Go ithuta Molaotheo wa Repabliki ya Afrika Borwa (1996)

Molaotheo wa Afrika Borwa o swere melao ya maemo a godimo a naga ya Afrika Borwa. Melao ye e godimo ka maemo, go feta a mopresidente, a godimo ga dikgorotsheko tša godimo gape a ka godimo ga a mmušo.

Melao ye e lego Molaotheong wa naga, e hlaloša ka mokgwa wo batho ba swanetšego go swarana ka gona, gape le gore ba na le ditokelo dife le maikarabelo afe kgahlanong le batho ba bangwe. Molaotheo wa naga o swanetše go re šireletša ka moka gona bjale, o be o tle o šireletše bana ba rena ka moso.

Re se lebale mo re tšwago.	**Re se ke ra bušeletša diphošo tša moo re tšwago.**	**Molaotheo wa rena o re thuša go akanya le go aga bokamoso bjo bokaone bja rena ka moka.**

Rena, batho ba Afrika Borwa;

Re elelwa ditlhokatoka tša rena tša maloba;

Re hlompha bao ba ilego ba hlokofaletšwa toka le tokologo nageng ya gaborena;

Re hlompha bao ba ilego ba katanela go aga le go hlabolla naga ya gaborena; ebile

Re dumela gore Afrika Borwa ke ya batho bohle ba ba dulago go yona;
re le ngata e tee le ge re fapana ka ditšo.

Ka fao, ka baemedi ba rena bao ba kgethilwego ntle le kgapeletšo,
re amogela molaotheo wo bjalo ka molaomogolo wa Repabliki gore re tlo—

- Fodiša diphapano tša kgale mme re bope setšhaba seo se theilwego godimo ga dikelo tša temokrasi, toka setšhabeng le ditokelomotheo tša batho;
- Aga motheo wa setšhaba se se lokologilego sa temokrasi moo mmušo o theilwego godimo ga thato ya batho gomme moagi yo mongwe le yo mongwe a šireleditšwego ke molao;
- Kaonafatša khwalithi ya bophelo bja baagi ka moka le go lokolla bomakgoni bja motho yo mongwe le yo mongwe; le go
- Aga Afrika Borwa ye e kopanego ya temokrasi yeo e ka kgonago go tšea maemo a yona a maswanedi bjalo ka setšhaba se se ikemetšego ka noši ditšhabeng tša lefase ka bophara.

Nyaka ditokelo tša gago bjalo ka Moafrika Borwa gomme o be le maikarabelo a go šireletša ditokelo tša ba bangwe.	**Tseba molao wa ditokelo tša gago le Molao wa Maikarabelo.**

E ke Morena a ka boloka setšhaba sa gešo.
Nkosi Sikelel' iAfrika. Morena boloka setjhaba sa heso.
God seën Suid-Afrika. God bless South Africa.
Mudzimu fhatutshedza Afurika. Hosi katekisa Afrika.

Rainbow WORKBOOKS

ISBN 978-1-4315-0119-9

SEPEDI HOME LANGUAGE
GRADE 6 – BOOK 2
TERMS 3 & 4
ISBN 978-1-4315-0119-9
THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.
11th Edition

Workbooks available in this series:

- *Grade R (in all official Languages);*
- *Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);*
- *Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);*
- *Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);*
- *Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and*
- *Grades 1 to 6 English First Additional Language.*

Gr6 SEP HL B2_Cover.indd 1

SEPEDI LELEME LA GAE – Mphato wa 6 Puku ya 2

ISBN 978-1-4315-0119-9

E boeleditšwe ebile e sepelelana le CAPS

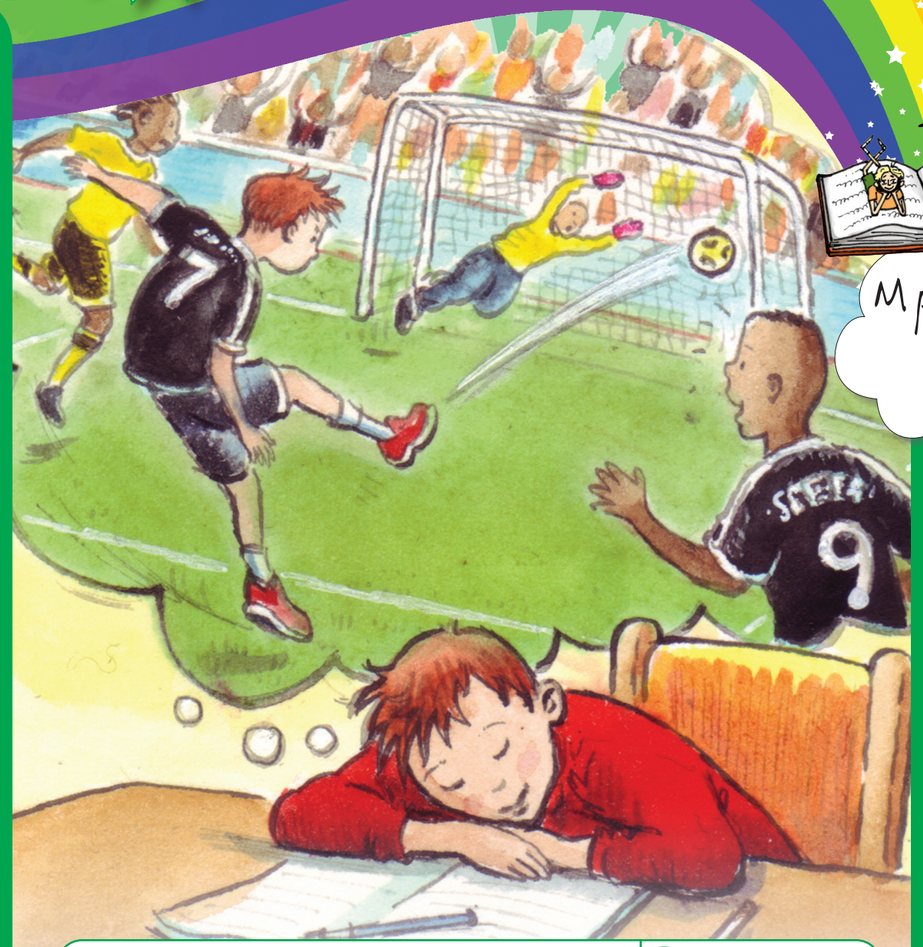

Mphato wa 6

SEPEDI LELEME LA GAE

Puku ya 2
Kotara ya 3 & 4

Leina:

Phaposi:

basic education
Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

2020/08/17 15:05:53

Mdi. Angie Motshekga,
Tona ya Thuto ya
Motheo

Ngk. Reginah Mhaule,
Motlatša-Tona wa Thuto
ya Motheo

Dipukutšhomo tše di tšweleditšwe go thuša bana ba Afrika Borwa ka tlase ga boetapele bja Tona ya Thuto ya Motheo, Mdi. Angie Motshekga, le Motlatša-Tona wa Thuto ya Motheo, Ngk. Reginah Mhaule.

Rainbow Workbooks di bopa karolo ya mohlwaela wa tsenogare woo maikemišetšo a wona e lego go kaonafatša mošomo wa barutwana ba Afrika Borwa bao ba lego mephatong ye tshela ya mathomo. Projeke ye, bjalo ka ge e le ye nngwe ya dinepokgolo tša Dithulaganyo tša go Diragatša tša Mmušo, e kgonne go diragala ka thekgo ya mašeleng a go tšwa, ka ntle le go kgokgona go Sešegotlotlo sa Bosetšhaba. Se se kgontšhitše Kgoro go dira dipukutšhomo tše, ka maleme ka moka a semmušo, ka ntle ga gore Kgoro e lefe.

Re hutša gore barutiši ba tla holega ka dipuku tše mošomong wa bona wa tšatši ka tšatši wa go ruta, le go kgonthiša gore barutwana ba kgona go fetša lenanethuto. Re hlokometše gore re hlahle barutiši ditirong ka moka ka go tsenya maswao a ditaetši ao a laetšago seo morutwana a swanetšego go se dira.

Re tloga re hutša gore bana ba tla ipshina ka go dira mešomo ye e lego ka mo dipukwaneng tše ge ba dutše ba gola, ba ithuta, le gore wena, morutiši, o tla ipshina le bona mo lethabong la go ithuta.

Re kganyogela lena, barutiši, le barutwana ba lena, katlego, ka tšhomišo ya dipukutšhomo tše.

Tshepedišo ya go ngwala

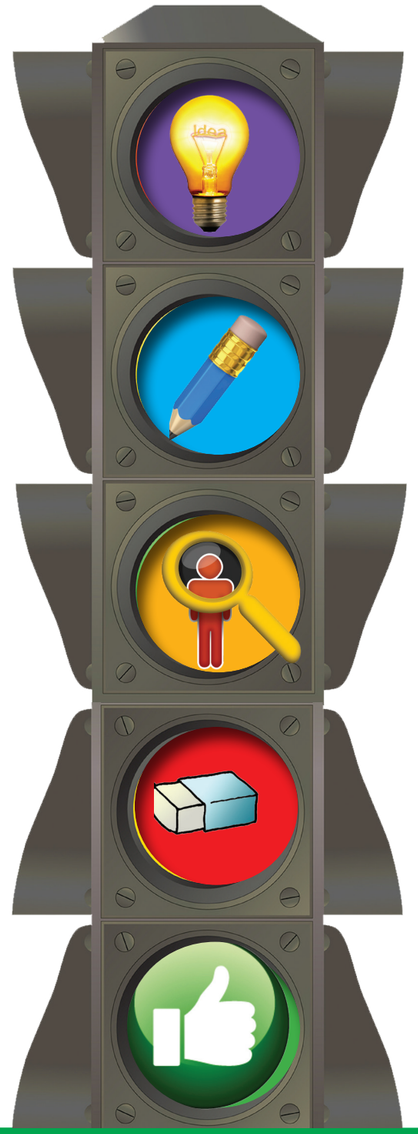

Peakanyo

Tšea sephetho mabapi le hlogo ya gago. Bolela le sehlopha sa gago gore o kgoboketše dikgopolo. Šomiša mmepe wa monagano go otlolla dikgopolo tša gago ka ga thulaganyo, baanegwa le tikologo.

Mokgwarinyo

Ngwala mokgwarinyo wa gago wa mathomo.
Gopola batheeletši, sebopego le temana ye nngwe le ye nngwe.

Boeletša

Bala mokgwarinyo wa gago ka tsitsinkelo gomme o hwetše ditshwayatshwayo go tšwa go barutwana le morutiši.

Rulaganya

Rulaganya ka go lebelela ka šedi mopeleto le maswaodikga.
Ngwala ditokišo tša mošomo wa mokgwarinyo.

Gatiša

Ngwalolla ka bothakga mošomo wa mokgwarinyo wo o badilwego wa ba wa badišišwa gore o tšweletše sengwalwa sa gago sa mafelelo sa go hloka diphošo.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Eleventh edition 2021

ISBN 978-1-4315-0119-9

This book may not be sold.

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

GR6 SEP HL B2_Cover.indd 2 2020/08/17 15:06:02

Mphato wa 6

Rainbow WORKBOOKS

Leleme la gae

KA SEPEDI

Puku ye ke ya:

SEPEDI

Puku ya 2

SEP HL G6 B2 TH5.indd 1 2019/10/22 11:16:08

TLHAHLO YA GO ŠOMIŠA PUKUTŠHOMO YE

Šomiša Pukutšhomo ye gammogo le methopo ye mengwe. Lebelela SEPHOLEKE(CAPS) sa sehlopha sa gare sa Leleme la gae.

Re a go amogela mo go Pukutšhomo ya Leleme la gae la Sehlopha sa gare.
Maikemišetšo a Kgato ya Leleme la gae la sehlopha sa gare ke go tšwetša pele bokgoni bja polelo ya barutwana ka go kgokagano ye e nyakegago maemong a leago le go tšweletša pele mabokgoni a bona a go kwešiša dithuto tše di lego bohlokwa dithutong ka moka tša lenaneothuto. Re hutša gore Pukutšhomo ye, e tla go tšwela mohola ge o tšweletša pele mabokgoni a, a barutwana ba gago.

Pukutšhomo ye e rulagantšwe go ya ka leboo la bekepedi la SEPHOLEKE(CAPS). O tla hwetša kakaretšo ya seo se swanetšego go rutwa mo go ye nngwe le ye nngwe ya dibeke tšeo tše pedi, mo matlakaleng a, 1, 35, 69 le la 103 a Pukutšhomo ye. Leboo le lengwe le le lengwe la bekepedi le hlophilwe go akaretša mabokgoni a polelo a mane:

1 Go theeletša le Go bolela (Bomolomo) – Diiri tše 2 mo go leboo la bekepedi

Barutwana ba swanetše go hwetša dibaka kgafetšakgafetša go tšweletša pele mabokgoni a go kgona Go theeletša le Go bolela gore ba kgone go kgoboketša tshedimošo, go rarolla mathata le go tšweletša dikgopolo le tebelelo ya dilo. Pukutšhomo e na le mešongwana ye mmalwa ya go akaretša ya go bolela le go theeletša yeo o ka e oketšago go kgonthiša gore barutwana ba ba le sebaka se sentši sa go ithuta go bolela.

2 Go bala le Go bogela – Diiri tše 5 mo go leboo la bekepedi

SEPHOLEKE(CAPS) se nyaka gore barutwana ba bale le go bogela dingwalo tše itšego le mehuta ya go fapana ya dingwalo mo go leboo le lengwe le le lengwe la bekepedi. Se se akaretša go bala: dikanegelokopana, dinonwane, dikanegelo tša maitemogelo a gago, mangwalo, diemeile, ditsenywa ka go pukutšatši, tiragatšo, diathekele tša dikuranta, diathekele tša dikgatišobaka, dipoledišano tša radio, theto, ditemana tša go kgodiša, dipapatšo, ditaelo, ditaetšo le ditshepetšo. Godimo ga fao, SEPHOLEKE se nyaka gore barutwana ba bale dingwalo tša tshedimošo tša diswantšho: mebepe, ditšhate, mananeo, dithalwa, mebepe ya monagano, ditšhate tša boso, diphoustara, ditsebišo, diswantšho le kerafo. O tla hwetša mohuta wo wa dingwalo ka bontši ka mo go Pukutšhomo ye.

SEPHOLEKE(CAPS) se laetša tshepedišo ya go bala ya dikgato tše, go balelapele, go bala le go bušeletša go bala. O tla hwetša ditlhalošo ka diswantšho tša go ba le mohola mabapi le tshepedišo ya go bala mo letlakaleng la ka gare la mathomong la puku ye.

3 Go ngwala le Go hlagiša – Diiri tše 4 mo go leboo la bekepedi

SEPHOLEKE(CAPS) se nyaka gore barutwana ba fiwe sebaka kgafetšakgafetša sa go ithuta go ngwala mabapi le diteng tša go fapana. Pukutšhomo ye e na le mekgwa ya go ngwala ye mmalwa le dithulaganyo tša go hlopholla mokgwa wa go hlagiša dingwalo tša go ngwalwa, tša go bonwa le tša bophatlalatšintši. O tla hwetša mokgwa wa go hlaloša ka diswantšho tshepedišong ya go ngwala mo letlakaleng la mafelelo la bokagare bja khabara ya Pukutšhomo.

4 Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo – Iri e 1 mo go leboo la bekepedi

SEPHOLEKE(CAPS) se fa lenaneo la Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo tšeo di swanetšego go rutwa mphatong wo mongwe le wo mongwe. Pukutšhomo e akaretša mešongwana ye itšego mo go leboo la bekepedi ye nngwe le ye nngwe. Mo gontši mešongwana ye e akaretša 'temošo' yeo go yona go hlaloškwago karolo ya polelo ye itšego.

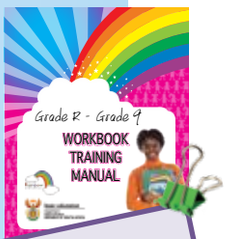

Go hwetša tlhahlo ye nngwe, hle lebelela mošupatsela wa Pukutšhomo.

Diteng

Morero wa 5: Ntlha le boitlhamelo

Kotara ya 3: Dibeke 1 – 4

Dibeke 1 – 2: Go anega kanegelo

65 Mošemane yo a ilego a nyaka talente ya gagwe 2

Go bala sengwalwa sa kanegelo.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa.

66 Charlie o tšwela pele go nyaka 4

Go bala sengwalwa sa kanegelo.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa.
Go hwetša mantšu mo sengwalweng, ao a nago le tlhalošo ya go swana le ya dikafoko tše di filwego.
Go ntšha maikutlo ao Charlie a bego a na le ona.
Go ngwala ditsenywa tša pukutšatši tša go akaretša kanegelo.

67 Go ngwala kanegelo 6

Go boledišana ka ga baanegwa, tikologo le ditiragalo ka kanegelong yeo e lego mabapi le Charlie.
Go ngwala mmepe wa monagano, go beakanyetša kanegelo ka go bea šedi go baanegwa, tikologo le thulaganyo.
Go ngwala kanegelo go tšwa go mmepe wa monagano ka bothakga.

68 Mehuta ye e fapanego ya mašala 8

Go feleleta mafoko ka go ngwala mašalašupi le mabotšiši.
Go šupa mašalakakanywa le go šupetša gore a lebišitše mang goba eng.
Go boeletša kanegelo ka ga Charlie ka tatelano ya maleba.

69 A re sekasekeng puku 10

Go bala tshekatsheko ya puku.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga tshekatsheko ya puku.
Go nyalanya mantšu le ditlhalošo tša ona tša maleba.
Go ngwala tshekatsheko ya pukiu yeo o e badilego wa ba wa ipshina ka yona.

70 Papadi ka mabaka 12

Go bala papadi ya boto ka ga mabaka a nako.

71 Nelson Mandela o ya sekolong se se phagamego 14

Go bala sengwalwa se se theilwego godimo ga boitaodišophelo bja Nelson Mandela.
Go boledišana ka ga dikafoko tše di itšego tše di lego mo sengwalweng, le ditlhalošo tša tšona.
Go lebelela mantšu a a kgethilwego ka pukuntšung gomme wa ngwala lefoko ka le lengwe le le lengwe la ona.
Go boledišana ka ga dipotšišo tše di theilwego godimo ga kanegelo.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga dikgato tše di fapanego tša bophelo bja Nelson Mandela.

72 A re ngwaleng kanegelo 16

Go šomiša mmepe wa monagano go rulaganyetša kanegelo, šedi e lebišitšwe go baanegwa, tikologo le thulaganyo.
Go ngwala mokgwarakgwarinyo wa kanegelo, go lokiša diphošo le go ngwala kanegelo ya go hloka diphošo ka pukung ya gago.

Dibeke 3 – 4: Dinonwane tša kgogamašego

73 Lesiba le tau 18

Go bala nonwane ya kgogamašego.
Go boledišana ka ga dipotšišo tše di theilwego godimo ga kanegelo.
Go hlama tiragatšo ya go tšweletša bofelo bja kanegelo.
Go sekaseka ditiragatšo tše dingwe tšeo di lego gona.

74 Lesiba o kwa tau e rora 20

Go araba dipotšišo tša kgethontši tšeo di theilwego godimo ga kanegelo.
Go latelanya kanegelo ka mokgwa wa maleba ka go nomora diswantšho.
Go buseletša kanegelo ka tatelano ya maleba.
Go šupa madiri mo kanegelong gomme wa a šomišetša go hlama mafoko.
Go šupa mahlalošetšagotee a madiri a a filwego.
Go šupa sebopego sa maleba sa lediri mo lefokong.

75 Go diragetše eng ka tau? 22

Go bala karolo ye e šetšego ya nonwane ya kgogamašego.
Go boledišana ka ga kanegelo le go ntšha maikutlo le dikgopolo.

76 Go nagana ka ga kanegelo 24

Go ngwala kakaretšo ya kanegelo ka go hlaloša go gola ga thulaganyo le ditiragalo tša go fapana kgatong ye nngwe le ye nngwe.
Go boledišana ka ga baanegwa ba ba lego mo kanegelong.
Go šomiša mahlaodi go hlaloša baanegwa.
Go ngwala lefoko la go lebana le tikologo ye nngwe le ye nngwe ye e lego mo diswantšhong.
Go ikgopotša tatelano ya ditiragalo ka go nomora mafoko.

77 Go nagana ka ga baanegwa 26

Go ngwala mahlaodi a go tšweletša semelo sa tau.
Go ngwala temana ya go hlaloša ka ga tau.
Go thintha dikgopolo ka nepo ya go hlaloša semelo sa Lesiba.
Go ngwala tshwantšho ya baanegwa.
Go ngwala tlhalošo ya motho wa kgonthe.

78 Go lebelela popopolelo 28

Go bonela pele kanegelo ka go boledišana ka ga diswantšho.
Go šomiša lenaneo la madiri go hlaloša seo se diragalago seswantšhong se sengwe le se sengwe.
Go ngwala lefoko ka ga se se diregago mo seswantšhong.
Go ngwala mafoko gape ka go šomiša letlago.
Go feleletša mafoko ka go šomiša sebopego sa maleba sa lediri.

79 Go hlama modirišogo 30

Go ngwala mafoko ao a ithekgilego ka papetla.
Go šupa mantšu a go thoma ka -go mo mafokong.
Go boledišana ka maemo a fegelwana le ka fao e fetolago tlhalošo ya lefoko lona leo.
Go thala seswantšho go bontšha tlhalošo ya mafoko a tlhalošo yeo e belaetšago.

80 A kopanye 32

Go šomiša makopanyi go hlama mafokofokwana.
Go šupa madiri le maina mo mafokong.

SEP HL G6 B2 TH5.indd 1 2019/10/22 11:46:05

Mošemane yo a ilego a nyaka talente ya gagwe

A re baleng

O tla bala **kanegelo** ye, mo go maphephetšhomo a mabedi.

Pele o thoma go bala

- Lebelela diswantšho le dihlogo gomme o leke go bonela pele goba go akanya gore sengwalwa se tla ba mabapi le eng.
- Bala letlakala ka go sepediša mahlo ka lebelo go bona gore o ile go bala ka ga eng.

Ge o dutše o bala

- Bapetša go bonela pele ga gago le seo o se balago.
- Ge go na le karolo ye o sa e kwešišego, e bale gape ka go iketla. E balele godimo.

E be e le mathomo a matšatši a maikutšo a dikolo. Charlie, yo a bego a dula Limpopo o be a bjala merogo ka tšhengwaneng ya setšhaba, go lebana le gagabo. Ge a lebelela godimo, a bona mogwera wa gagwe, Dingane, a feta a tshetshetha.

"Dumela, Dingane. O ile go dira eng ka nako ya maikutšo a dikolo?" gwa botšiša Charlie.

"Ke nna mokapotene wa sehlopha sa kgwele ya maoto sa sekolo, gomme re tla be re itšhidulla letšatši le lengwe le le lengwe, re lokišetša molokoloko wo mogolo wa diphadišano" Dingane a araba. "Ngwaga wo, ke nagana gore re tlile go thopa sefoka!"

"Šatee, ke ditaba tše botse!" gwa araba Charlie.

Ge Dingane a kitima a sepela, Charlie a ngunanguna a le noši, a re, "Ke duma gore nkabe ke le sehlopheng sa kgwele ya maoto. Ke ile go thoma go ithutantšha."

Beke ya go latela, Charlie o ile a ikopanya le Dingane lepatlelong la kgwele ya maoto, moo go ithutantšhwago. O ile a raloka le sehlopha, eupša dilo ga se tša sepela gabotse. O ile a rarakantšha maoto a gagwe ka boyena, a ba a tlo nwešetša sehlopha se se bego se raloka kgahlanong le bona.

Bofelong bja papadi, Charlie o ile a lemoga gore kgwele ya maoto ga se papadi ye a e kgonago. O ile gae a goga maoto, gomme, go se go ye kae, ya ba o boetše ka tšhengwaneng ya merogo.

Ka yona nako yeo a bona Jan a feta. "Hei, Jan!" a mmitša. "O ile go dira eng ka nako ye ya maikutšo?" Jan a re, "Ke mo khwaereng ya kereke, gomme ke tla be ke eya go ithutantšha go opela letšatši le lengwe le le lengwe. Re lokišetša khonsata ye kgolo."

Charlie a hemela godimo. "Ihuu, ke duma eke nkabe ke kgona go sepela," a nagana. Yo mongwe le yo mongwe o dira selo se a ipshinago ka sona, mola yena a tšea nako ya selemo a šoma ka tšhengwaneng.

SEP HL Gr 3 B2 TH5.indd 2 2019/10/22 11:16:06

A re ngwaleng

Araba potšišo ye ka go swaya lepokisi la maleba.

Mantšu a mafsa

Na se se go botša eng mabapi le ka fao Charlie a bego a ikwa ka gona?

A	O be a nyaka go bina
B	O be a swabile
C	O be a tšhogile
D	O be a nyaka go šoma ka tšhengwaneng

Ngwala mafoko a mabedi ao a re botšago gore Charlie o be a duma ge a ka be a na le ditalente tše di swanago le tše bagwera ba gagwe ba nago natšo.

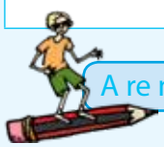

A re ngwaleng

Ngwala dilo tše pedi tša botlaela tšeo Charlie a di dirilego ge a be a leka go raloka kgwele ya maoto.

Dithulaganyo tša Jan tša nako ya maikutšo a dikolo e be e le dife?

Charlie o be a ikwa bjang ka ga mašengwana ka morago ga ge a boletše le Jan?

Kanegelo e re ka morago ga go itšhidulla ka kgwele ya maoto, Charlie o ile "gae a goga maoto".

Na se se go botša eng mabapi le ka fao Charlie a bego a ikwa ka gona?

A	O be a nyaka go bina.
B	O be a swabile.
C	O be a tšhogile.
D	O be a nyaka go šoma ka tšhengwaneng.

SEP HL G6 B2 TH5.indd 3 2019/10/22 11:46:07

Charlie o tšwela pele go nyaka

A re baleng

Ka morago ga dibeke tše mmalwa, Charlie o bona pamfolete e laletša bafsa gore ba ikopanye le sehlopha se sefsa sa go opela. Na o dirile eng, go ya ka moo o naganago? O ile a ya go bona ge eba o a kgona. Eupša ge a dutše a opela, lentšu la gagwe la tswinya. Yo mongwae wa baahlodi a fetoša sefahlego, gomme Charlie a tseba gore a ka se kgethiwe.

Charlie o boetše gae a goga maoto gomme a ya ka tšhengwaneng. "Bagwera ba ka ka moka ba na le ditalente tša go ikgetha," a nagana. "Ke duma ge nkabe ke na le se sengwe seo ke tlogago ke se kgona kudu."

Nako ya maikutšo a dikolo ka moka Charlie o be a fela a leka go hwetša talente ya gagwe gomme nako ye nngwe le ye nngwe o be a eya gae ka maoto a inamišitše hlogo gomme a fetša nako ya gagwe ka moka ka tšhengwaneng ya gagwe.

Go ya mafelelong a maikutšo, Charlie o bone bagwera ba gagwe, Dingane le Jan gape. "Molokoloko wa phadišano ya tša kgwele ya maoto o be o le bjang?" A botšiša Dingane.

"Re thopile sefoka" Dingane a araba. "Khonsata yona e be e le bjang?"

Charlie a botšiša Jan.

"E gosasa eupša khwaere ya rena e tloga e šomile kudu, ebile ke ile go opela solo."

"Le šomile," Charlie a ba botša. "O ka re nkabe ke na le se sengwe seo nka ikgantšhago ka sona."

"Na o dira metlae?" Jan a botšiša. "Merogo ka tšhengwaneng ya gago ke ye megolo. E bonagala e le bose le gona e phela gabotse. Ka mehla ge ke bjala sengwenyana, se fetoga se se sotho gomme sa hwa. Nna ke duma eke nka ba le talente ya go swana le ya gago ka dibjalo."

"O realo?" Charlie a fetola. "Mohlomongwe, ga se ka nagana gore mašengwana ke selo sa go ikgetha. " A myemyela. "Le reng lena ba babedi le sa tle mono gosasa, ra keteka phenyo ya Dingane ya kgwele ya maoto? Le ka tla dijong tša dilalelo. Re tlile go ja merogo, ka morago re ka ya khonsateng ya Jan!"

(*Mothopo: Sešupo sa dipotšišo le tlhahlo ya go aba meputso pele ga moleko wa PIRLS*)

A re ngwaleng

O ka tseba bjang gore sehlopha sa Dingane sa kgwele ya maoto se na le bokgoni?

Araba dipotšišo tše ka go swaya karabo ya maleba.

Jan o thušitše Charlie go ithuta eng bofelong bja kanegelo?

A	O be a šetše a kgona sengwe.
B	O be a kgona kgwele ya maoto.
C	Go šoma ka tšhengwaneng ke mošomo wo mogolo.
D	Bagwera ba gagwe ba na le ditalente go mo feta.

Ke ka lebaka la eng Charlie a laleditše bagwera ba gagwe?

A	Go keteka bofelo bja selemo
B	Go keteka ditalente tša bona bohle
C	Go raloka kgwele ya maoto
D	Go ba ruta ka tša mašengwana

SEP HL G4 B2 TH5.indd 4 2019/10/22 11:16:08

A re ngwaleng

Lebelela kanegelo ya *Mošemane yo a ilego a nyaka talente ya gagwe* gomme o nyake mantšu ao a nago le ditlhalošo tša go swana le tše:

goga maoto (ka go lephephetšhomo la 65)	
ngunanguna (ka go lephephetšhomo la 66)	
opela o le noši (ka go lephephetšhomo la 66)	
go kgona (lephephetšhomo la 66)	
Bokgoni bja go ikgetha (lephephetšhomo la 66)	

A re ngwaleng

Ke dilo dife tše a ilego a leka go di dira?

A re boleleng

Charlie o ile a ikwa bjang ge a sa kgone go atlega go dilo ka moka tše a di lekilego.

Le wena o kile wa ikwa o le ka wona mokgwa woo?

Charlie o ile a ikwa bjang ge a lemogile gore o na le talente ya go bjala merogo le tše dingwe?

A re ngwaleng

Ngwala kakaretšo, o akaretše ka mokgwa woo a ilego a ikwa ge bofelong a lemogile gore talente yona o na le yona.

Letšatšikgwedi _____

SEP HL G6 B2 TH5.indd 5 2019/10/22 11:46:11

Go ngwala kanegelo ye ke itlhametšego yona

Lebelela kanegelo yela ya *Charlie le ditalente tša* gagwe gape, gomme o ahlaahle dipotšišo tše:

- ❖ Baanegwathwadi ke bomang?
- ❖ Na bothata ke eng?
- ❖ Kanegelo e diragala kae? Hlaloša tikologo.
- ❖ Go diragala ditiragalo dife?

- Šomiša mmepe wa monagano gore o go thuše go rulaganya sengwalwa sa gago
- Ngwala mokgwarakgwarinyo
- Kgopela mogwera wa gago a rulaganye mokgwarakgwarinyo
- Buseletša sengwalwa sa gago gomme o dire diphošollo tše di nyakegago
- Ka morago, e ngwale ka bothakga mo sekgobeng se se lego ka thoko yela.

Bjale rulaganya go ngwala kanegelo yeo e lego ya gago.

Baanegwa ke bomang?

Kanegelo ya gago e diragala kae?

Kanegelo e ka ga eng? (Maemo goba bothata ke eng?)

Go diragala ditiragalo dife?

Kanegelo e felela bjang? Na go bile le tharollo ya bothata?

SEP HL G3 B2 TH5.indd 6 2019/10/22 11:16:12

Bjale ngwala kanegelo ya gago. Šomiša dikgopolo tše di lego mmepeng wa gago wa monagano.

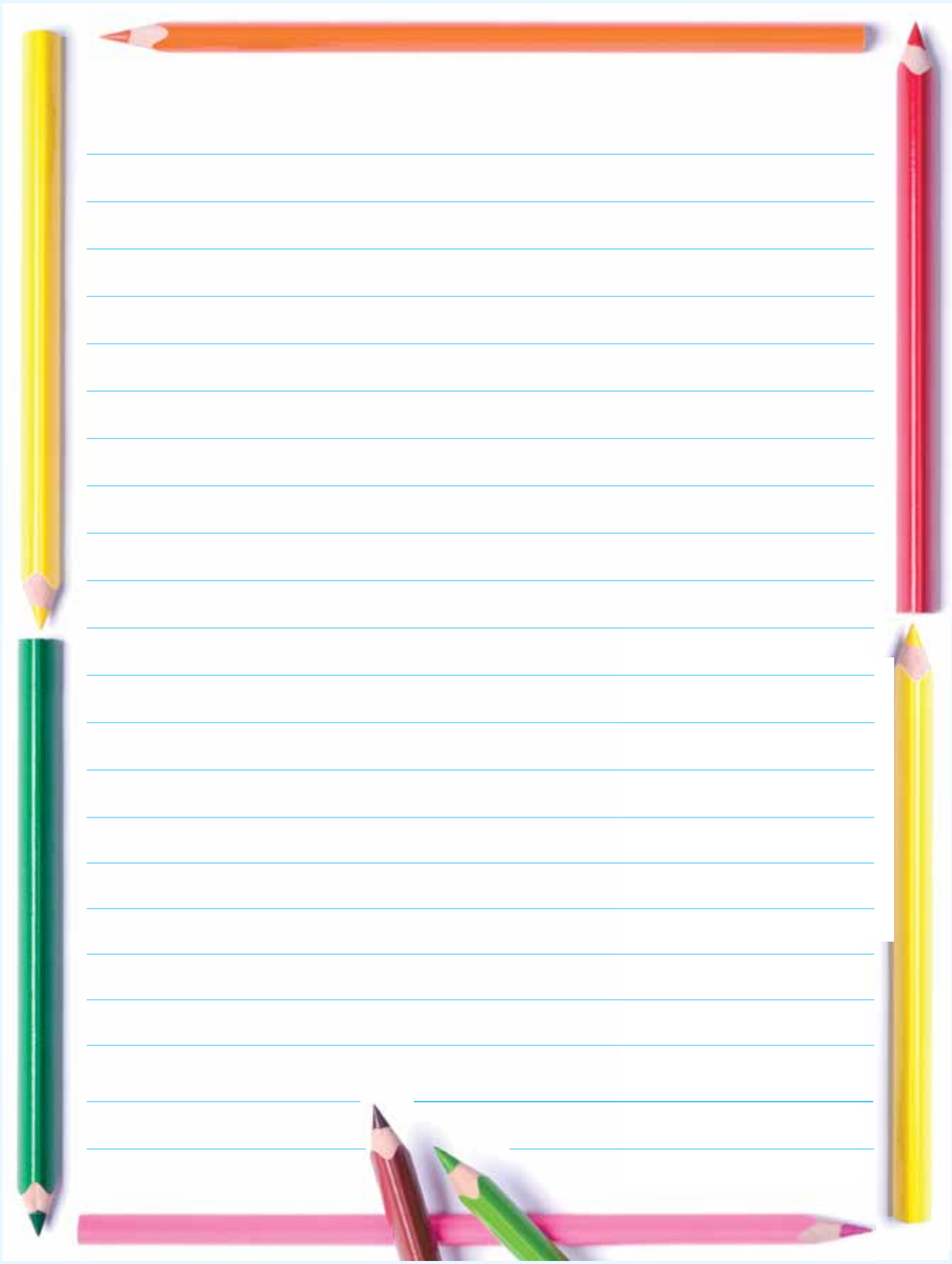

SEP HL G6 B2 TH5.indd 7 2019/10/22 11:46:12

Mehuta ye e fapanego ya mašala

A re ngwaleng Ngwala mašalašupi ao a nepagetšego.

ye	a	bao	tše	bjola

_____ ke dinaledi tše botse.

_____ ke puku ya ka.

Dikepe _____ di rwele morwalo wo boima.

Charlie o bjetše matšoba _____ mo mobung wo o lokišeditšwego dibjalo ngwagola.

_____ ke barutwana ba sekolo sa rena.

Borotho _____ ke bja bana ba mphato wa 1.

Ge o lebelela mašalašupi a ka godimo o tla lemoga gore mašalašupi a kgato ya pele a go swana le **ye, tše** a bolela ka dilo tše di lego kgauswi le wena o bolelago mola mašalašupi a kgato ya bobedi a go swana le **bao, ao**, a laetša selo seo se lego kgojana le wena. Mašalašupi a go swana le **bjola** le **tšela**, a kgato ya boraro, a laetša selo seo se lego kgole kudu le wena mmoledi.

Mabotšiši

Ge re lebelela **mabotšiši** re lemoga gabotse gore mabotšiši a šomišwa go botšiša dipotšišo. Mehlala ye mengwe ya mabotšiši ke: **efe, mang, eng, neng, sefe, ofe, kae, bjang, bjalobjalo**.

Ngwala mabotšiši a maleba mo mafokong a a latelago.

Ke ..... yo a tšerego pene ya ka?	Ke mohuta ..... wa sebjalo wola?
Bomalome ba dula .....?	Letšatši la matswalo a gago le .....?
Sefane sa gago ke ..... mo go tše pedi tše?	O nyaka mpho ..... ka letšatši la matswalo a gago?
Morutwana o boletše ..... kua dithapelong lehono?	O tla tliša puku ya ka .....?

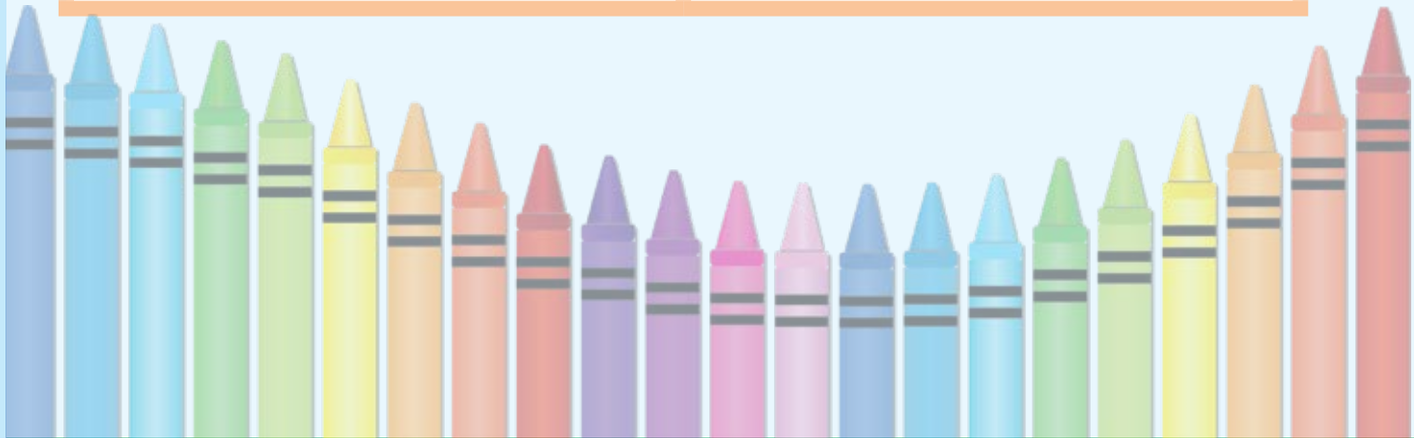

SEP HL Gr 2 T1 5.indd 8 2019/10/22 11:16:13

Mašala-ohle

Go lebelela mašala-ohle

Lešala ke lentšu leo le emelago leina ka ntle le go ngwala leina leo. Lešalaohle le lona ke le lengwe la mehuta ya mašala. **Lešala-ohle** le tsebja ka thito ya –ohle. Thito ye –ohle e na le makgokedi ao a tswalanego le dihlogo tša maina.

Thalela mašala-ohle mo mafokong a a latelago, ka morago o bolele gore a ra **mang** goba **eng**.

	A ra
Bohle ka phapošing ba dirile mošomo wa bona wa gae.	Morutwana
Ke tsene ka phapošing ka hwetša tšohle di phatlaletše mo fase.	
Dikrayone tšohle di robegile.	
Ke nyakile gohle fela ka se mo hwetše.	
Taba yohle ya gagwe e tsebja ke mang le mang.	
Motse ohle o eme ka maoto ka lebaka la go se kgotsofale.	
Maoto ohle a makgolo a bohloko.	

A re ngwaleng

Bolela kanegelo ya Charlie gape ka tatelano ya maleba. Šomiša mantšu a: sa **mathomo, morago, morago ga moo, ka morago le mafelelong**

SEP HL G6 B2 TH5.indd 9 2019/10/22 11:46:15

A re sekasekeng puku

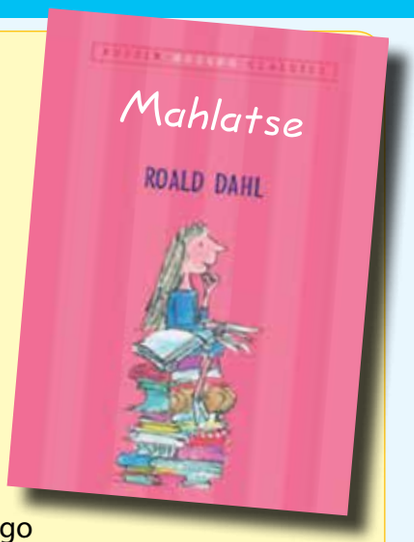

Hlogo: Marumo

Mongwadi: Mahlatse Mogolodi

Phatlaladitšwe ka Lewedi 2004
Phatlaladitšwe ke Banareng, 240 matlakala

Baanegwa: Marumo Sebokwana, Mtšna Todi le Mtšna Thobejane

Tikologo: Marumo

Thulaganyo

Marumo ke mosetsana wa bohlale bja go **ikgetha** wa go rata dipuku le go di bala. Batswadi ba gagwe, Mna le Mdi Sebokwana, ba nagana gore ke **selofela**. Marumo o nagana gore se se ba kgahlišago fela ke go lebelela thelebišene le go dira tšhelete.

O tšea **sephetho** sa go ba kweša bohloko. Go se go ye kae a lemoga gore o na le **maatla** ao a sego a tlwaelega ao a sa yego go mo thuša fela ka gae eupša ao a ilego go mo thuša le kua sekolong sa Lehlabile fao Marumo le bamphato wa gagwe ba nago le hlogo ya mosadi ya sekolo ye e tšhošago go feta bohle –Mtšna Thobejane.

Bala tshekatsheko ya puku gomme ka morago o arabe dipotšišo tše di latelago.

Ke babadi bafe bao o naganago gore puku ye e ngwaletšwe bona? O ka no swaya babadi ba go feta sehlopha se tee.

bašemane		basetsana		bafsa		bagolo		bana go tloga go 9 – 13	

Go ya ka tshedimošo ye e filwego mo go tshekatsheko ya puku, ngwala mafoko a mararo ao ka ona o hlalošago Marumo.

.....

.....

O nagana gore puku e tla ba ka ga eng?

.....

.....

.....

.....

Thala mothalo go nyalanya mantšu a, le ditlhalošo tša maleba.

ikgetha		ngwana wa ngwanenyana
mosetsana		wa go se swane le ba bangwe
maselamotse		barutwanammogo ba go tsena ka phapošing e tee
bamphato		motho yo a nago le maatla a go kgona go dira mehlolo

SEP HL G6 B2 T45.indd 10 2019/10/22 11:46:15

Ngwala tshekatsheko ya puku goba ya kanegelo yeo o e badilego, o bilego o ipshinne ka yona. Ge o feditše ka tshekatsheko ya gago, hlohleletša bagwera ba gago gore ba e bale puku yeo.

Leina la puku	
Mongwadi	
Thulaganyo Go direga eng mo kanegelong?	
Tikologo Kanegelo e diragala neng le gona kae?	
Baanegwa Ke batho bafe bao ba lego mo kanegelong?	
Na puku ke ntlha goba ke boitlhamelo?	
Morero/Molaetša Kanegelo e mabapi le eng? Molaetša wa kanegelo ke eng?	
Seo ke se ratilego Karolo ya kanegelo ye e phalago tše dingwe kudu ke efe?	
Tigelo Ke ka lebaka la eng o ka hlohletša mogwera wa gago gore a bale kanegelo ye?	

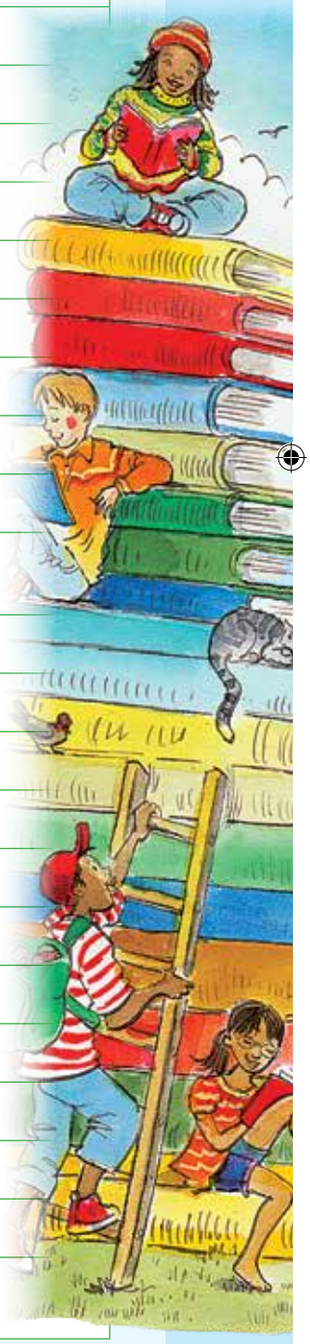

SEP HL G6 B2 TH5.indd 11 2019/10/22 11:46:17

Papadi ka mabaka

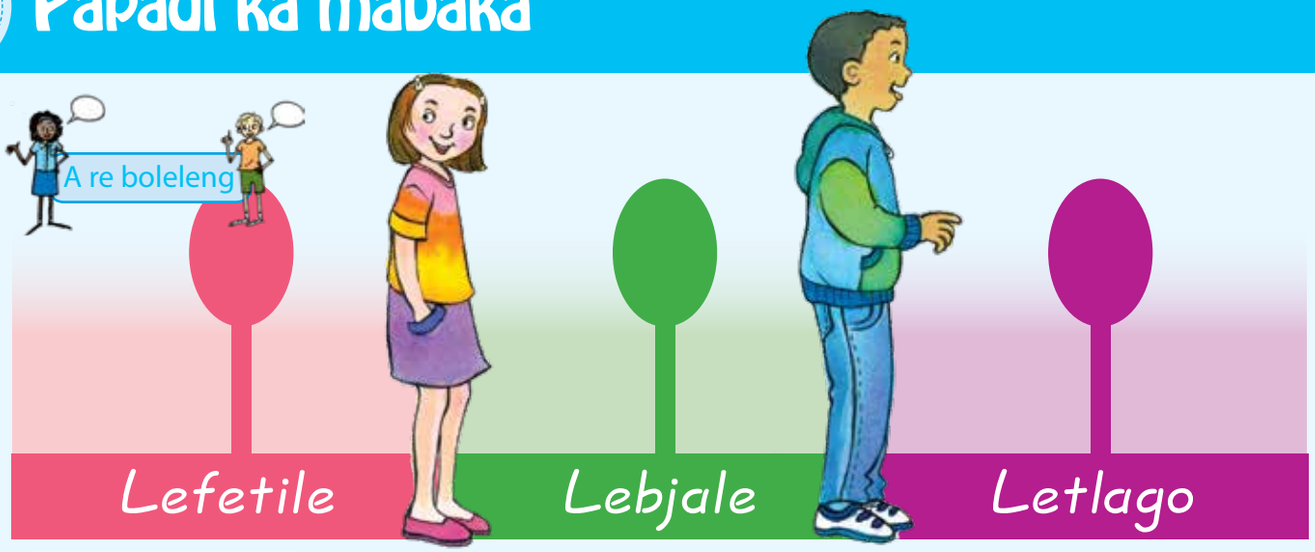

MELAWANA

Bapala papadi ya mabaka. Lahlela letaese gomme o eme mo lepokising. Dira sediko go karabo ya maleba. Ge o ka dira sediko go karabo ye e fošagetšego, o lahlegelwa ke go kgatha tema lekgeng le le latelago. Ge o fihla nomorong ya tharo hlano gomme o se wa dira didiko go dipoloko ka moka, o swanetše go tšwela pele go thoma mathomong a papadi go fihla o dira didiko go dikarabo ka moka tša maleba. Motho yo a dirilego didiko go dikarabo ka moka tša maleba ke yena mofenyi wa papadi ye.

THOMA

1. Ke sa **dula**/**dutše** kua Kimberly.
2. Ke a **lwala**/**lwetše** lehono.
3. O be a **bala**/**badile** puku ge a tla gobala.
4. Na o be **a**/**ba** lapile ge a tsena ka gae?
5. Lahlegelwa ke sebaka.
6. Lefase le tla fela le **dikologa**/**dikologile** letšatši ka mehla ka moka.
7. Re **raloka**/**ralokile** kgwele ya maoto beke ye e fetilego.
8. Ke **swarwa**/**swerwe** ke sehuba ke ka fao ke yago ngakeng.
9. O be **o**/**ba** le kua sekolong le bagwera ba gago ge o mpona?
10. Boela morago dikgoba tše 2.
11. John o **otlela**/**otletše** thekisi letšatši le letšatši.
12.

SEP HL Gr 3 2 THS.indd 12 2019/10/22 11:16:19

32 Beke ye e tlago ba **ya**/**ile** kua Durban.

33 Re tla **ya**/**ile** le wena kua London ka sefofane.

34 Na o **ya**/**ile** kua sekolong gona bjale?

31 Ka moso ke **nyaka**/**nyakile** go bapala kgwelentlatlana e sego kgwele ya maoto.

35 **Na o ba/bile mofenyi?**

30 **Lahlegelwa**/**lahlegetšwe** ke sebaka maabane.

29 Ke **raloka**/**ralokile** papadi ya sekolo maabane.

14 Na wena o be **o**/**ba** le ka peseng ge o mmona?

28 Ke tla **nwa**/**nwele** meetse ka morago ga papadi.

13 Charlie o be **a**/**ba** le ka tšhengwaneng.

15 Hwetša sebaka se sengwe gape.

27 Re **otlela/otletše** pese ya sekolo maabane.

Ba sa tšo **ja**/**jele** dijo tša letena.

16 Ke **šoma**/**šomile** bošego bjohle maabane.

17 **O**/**ba** gorogile ka morago ga nako lehono. Ba kgopetše tshwarelo.

26 Ke **jele**/**ja** nama ya kgogo maabane.

23 Ge ba **nyaka**/**nyakile** ba tla tla ba re bona lehono.

25 **Hwetša**/**hweditše** sebaka se sengwe gape gona bjale.

18 Ba **swara**/**swerwe** ke tlala ke ka fao ba bulago le dipitša.

19 Morutiši o be **a**/**ba** le ka phapošingborutelo ge se se direga?

22 **O**/**ba** be a le kae maabane?

24 Go be go **tlala**/**tletše** batho ba bantši kua mabenkeleng maabane.

20 **Lahlegelwa**/**lahlegetšwe** ke sebaka maabane.

21 Ke ka lebaka la eng ba **lapa**/**lapile** kudu ba se ba thoma le go šoma?

MORUTIŠI: Saena _____ Letšatšikgwedi _____

SEP HL G6 B2 TH5.indd 13 2019/10/22 11:46:21

Nelson Mandela o ya sekolong se se phagamego

A re baleng

Bošego bjo bongwe ge ke be ke na le mengwaga ye lesometee, ke ile ka kwa **tlhakatlhakano** ka gae. Ke ile ka humana tate ka ngwakwaneng wa mma, a kaname mo lebatong a gohlola a sa fetše. O be a swerwe ke bolwetši bja mafahla. Ka morago ga fao, tate o ile a hlokagala gomme bophelo bja ka bja fetoga ka gohle. Ke ile ka swanela go yo dula le malome yo a bego a ka kgona go ntlhokomela le go nkiša sekolong. Ke ile ka phuthaphutha dilo tša ka tše mmalwa gomme ka sepela le mma go ya kua legaeng la ka le lefsa.

Kanegelo e theilwe godimo ga kanegeloboitao-dišophelo ya Nelson Mandela. Kanegeloboitao-dišophelo ke kanegelo ye motho a ngwalago ka ga bophelo bja gagwe. Mo re akareditše kanegelotaodišophelo ye, ra ba ra e nolofatša gore e balege.

Go be go le bohloko kudu go nna go huduga mo Qunu. Ke ile ka retologa ka lebelela gae la boipshino, le dilo tše ke bego ke di tlogela. Ke ile ka lebelela mengwako ya bjang le batho bao ba **tšwelago pele ka mešomo ya bona ya letšatši**. Ka bogela noka ye ke bego ke rutha ka go yona le bašemane ba bangwe. Mahlo a ka a hloma mo mengwakwaneng ye meraro ya kua gae. Ka tloga gomme ka palelwa ke go nagana ka bokamoso bja ka.

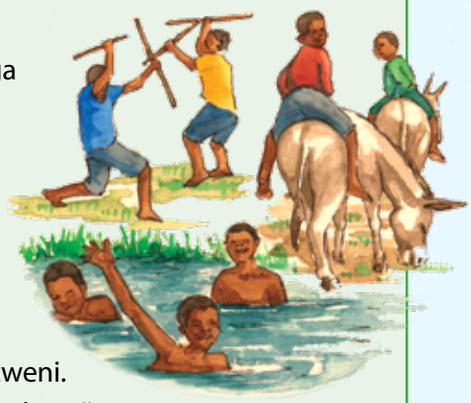

Ke ile ka yo dula le Malome Jongi kua motseng wa kgauswi wa Mqhekezweni. O be a le mogwera yo mogolo wa tate. Ke be ke hlologela Qunu le balapa la gešo gona kua, gomme ke be ke phela ga monate le Malome Jongi. Ke be ke raloka le morwa wa gagwe, Justice, gomme re ipshina kudu. Malome o be a ntshwere bjalo ka ngwana wa gagwe. Ke be ke tsena sekolo sa kgauswi sa phapoši e tee gomme ke ithuta Seisemane, Sethosa, Histori le Thutafase. Ke be ke šoma gabotse kudu kua sekolong ka gobane ke be ke ithuta ka maatla gomme mogatšamalome a sekaseka mošomo wa ka wa gae mantšiboa.

Ge ke be ke na le mengwaga ye 16, Malome Jongi o ile a nthomela kua sekolong sa Clarkebury. Go no swana le tate, malome o be a dumela gore thuto e bohlokwa kudu.

Clarkebury e be e le botsana e sa swane le Mqhekezweni. Sekolo sa gona se be se agilwe ka sehlopha sa meago ya **sekoloneale ye masomepedinne**.

Ka letšatši la mathomo la dithuto ke ile ka bona diputsu tša ka tše difsa. Ge ke tsena ka phapošing diputsu tša ka tša thelela mo lebatong le le phadimago la go dirwa ka kota, gona mowe ka bona basetsana ba babedi ba ba dutšego ka pele ba bogetše mosepelo wa ka wa go repha ba hwile ka disego. Ke ile ka napa ka tseba yo mongwe wa basetsana bao gomme a ba mogwera wa ka yo bohlokwa kua Clarkebury.

Ka bonako ke ile ka tlwaela bophelo bja Clarkebury. Ke be ke raloka dipapadi tše dintšinyana, gomme

SEP HL Gr 3 2 THS1.indd 14 2019/10/22 11:16:23

bokgoni bja ka bo le magareng. Bontši bja barutwanakanna ba be ba ntšhiya mo lepatlelong ba bile ba mphala ka phapošing. Ke swanetše go ithuta ke babaletše gore ke fihle mo ba lego gona.

Ka morago ga go thoma ka bobodu ke ile ka kgona go oketša tšwelopele ya ka, gomme ka tšwelela mo Fomong ya boraro (Mphato wa 10) ka mengwaga ye mebedi sebakeng sa ye meraro. Ke be ke swara ka pela, therešo ke gore ke be ke šoma ka maatla.

Ge ke le bogolo bja mengwaga ye 21, ke ile ka yo ithuta kua Yunibesithikholetšheng ya Fort Hare. Fela tšeo ke ditaba tša nako ye nngwe.

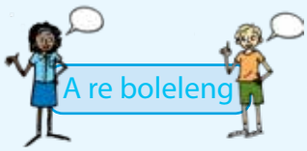

Na dikafoko tše di ngwadilwego ka bokoto di ra eng? Boledišana ka tšona le molekane wa gago. Hlama lefoko ka le lengwe le le lengwe go bontšha gore le ra go reng. Ngwala mafoko mo.

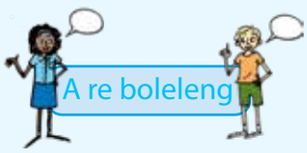

- ❖ Hlaloša tša bofsa bja Nelson Mandela pele ga lehu la tatagwe.
- ❖ Na bophelo bja gagwe bo ile bja fetoga bjang ka morago ga lehu la tatagwe?
- ❖ O tseba eng ka ga dikolo tše tharo tše di fapanego tše go bolelwago ka tšona mo kanegelong ye?

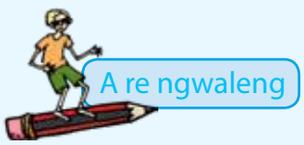

Feleletša lenaneo le la ka fase ka go ngwala ditiragalo tše bohlokwa tša bophelo bja Nelson Mandela le dikgato tše di fapanego tša bophelo bja gagwe.

Kgato goba mengwaga ya bophelo bja gagwe	**Ke tiragalokgolo efe ye go bolelwago ka yona?**

SEP HL G6 B2 TH5.indd 15 2019/10/22 11:46:25

A re ngwaleng kanegelo

Rulaganya go ngwala kanegelo ya gago.
Tšea sephetho sa gore o tla ngwala ka ga eng.
Ngwala mmepeng wa monagano wa ka fase go fa kanegelo ya gago matseno, mmele le bofelo.

- Šomiša mmepe wa monagano gore o go thuše go rulaganya sengwalwa sa gago
- Ngwala mokgwarakgwarinyo
- Kgopela mogwera wa gago a rulaganye mokgwarakgwarinyo
- Buseletša sengwalwa sa gago gomme o dire diphošollo tše di nyakegago
- Ka morago o se ngwale ka bothakga ka pukung ya gago.

Matseno

Thoma ka go hlaloša gore go diragetše eng mo mathomong.

_____

_____

_____

Mmele

Bolela gore go diragetše eng mo mmeleng wa kanegelo.

_____

_____

_____

Kanegelo ya ka

Se se latelago

Bolela gore ditiragalo di tšweletše pele bjang.

_____

_____

_____

Bofelo

Kanegelo e fedile bjang?

_____

_____

_____

Ka morago o ngwale mmepe wa monagano wo o latelago.

Baanegwa ke bomang?

_____

_____

_____

Tikologo ke efe?
Kanegelo e diragala kae?

_____

_____

_____

O tla ngwala ka ga eng?

Go diragala eng?

_____

_____

_____

E fedile bjang?
Ke eng se se bego se goga maikutlo ka ga yona?

_____

_____

_____

Šomiša mmepe wa gago wa monagano go ngwala mokgwarakgwarinyo.

Lokiša diphošo ka morago o ngwale kanegelo ya gago mo letlakaleng le le latelago.

SEP HL Gr 3 2 THS.indd 16 2019/10/22 11:16:27

Šomiša mmepe wa monagano go ngwala kanegelo ya gago.

THOMA

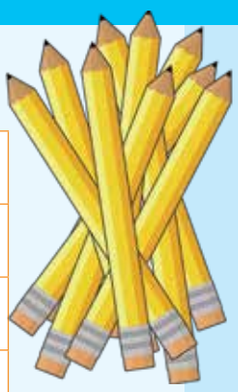

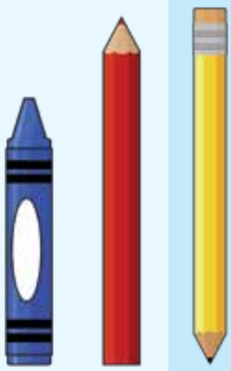

FETŠA

SEP HL G6 B2 TH5.indd 17 2019/10/22 11:46:30

Lesiba le tau

A re baleng

- Šomiša mmepe wa monagano gore o go thuše go rulaganya sengwalwa sa gago
- Ngwala mokgwarakgwarinyo
- Kgopela mogwera wa gago a rulaganye mokgwarakgwarinyo
- Buše letša sengwalwa sa gago gomme o dire diphošollo tše di nyakegago
- Ka morago o se ngwale ka bothakga ka pukung ya gago.

Lehono o tlile go bala nonwane ya kgogamašego. Dinonwane tša kgogamašego di fetišetšwa go meloko ye e latelago ka molomo. Batho ba botša bana le ditlogolo tša bona dinonwane tše – ga ba di ngwale. Ka tlwaelo dinonwane tša kgogamašego di ruta maitshwaro, di bile di tloša bodutu. Gape, di dira gore batho ba šomišane. Bana bao ba tšwago ditšong tše di itšego ba kwa dinonwane tša kgogamašego tša go swana, gomme se se dira gore ba ikwe gore le bona ke selo se tee.

Mo dinonwaneng tše dintši tša kgogamašego re gahlana le diphoofolo tšeo di kgonago go bolela.

Lesiba o be a le mošemanyana wa mengwaga ye 14. O be a ikgantšha ka tsela ye a bego a kgona go hlokomela mohlape wo mogolo wa dikgomo tša tatagwe. Ka letšatši le lengwe mesong e le lehlabula, ge Lesiba a ntše a dutše godimo ga thabana a hlokometše diruiwa, mokgotse wa gagwe Matome, o ile a tla a tšhabeša a mo lebile.

"Afa o kwele Lesiba, Lesiba?" Matome a botšiša, a fegelelwa godimo. "Tau, e bonwe tikologong ye maabane bošego. E bolaile kgomogadi. Banna ba šetše ba thomile go e thea. Bušetša dikgomo tšeno morago o ye o di hlahlele, gomme re ye go yo bona ge banna ba thea!"

Lesiba o ile a tšhoga. "Nka se yo hlahlela dikgomo, Matome," a realo. "E sa le mosegare. Di swanetše gore di fetše go fula, gomme ka morago ga fao ke swanetše go di gapela nokeng gore di ye di nwe pele nka di bušetša gae."

Matome o be a swabile, eupša o be a tseba gore go ka se thuše go ngangišana le Lesiba. "Go lokile," a realo. "Ke tla go bona nkgapela, mohlomongwe ge go oriwa mollo mantšiboa. Nna ke yo bogela banna." Šole! O bile o a tšhabeša.

Lesiba o ile a thoma go gapela dikgomo felo gotee, a di gapela nokeng gore di ye go nwa. Ge di dutše di enwa, o ile a dula, a karabeditše maoto ka meetseng.

Lesiba o kwele modumo wo o mo tšhošitšego. "Grrrrrr!" Dikgomo ka moka di ile tša gatsela ka letšhogo. E be e le tau, le gona e be e le kgauswi kudu. Lesiba o ile a lebelela mathoko ohle ka tlhokomelo. Ka matolo a gagwe a a roromelago, o kgobokantše dikgomo tša dira sediko. "Eupša mororo wola ga o re, 'Ke tlile go le ja,'" a nagana. "Tau e kwagala eka e mo kotsing. Ke nagana gore mororo wola e be e le wa go nyaka thušo." Lesiba o ile a thoma go ya thokong yeo tau e bego e kwagala gona.

Tau e be e tantšwe ke molaba woo o bego o theilwe ke banna, gomme ge e tšwela pele go thathankgana, ya ba gona molaba o e swinelelago go ya pele. Lesiba o ile a ema a lebelela. E sa le e eba yena, o be a se aka a bona kgoši ya

SEP HL G4 B2 TH5.indd 18 2019/10/22 11:16:34

diphoofolo ka bokgauswi ka tsela ye. Ka nnete e be e le phoofolo ya serena. Ge Lesiba a be a dutše a lebeletše Tau e katana le gore e phele, o ile a thoma go e kwela bohloko. Tau e ile ya bona mošemanyana gomme ya bolela le yena.

Tau: Hawu! mošemane! Hle, nthuše. Ga ke kgone go itokolla. Hle, hle, etla o emiše lepheko le le gateletšego hlogo ya ka? Ke a rapela!

Lesiba o ile a lebelela tau ka mahlong. O be a ekwa go itlhoboga mo lentšung la tau yeo.

Tau: Hle, mošemane! Ka kgopelo hle! Pele batsomi bale ba etla go mpolaya. Hle, ntokolle!

Lesiba: Ke rata go go lokolla, Tau eupša ke tšhoga gore, ge ke fetša go go lokolla, o tlile go ntira dijo tša gago.

Tau: Mmalo, aowa, mošemane, nka se ke ka ja motho yo a ntokolotšego! Ke a tshepiša, nka se kgwathe le ge e ka ba morišana mo hlogong ya gago. Moo ke a go tshepiša.

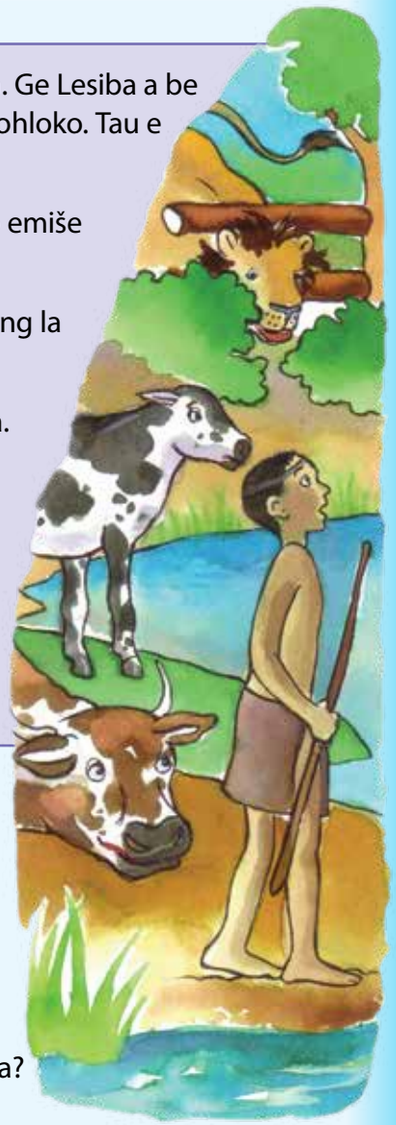

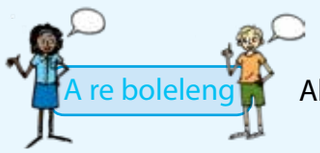

Ahlaahla dipotšišo tše le molekane wa gago.

- ❖ Baanegwathwadi ke bomang mo kanegelong ye?
- ❖ Ke ka lebaka la eng Matome a be a tšhogile ge a etla a kitimela go Lesiba?
- ❖ Na Lesiba o be a le kae ge Matome a mo hwetša?
- ❖ Lebelela diswantšho gomme o hlaloše tikologo ya lefelo leo kanegelo e diragalago go lona.
- ❖ Na lefelo le le fapana le la mo wena o dulago? Le fapana bjang?
- ❖ Na o nagana gore Lesiba e be e le motho wa maikarabelo? Lebaka?

Na o nagana gore kanegelo e ile go felela bjang?
O nagana gore Lesiba o tla lokolla tau yeo?

- ❖ Mo sehlopheng sa lena, hlamang bofelo bja kanegelo ye. Bjale diragatšang kanegelo ye ka phapošing. Le tla swanelwa ke go nyaka motho yo a ka ralokago karolo ya Lesiba, Matome le Tau. Gape, le tla nyaka dikgomo tše mmalwa.
- ❖ Lekolang gomme le tšeeng sephetho sa gore mafelo a makaone ke a sehlopha sefe.

SEP HL G6 B2 TH5.indd 19 2019/10/22 11:46:36

Lesiba o kwa tau e rora

A re ngwaleng Lebelela kanegelo gape gomme o arabe dipotšišo.

1. Lesiba o be a sa nyake go yo bona melaba ka gore

A	E be e le kgole ka maoto.
B	O be a lapile kudu.
C	O be a nyaka go yo nweša dikgomo.
D	O be a tseba gore melaba e bjang.

2. Moanegi wa kanegelo o ra go reng ge a re "Dikgomo ka moka di ile tša gatsela"?

A	Di be di ekwa phefo.
B	Di be di tšhogile di bile di sa kgone go šutha.
C	Di be di sa nyake go ya nokeng.
D	Di fetogile tša ba aese.

3. Ke ka lebaka la eng matolo a Lesiba a be a thothomela?

A	O be a ekwa phefo.
B	O be a tšhaba tau.
C	O be a palelwa ke go kgoboketša dikgomo.
D	O be a gobetše matolo.

4. Re a tseba gore Lesiba e be e le motho wa maikarabelo ka gobane:

A	O be a hlokomela dikgomo.
B	O be a ka se tlogele dikgomo di sa dišiwa.
C	O ile a dula thabaneng.
D	O ile a bolela le tau.

A re direng Nomora diswantšho ka tatelano ya maleba go ya ka kanegelo.

SEP HL Gr 3 2 TH5.indd 20 2019/10/22 11:16:42

A re ngwaleng

Bjale, ngwala lefoko o hlaloše seo se diragalago mo seswantšhong se sengwe le se sengwe sa letlakaleng la go feta.

1	
2	
3	
4	

Bala temana gomme o thalele madiri (goba mantšu a go laetša tiro) a bontši bjo o ka bo hwetšago. Kgetha a mahlano gomme o a šomiše go hlama mafoko a mahlano.

Nyalanya mantšu a le mahlalošetšagotee a ona.

akanya

totoba

bogela

bolela

megokgo

etsela

duma

utolla

Ngwala mahlalošetšagotee a madiri a, mo dikgobeng tše di filwego.

ribolla	apa	nagana	kganyoga
nyaka	**lebelela**	**dikeledi**	**robala**
tsoma			

Bjale dira sediko go lediri la maleba go ao a kotofaditšwego mafokong a.

Lesiba maabane o **naganne**/**nagana** ka leano la go šomana le tau.
Re be re sa **tsebe**/**tsebile** semelo sa nnete sa tau.
Maabane tau e **dira**/**dirile** tshepišo, eupša ya se e **phethagatše**/**phethagala**.
Maloba mmagoJabu o **apea**/**apeile** dilalelo, a apeela balapa, gomme ba di **ja**/**jele** mmogo.
Bošego bjola banna ba **dulela**/**duletše** mollo, ba be ba **bolela**/**boletše** ka seo se diregilego.

SEP HL G6 B2 TH5.indd 21 2019/10/22 11:46:44

Go diragetše eng ka tau?

A re baleng A re boneng gore Lesiba o tšere sephetho sa go dira eng ka tau.

Tau o rapetše, a kgopela ka moo go hlomolago pelo go fihla mo bofelong Lesiba, a dumelago go mo lokolla ka go mo tshepa. O kuketše godimo lepheko leo le bego le gateletše hlogo ya tau, godimo. Tau e lokologile molabeng, ya taboga ya thintha mariri a yona.

Tau: Mmalo, ke a leboga mošemanyana! Ke tloga ke swanetše go go direla se sengwe. Molala wa ka ka mokgwa wo o bego o thatafetše ka gona, ke be ke tšhogile ke re batsomi ba tlile go mpolaya. Bjale, hle, mošemane, ka mokgwa wo ke swerwego ke lenyora, o ka ntaetša mo go lego noka?

Lesiba: E mola tlase mola. Ntšhale morago.

Tau: E ka ba taba ye mpe ruri, go lesa dijo tše di bose bjale!

Lesiba: Monna! Aowa! Ke go phološitše diatleng tša batsomi, gomme o tshepišitše go se ntše.

Tau: Ee, o a rereša. Ke dirile tshepišo yeo. Eupša ge e le bjale, ka ge ke lokologile, ga go sa bonagala go sa hlwe go le bohlokwa go phethagatša tshepišo yela. Ke swerwe ke tlala kudu!

Lesiba: O dira phošo ye kgolo. O se ke wa ba wa se phethagatše tshepišo.

Tau: Ehaa! (A itšhidulla) Ke yo go ja, gonabjale mošemane. Dipolelwana tše ka moka di dira gore ke swarwe ke tlala le go feta.

Lesiba: Eupša o tshepišitše, gomme ge o ka e roba, e tla boa ya tla ya go šulafatša.

Phukubje ye bohlale ye e bego e dutše e theeleditše, e ile ya tla go botšiša ka ga tshepišo.

Phukubje: Ke tshepišo ya eng ye? O be o reng o dira tshepišo, Kgoši?

Lesiba: Ke lokolotše tau molabeng gomme a tshepiša gore a ka se ntše, eupša bjale o nyaka go ntša.

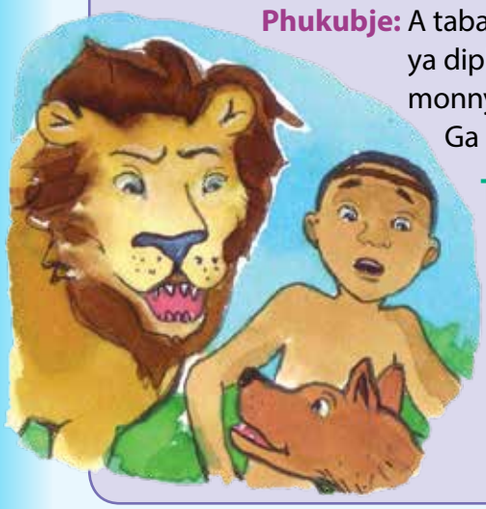

Phukubje: A taba ye e sa rego selo. O ra gore Kgoši ya ka, kgošikgolo ya diphoofolo ka moka, e be e tantšwe ke molaba wo monnyane wa go dirwa ke batho? Ga go kgonagale! Ga ke kgolwe taba ye.

Tau: Ke nnete, e be e le molaba wo bothata wa kotsi!

Phukubje: Aowa, ga ke kgolwe gore go na le selo se bothata go feta kgoši ya ka. Ke swanetše go bona molaba woo. Ke a kgopela, pele o eja tša

SEP HL Gr 3 2 TH5.indd 22 2019/10/22 11:16:48

matena, ntaetše molaba wo o bolelago ka ona, ka morago ga fao o ka no ja dijo tša gago. Tau, phukubje le Lesiba ba boela morago molabeng.

Phukubje: O nyaka go mpotša gore selwana se se sennyane se kgonne, se tloga se kgonne go swara hlogo, ya gago? Le gannyane, ga ke bone e ka direga. Kgoši, go ka ba bjang ge o ka no lokela hlogo ya gago ka mo gore ke bone gore o be o le bjang ge mošemanyana a go hwetša?

Tau: Hei wena. O a ntapiša ka dipotšišo tša gago. Se ke sa mafelelo se ke tla go direlago sona, ka morago ga fao, o wele tsela, o ntlogele ke ipshine ka matena a ka.

Gona mowe, Tau a bušetša hlogo ya gagwe mola makgathe ga mapheko, ka wona mokgwa wola a bego a le ka gona ge Lesiba a mo hwetša. Ka lebelo la go feta la legadima, phukubje a gohlometša lepheko la ka godimo madulong a lona la re kwatla! Tau ya ba o tantšwe gape ka lebelo.

Phukubje: Bjale ke a bona ka mokgwa wo o bego o tantšwe. Go kweša bohloko go go bona o tantšwe ka tsela ye gape. Eupša mošemanyana o a rereša, Kgoši. Ditshepišo tše di sa phethagatšwego di no fela di go tsenya mathateng gape.

Tau e ile ya rora ka pefelo, eupša molaba wola wa go tia o be o mo swineletše. Lesiba o ile a leboga phukubje. O kitimile a boela dikgomong tša gagwe gape, a di hlahlela. A letšatši la mahlatse baetena!

Matome o mmone gomme a mo goelela, a re, "Lesiba, Lesiba! Tau e tantšwe ke molaba kua kgauswi le noka! O hlailwe ke mahlalehlale ka moka ao a bego a direga!"

Lesiba o ile a no myemyela, a bolela a le noši, a re, "Ke itemogetše mahlalehlale ka moka ao ke bego nka a kganyoga, ka letšatši le tee."

Matome o ile a boela go batsomi go yo kwa kanegelo ka ga tau ye kgolo yeo e bego e tantšwe. Ge e le Lesiba yena o ile a ya gae. O dumedišitše mmagwe, a dula, a ehuga, a re ehuu!

Mantšiboa ao ge go dutšwe mollong, Lesiba o ile a theeletša banna ge ba bolela, ba anega ka fao ba tantšego tau, ka fao ba bego ba swere bothata le ka fao ba bontšhitšego bokgoni ge ba e swara.

Bjale o a tseba gore kanegelo e fedile bjang. Nagana ka dipotšišo tše di latelago:

- Na kanegelo e fedile ka mokgwa wo o bego o o letile?
- O ile wa ikwa bjang ge tau e sa phethagatše tshepišo ya yona?
- Thuto ya kanegelo ye ke eng?
- Na o nagana gore phukubje e bohlale? O reng o realo?
- Matome o boditše Lesiba gore o (Lesiba) hlailwe ke mahlalehlale ao a bego a direga. Na o dumelelana le Matome? Efa lebaka.

SEP HL G6 B2 TH5.indd 23 2019/10/22 11:46:55

Go nagana ka ga kanegelo

Nagana ka kanegelo ye ka moka gomme o hlaloše ditiragalo. Hlaloša ka fao thulaganyo e tšweleditšwego. O tla swanelwa ke go nagana ka ga ditiragalo kgatong ye nngwe le ye nngwe.

Ngwala ka moo kanegelo e thomilego.	
Go diregile eng mmeleng wa kanegelo?	
Hlaloša ka fao kanegelo e fedilego.	

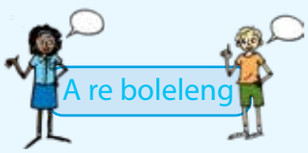

Bolela ka yo mongwe le yo mongwe wa baanegwa. Tšea sephetho sa gore mo go mantšu a a latelago ke lefe leo le hlalošago bokaonekaone yo mongwe le yo mongwe wa baanegwa (mantšu ao) a tlatše dikgobeng tša maleba.

sehwirihwiri | se tshepege | maikarabelo | bošula | botse | megabaru | bohlale | mofsa | lokile | se fšege | tshepega | maatla

Lesiba	Tau	Phukubje

SEP HL Gr 3 T1 5.indd 24 2019/10/22 11:17:00

Pukuntšu ya ka

Mantšu a mafsa

A re ngwaleng

Lebelela diswantšho tše ka tlhokomelo.

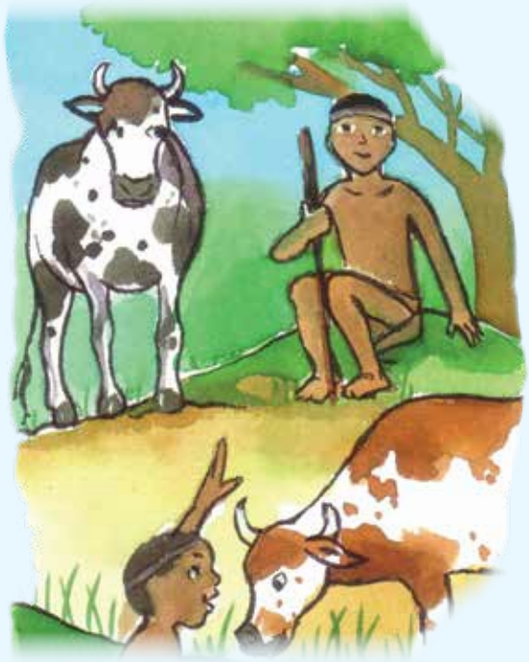

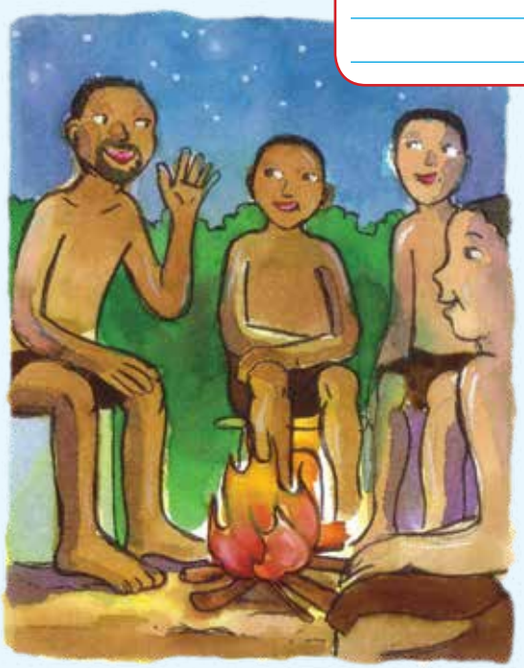

Bjale ngwala lefoko ka ga tikologo yeo e laetšwago mo seswantšhong se sengwe le se sengwe.

1	
2	

A re ngwaleng

Lebelela mafoko a ka mo tlase gomme o phumole ao a sa bolelego ka ga hlogo. Bea mafoko a a šetšego ka tatelano ya maleba gomme o a nomore.

	Lesiba o be a le motho wa maikarabelo kudu.
	O be a dišitše dikgomo tša tatagwe ge Matome a mmotša ka ga go hlasela ga tau.
	Mehlare e be e na le dikala tše ditelele.
	Lesiba ga se a ya le Matome ka gore o be a swanetše go gapela dikgomo nokeng.
	Dikgomo di be di swerwe ke lenyora.
	Lesiba o tsebile gore o swanetše go fa dikgomo tša gabo tlhokomelo ye kgolo.

SEP HL G6 B2 TH5.indd 25 2019/10/22 11:47:05

Go nagana ka ga baanegwa

Re tseba gore baanegwa mo kanegelong ke ba mohuta mang ka seo ba se bolelago goba ba se dirago goba seo ba bangwe ba re botšago sona ka ga bona.

A re ngwaleng

Ngwala mahlaodi a tshela ao a hlalošago tau.

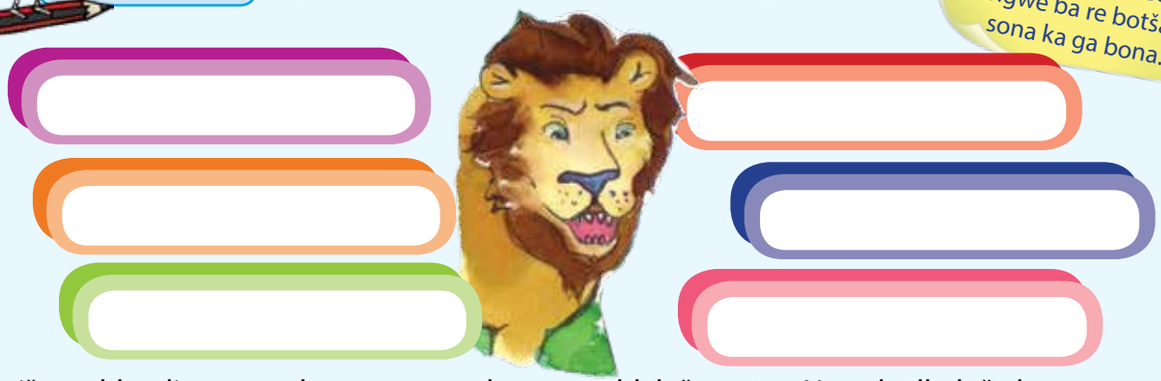

Šomiša mahlaodi go ngwala temana yeo ka yona o hlalošago tau. Ngwala tlhalošo ka go kgwarakgwarinya. Kgopela mogwera wa gago gore a lokiše diphošo gomme ka morago o ngwale tlhalošo yeo e lokišitšwego mo sekgobeng se se filwego.

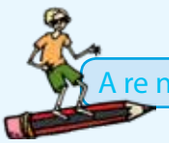

A re ngwaleng

Nagana ka ga semelo sa Lesiba. Nagana ka ga mantšu ao a hlalošago sebopego sa gagwe le tšeo a di dirago. Boledišana le bagwera ba gago gore le hwetše mantšu a go hlaloša ka bontši bjo le ka bo kgonago. Ka morago o ngwale mantšu ao a hlalošago semelo sa gagwe mo dikgobeng tša ka tlase.

- Šomiša mmepe wa monagano gore o go thuše go rulaganya sengwalwa sa gago
- Ngwala mokgwarakgwarinyo
- Kgopela mogwera wa gago a rulaganye mokgwarakgwarinyo
- Buseletša sengwalwa sa gago gomme o dire diphošollo tše di nyakegago
- Ka morago o se ngwale ka bothakga ka pukung ya gago.

Šomiša mahlaodi a gago go ngwala tshwantšho ya semelo. Ngwala mokgwarakgwarinyo wa gago pampišaneng. Kgopela mogwera gore a bale le go rulaganya mokgwarakgwarinyo wa gago.

Ka morago o e ngwale ka bothakga ka pukung ya gago.

Leina:	Mengwaga:
Tebelelego:	

SEP HL G4 B2 TH5.indd 26 2019/10/22 11:17:21

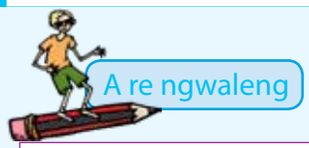

A re ngwaleng

Bjale hlaloša semelo sa motho wa nnete, wa madi le nama. Kgetha motho yo o nyakago go ngwala ka yena. Motho yoo, a ka ba mogale yo a phelago goba yo a ithobaletšego.

Leina la moanegwa ka botlalo	
Bong Mengwaga Mošomo	
Sebopego sa mmele	
Talente goba bokgoni	
Ke ka lebaka la eng o mo kgethile?	

Bjale ngwala mahlaodi ao a hlalošago moanegwa wa gago.

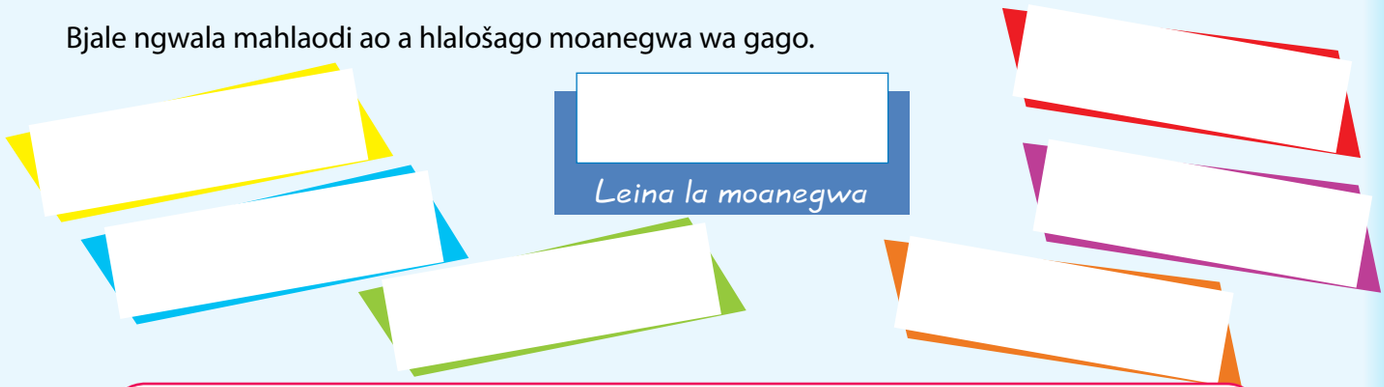

Šomiša mahlaodi a gago go ngwala tlhalošo ya moanegwa. Ka morago o kgwarakgwarinye tlhalošo ya moanegwa mo pampišaneng. Kgopela mogwera wa gago gore a bale a be a rulaganye mokgwarakgwarinyo wa gago. Le wena o ka bala le go rulaganya mokgwarakgwarinyo wa gagwe. Ngwalolla mošomo woo wa gago ka bothakga sekgobeng sa ka tlase.

SEP HL G6 B2 TH5.indd 27 2019/10/22 11:47:22

Go lebelela popopolelo

Lebjale-tšweledi
Lebjale-tšweledi le dirišetšwa dilo tše di diragalago gonabjale ebile di tšwela pele go diragala bjalo ka ge re dutše re bolela ka ga tšona.

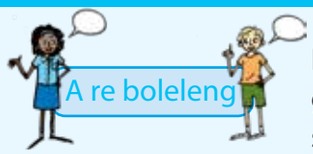

Lebelela diswantšho. Botša molekane wa gago gore go direga eng seswantšhong se sengwe le se sengwe.

Šomiša lenaneo le, go bolela gore go direga eng mo seswantšhong se sengwe le se sengwe.

Mpša e	a	**a + lediri** **bina** **epa** **bala** **paka** **hlatswa** **fofa** **etela** **apea** **ja** **robala** **raga** **thuša** **raloka** **rutha** **sepela** **namela** **gokara**
Mošemane o		
Tumišo o		
Bašemane ba	a	

Bjale, ngwala lefoko ka ga seo se diragalago mo go tše tharo tša diswantšho tše tša ka godimo.

Bjale šomiša lenaneo le, go ngwala gape mafoko ao o a ngwadilego gore ditiragalo tša gona di direge ka nako ye e tlago.

Mpša e	tla	**lediri** **bina** **epa** **bala** **paka** **hlatswa** **fofa** **etela** **apea** **ja** **robala** **raga** **thuša** **raloka** **rutha** **sepela** **namela** **gokara**
Mošemane o		
Tumišo o		
Bašemane ba		

SEP HL Gr 2 TH5.indd 28 2019/10/22 11:17:40

Go šoma ka madiri

A re ngwaleng

Ngwala sebopego sa maleba sa lediri. Dira sediko go madiri ao a thomago ka **go.**

thuša	1. A o letše o mo **thušitše** maabane?
thuša	2. Ke a go tshepiša gore ke tla go **thuša** ka moso.
tliša	3. O se ka wa lebala gore o _____ puku ya ka ka pela.
tla	4. O be a nyaka go _____ le rena.
ja	5. Maabane o _____ dijo tša gagwe tša letena le bagwera ba gagwe.
bolela	6. Ke ithuta go _____ Sethosa.
ema	7. Ga ke rate go hlwa ke _____ motho yo mongwe.
namela	8. Ga ke nyake _____ pese, ya lebelo kudu.
sepela	9. Kahlo o _____ maabane morago ga dilalelo.
sepela	10 Ga se ke nyake _____ .
apea	11. Mma o _____ dijo tše di bose kudu.
lebelela	12. Ke lebetše go _____ ge ke fihla kua sekolong.
raloka	13. Maabane ke _____ kgwele ya maoto sebaka se setelele.
roka	14. Ke nyaka go _____ (nna) sekhethe.
tliša	15. O dumetše go re _____ dimonamonane.
rwala	16. O nthušitše go _____ dipuku tša ka.
bolela	17. O be a _____ ka ga mogwera wa gagwe.
rulaganya	18. Ba _____ moletlo wa lenyalo ngwaga wo o fetilego.
eta	19. Re tshepa gore re tla ba _____ kua Motse-Kapa.
boa	20. Re holofela gore re tla _____ gae ngwaga wo o tlago.

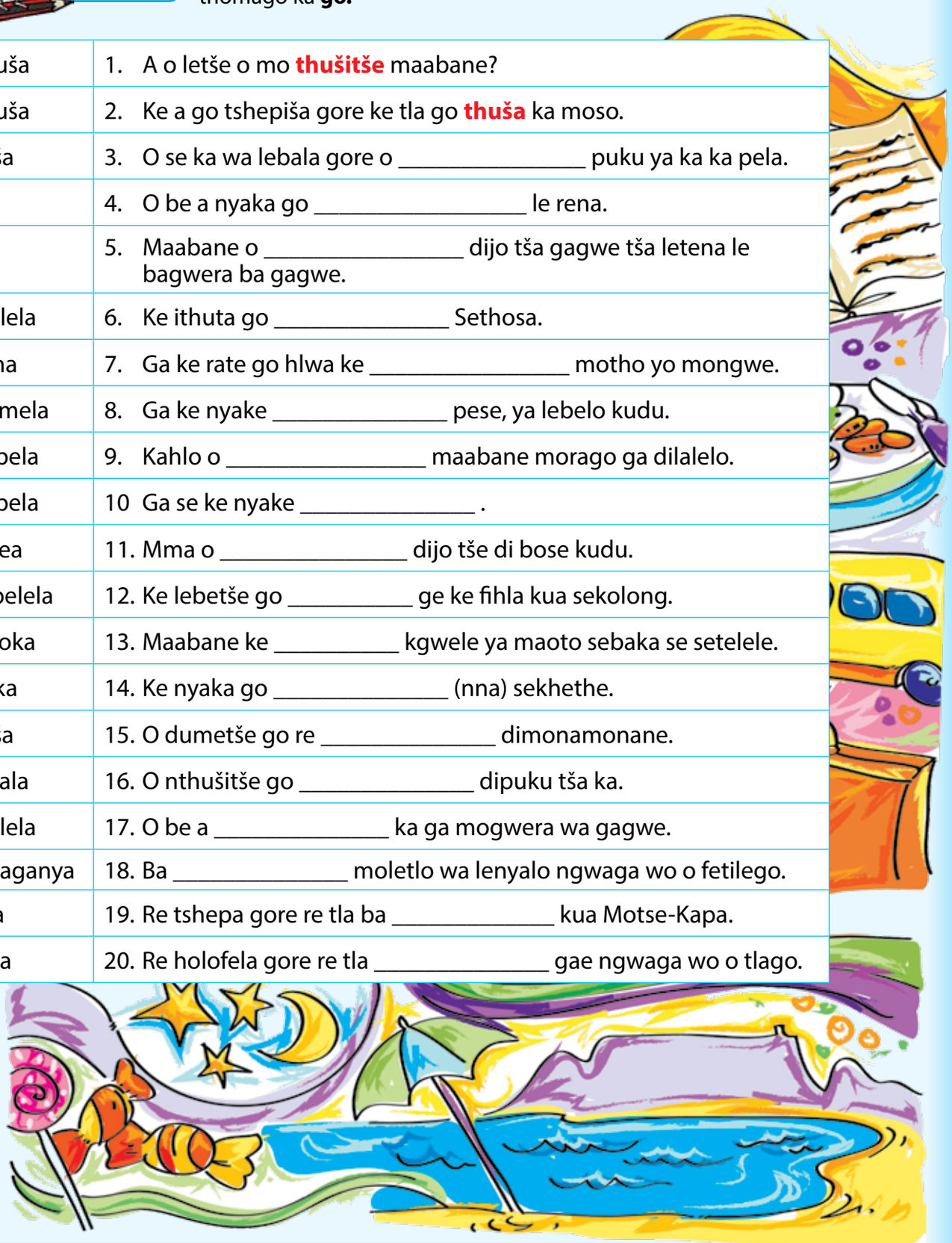

SEP HL G6 B2 TH5.indd 29 2019/10/22 11:47:48

Go hlama modirišogo

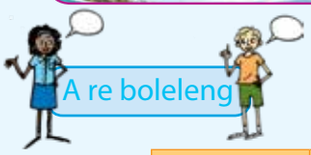

Lebelela papetla ye ka kelohloko. Ka morago o botše molekane wa gago gore yo mongwe le yo mongwe wa bana o rata go dira eng le gore ga a rate go dira eng.

	go opela	go penta	go kitima	go bogela dinonyana	go fofiša khaete	go apea	go bala
Ann	✔	✔	✗	✗	✗	✔	✔
Lesiba	✗	✗	✔	✗	✔	✔	✗
Peter	✗	✔	✗	✔	✗	✗	✔
Thati	✗	✔	✔	✔	✗	✗	✔
Boati	✗	✗	✔	✗	✔	✗	✔

Ann	*O rata go opela, go penta, go apea le go bala. Ga a rate go kitima, go bogela dinonyana le go fofiša khaete.*
Lesiba	.....
Peter	.....
Thati	.....
Boati	.....

Re šomiša difegelwana mo gare ga dilo tše di lego mo lenaneong goba tše di latelanago. Re šomiša **le** magare ga dilo tše pedi tša mafelelo mo lenaneong.

Bala mafoko ka kelohloko. Ka morago o thalele mantšu ao a thomago ka go-. Bolela gore ke ka lebaka la eng mantšu a e le maina e sego madiri.

1.	Ga ke rate go tsoma diphoofolo.
2.	Ga re rate go thuntšha ditšhukudu mono Afrika-Borwa.
3.	Go bolaya ditšhukudu sehlogo go tšhošitše motho yo mongwe le yo mongwe.
4.	Go sega ga basetsana ka nako ya dithuto go selekile morutiši.
5.	Go lla ga mpša ka go kwa bohloko go diragetše bošego ka moka.
6.	Go otlela gampe mo tselengkgolo ya M1 go bakile kotsi ye kgolo.

SEP HL Gr 3 T4 5.indd 30 2019/10/22 11:17:51

7.	Ka morago ga go kitima ke tsena šawareng.
8.	Ke nwa teye pele ga go robala.
9.	Go bulela meetse go tla thibolla phaephe.
10.	Go tshetshetha go kweša mokokotlo wa ka bohloko.

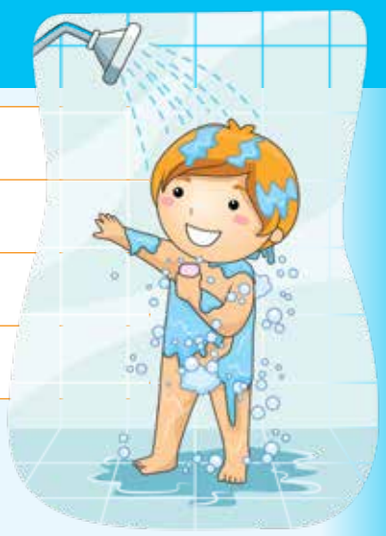

Go šomiša difegelwana

Lebelela difegelwana.

Mo go nago le lenaneo la mantšu mo lefokong, lentšu le lengwe le le lengwe le kgaoganywa le le lengwe ka fegelwana.
Maemo a fegelwana a kgona go fetola tlhalošo ya lefoko ge e se ya šomišwa ka tshwanelo.

Lebelela mafoko a mabedi a, gomme o bolele ka moo maemo a fegelwana a fetolago tlhalošo ka gona. Thala seswantšho go bontšha gore lefoko le lengwe le le lengwe le bolela gore ba jele eng.

Re jele tšhokolete, jeli le khekhe.	
Re jele tšhokolete jeli le khekhe.	

Bjale ngwala difegelwana mo go mafoko a.

Re tla nyaka hamola, dipekere le saga.

Re rekile diapola dinamune dipanana le dipšere.

O ile a ema a lebelela gomme a tšhaba ka lebelo.

Kgokomodumo e be e le ye kgolo e tletše makhura meetlwa le dikgofa.

SEP HL G6 B2 TH5.indd 31 2019/10/22 11:48:01

A kopanye

Lekopanyi ke lentšu leo le kopanyago mantšu goba mafoko. Makopanyi a bohlokwa ka go kopanya mafoko. Ka ntle ga ona, polelo le go ngwala di ka tekateka.
Lebelela mohlala wo.
Reabetšwe o retologile. Reabetšwe o thutše raka.
Reabetšwe o retologile gomme a thula raka.

"Reabetšwe" ke sediri sa mafoko ka bobedi bja ona, ka fao o ka no tlogela Reabetšwe wa bobedi ge o kopanya mafoko a mabedi a mmogo.

Gape o ka no šomiša 'le ge go le bjalo' go kopanya mafoko. Le ge go le bjalo e na le tlhalošo ya go swana le ya gomme. Bobedi bja ona bo laetša phapano magareng ga dikarolo tše pedi tša lefoko.
Gopola: Lefokonolo le na le sediri se tee le lediri le tee. Lefokontši le na le madiri a go feta le tee ebile le ka no ba le didiri tša go feta se tee.

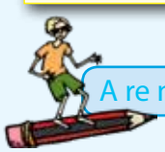

A re ngwaleng

Kopanya mafokonolo a mabedi ka go šomiša le lengwe la makopanyi a.

Ka morago o thalele madiri mo go lefoko le lengwe le le lengwe leo o le kopantšego.

eupša | le | gomme | gobane | ka fao | le ge go le bjalo

Re be re nyaka go raloka kgwele ya maoto. Pula e ile ya senya dithulaganyo tša rena.
Ann o ile a nkgopela gore ke mo thuše ka mošomo wa gae. Ke mo thušitše.
Ke be ke latetšwe sekolong. Ke šiilwe ke pese.
Ba rile leporogo le lokišitšwe. Le be le sa senyegile.
O kgona Mmetse. Ga o kgone Thutafase.
Ke rata dienywa. Ke rata merogo.
Re šomišitše disamporele tša rena. Pula e be e ena.

SEP HL G6 B2 1445.indd 32 2019/10/22 11:48:03

Hlogo ya sekolo o be a tiišitše letsogo. Hlogo ya sekolo o be a le botho.
O be a lwala. Ngaka e mo file dihlare.
Sam o rata kofi. Ann o rata teye.
O ile kua lebenkeleng. O rekile tšhokolete.
O be a befetšwe. Ke be ke latetšwe.
Bašemane ba bapala kgwele ya maoto. Banna bona ba bapala khrikete.
Ke rata malekere. Ga ke rate dikhekhe.
Ke ithuta ka maatla. Ke nyaka go tšwelela ditlhahlobong tša ka.
Ke rata pula. Ga ke rate sefako.
Ke be ke thabile kua ntlong ya malome. Ke be ke hlologetšwe bomma.
Ke be ke rata sekolo sa ka se sefsa. Ke be ke swanetše go šoma ka maatla gore ke lekalekane le bana ba bangwe.

Mo go le lengwe le le lengwe la mafoko a, thalela maina gomme o dire sediko go madiri.

John o rata dimpša tša lephefo.	Lesiba o nametše paesekele ya go namela dithaba.
Maria o ya kua Sekolong sa praemari sa Refentše.	Ann o tšwetše pele go bolela ka phapošing.
Matome o raloka kgwele ya maoto sehlopheng sa Matome.	

SEP HL G6 B2 TH5.indd 33 2019/10/22 11:48:06

Ke kgona go		
bala sengwalwa		
araba dipotsišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa.		
hwetša mantšu mo go sengwalwa ao a emelago dikafoko		
fa maikutlo a moanegwa		
ngwala kakaretšo		
boledišana ka ga baanegwa, tikologo le ditiragalo tša kanegelo		
beakanya kanegelo ka go tlatša mmepe wa monagano		
ngwala kanegelo ka bothakga go tšwa go mmepe wa monagano		
šomiša mašalašupi		
šomiša mabotšiši		
šupa mašalaina le gore a šupa mang goba a mabapi le mang		
anega kanegelo gape ka tatelano ya maleba		
bala tshekatsheko ya puku		
araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga tshekatsheko ya puku		
ngwala tshekatsheko ya puku		
šomiša lebaka la lebjale		
bala boitaodišaphelo		
nyaka mantšu a bothata ka go pukuntšu		
bala nonwane		
hlama tiragatšo		
ngwala mafelelo a kanegelo		
araba dipotšišo tša kgethontši tše di theilwego godimo ga kanegelo		
beakanya tatelano ya kanegelo ka tsela ye e nepagetšego		
šupa madiri le go a šomiša go hlama mafoko		
šupa mahlalošetšagotee a madiri		
šupa sebopego sa maleba sa lediri mo lefokong		
fa maikutlo le dikgopolo ka ga kanegelo		
ngwala kakaretšo ya kanegelo		
hlaloša tikologo ya kanegelo		
ngwala temana ya go hlaloša moanegwa		
ngwala semelo sa moanegwa		
ngwalolla mafoko ka go šomiša letlago		
hlatholla papetla		
šupa mantšu ao a thomago ka go		
šomiša leswaodikga la fegelwana mo mafokong		
šomiša makopanyi go kopanya mafoko		
šupa madiri le maina mo mafokong		

SEP HL G4 B2 TH5.indd 34 2019/10/22 11:18:27

Ditheng

Morero wa 6: Mekgwa ya go hlagiša sengwalo

Kotara ya 3: Dibeke 5-10

Dibeke 5 – 6: Dikanegelokopana le mangwalo

81 Mmutla o sebotša ka ga tšhišinyego ya lefase 36
Go bala sengwalwa sa kanegelo.

82 Go nagana ka ga kanegelo 38
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga kanegelo ya mmutla.
Go šomiša mahlaodi go hlaloša baanegwathwadi ka kanegelong.

83 Go ngwala kanegelo 40
Go feleletša mmepe wa monagano go bušeletša kanegelo.
Go ngwala kanegelo ya mmutla ka bothakga.

84 Lengwalo le le lego mabapi le makhutšo 42
Go bala lengwalo.
Go beakanya leano la leeto mo go theilwego godimo ga lengwalo.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa.
Go lebelela mantšu ka pukuntšung gomme wa rekhota ditlhalošo tša ona.
Go araba dipotšišo tša kgethontši tšeo di theilwego godimo ga sengwalwa.

85 Go ngwala lengwalo 44
Go šomiša mmepe wa monagano go ngwala lengwalo.
Go ngwalela mogwera lengwalo o mo fa ditaba tša ka gae le tša ka sekolong.

86 Emeile ye e tšwago go mogwera 46
Go bala emeile.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga emaile.
Go tsopola tshedimošo ye e tšwago go lengwalo, go feleletša karata ya tshedimo.
Go ngwala lengwalo ka go šomiša tlhahlo ye e filwego.

87 Tše dingwe gape ka ga popopolelo 48
Go šupa maina le mahlaodi mo mafokong
Go ngwala mafoko ka go bea mahlaodi pele le morago ga maina.
Go nyalanya mantšu le malatodi le mahlalošetšagotee.
Go šomiša makopanyi go hlama mafokofokwana.

88 Ka ga lefetile le letlago (tša maloba le tša ka moso) 50
Go šomiša lefetilephethi.
Go feleletša mafoko ka go šomiša madiri a lefetile.
Go ngwala mafoko ka go šomiša letlagophethi.

Dibeke 7 – 8: Dikhathuni di a thabiša

89 Supa Strika 52
Go bala sengwalwanyana sa go segiša.
Boledišanang ka ga tema yeo e hlalošago, le polelo yeo e bolelwago ke baanegwa mo papading ya go go segiša.

90 Go nagana ka ga sengwalwa sa metlae 54
Boledišanang ka ga foreime ya khathune.
Go ngwala lefoko go hlaloša kanegelo bjalo ka ge e laetšwa foreiming ye nngwe le ye nngwe.
Go ngwalolla mafoko.
Go boledišana ka ga papatšo ya thelebišene le go ntšha maikutlo.

91 Go ngwala papatšo 56
Go beakanyetša papatšo ya thelebišene ka go swantšhetša le go ngwala sengwalwabapalwa sa papatšo yeo.
Go hlaloša tikologo, baanegwa le morero wa papatšo.
Go šomiša lenaneothulaganyo go rulaganya sengwalwa.
Go hlagiša papatšo bjalo ka tiragatšo.
Go šomiša lenaneo.

92 Di kopanye 58
Go boledišana ka ga go kopanya dihlogo le meselana mo go modu wa lentšu.
Go šupa dihlogo, meselana le modu wa lentšu.
Go feleletša mafoko ka go šomiša polelo ka tira le polelo ka tirwa.

Dibeke 9 – 10: Nako ya go bapala

93 Dan, naletšana ya kgwele ya maoto! 60
Go diragatša papadi ka ga Dan ka go šomiša baanegwa le moanegi.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga papadi.

94 Phoustara ka ga papadi 62
Go bala papetla ya go bapatša papadi.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga papetla.
Go akanyetša papetla ya papadi.

95 Go ngwala papadi ye o itlhametšego yona 64
Go šomiša mmeakanyi go beakanya papadi.
Go ngwala mokgwarakgwarinyo wa papadi; go e rulaganya le go ngwala tshwantšho ya mafelelo ya papadi.

96 Tše dingwe gape ka ga mahlathi le mahlaodi 66
Go šupa mahlathi le madiri.
Go šupetša mohuta wa lehlathi: mokgwa, nako, lefelo, boipoeletšo le mokgwa.
Go šupa le go hlopha.
Go šupa maina le mašala ao mahlaodi a a filwego a a hlalošago.
Go šupa mehuta ya mahlaodi: mong, boipoeletšo le mokgwa, lešupi goba lehlaloši.

SEP HL G6 B2 TH6.indd 35 2019/10/22 11:46:15

Mmutla o sebotša ka ga tšhišinyego ya lefase

A re baleng

- Šomiša mmepe wa monagano gore o go thuše go rulaganya sengwalwa sa gago
- Ngwala mokgwarakgwarinyo
- Kgopela mogwera wa gago a rulaganye mokgwarakgwarinyo
- Bušeletša sengwalwa sa gago gomme o dire diphošollo tše di nyakegago
- Ka morago o se ngwale ka bothakga ka pukung ya gago.

Go kile gwa ba go na le mmutla wo o bego o dula o tshwenyegile. "Ijoo, ijoo," o be o ngunanguna mosegare ka moka, "Ijoo, ijoo, nna wee."

Matshwenyego a wona a magolo e be e le gore go ka no tla tšhišinyego ya lefase. "Na ge e ka diragala," a bolela a le tee, "go yo diragala eng ka nna?"

O be a tshwenyegile kudu ka taba ye, gomme maseng a mangwe, ge ka ponyo ya leihlo, seenywa se sekoto se wela fase go tšwa mohlareng wa kgauswi – THUUU – wa dira gore lefase ka moka le šikinyege."

"Tšhišinyego ya lafase!" wa lla.

Gomme wa iša molaetša woo go bomotswalagwe ka kua moše wa mašemo.

"Tšhišinyego ya lefase! Tšhabang, le bolokeng maphelo a lena!"

Mebutla yohle ya tšwa ka mašemong ya o šala morago, e fofa bjalo ka digaswi. Ya kitima go putla mašemo, go ralala dikgwa le dinoka, gomme ya namela dithaba, e dutše e sebotša bomotswala ba bangwe ge e dutše e feta.

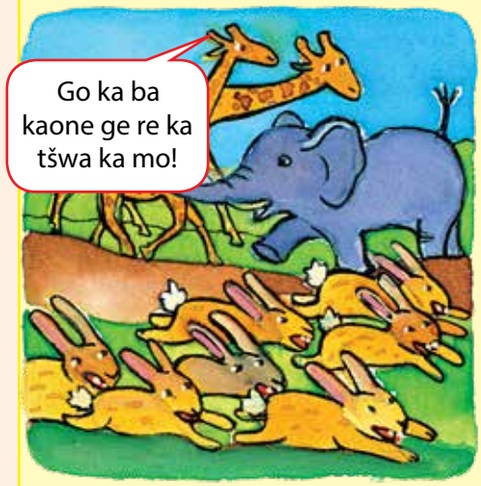

Gona fao, gwa feta tlou. "Tšhišinyego ya lefase! Tšhabang, le bolokeng maphelo a lena!" wa tšwela pele go lla.

Tlou ya šala mebutla morago, e šikinya lefase ge e ntše e kiba ka dikgato tša yona tše boima.

Wa feta sehlopha sa dithutlwa. "Tšhišinyego ya lefase! Tšhabang, le bolokeng maphelo a lena!" mmutla wa lla.

Dithutlwa tša šala tlou morago, ye e bego e šetše mebutla morago.

Ka nako ya ge di fihla kua thabeng, diketekete tša mebutla, tlou le dithutlwa tše dintšinyana ke ge di dira modumo wo mogolo wa go kibakiba ge di dutše di kitima di namelela. Mmutla wa mathomo wa gadima kua morago go bona ge eba tšhišinyego ya lefase e a batamela, gomme fela se o bego o kgona go se bona e be e le mehlapehlape ya diphoofolo tše di bego di bolailwe ke lebelo.

Ge ntše di eme fao, di hemela godimo, gwa tšwelela tau.

"Go direga eng?" gwa botšiša tau.

"Tšhišinyego ya lefase, Tšhišinyego ya lefase!" gwa petenketša mmutla.

"Tšhišinyego ya lefase?" gwa botšiša tau.

SEP HL G4 B2 TTG1.indd 36 2019/10/22 11:16:13

"Ke mang yo a e bonego? Ke mang yo a e kwelego?"

"Aowa, e sego nna," gwa bolela tlou.

"Aowa, ga se rena," gwa bolela dithutlwa.

"Botšišang yo, mmotšišeng!" gwa lla mebutla ka moka, e šupa wa mathomo.

Tau ya retologela go mmutla.

"Hle, Morena," gwa bolela mmutla ka dihlong, "Ke be ke dutše ka gae ke ikhomoletše ge ke ekwa modumo wo mogolo gomme lefase le šikinyega. Ke ile ka tseba gore e swanetše go ba e le tšhišinyego ya lefase, Mohlomphegi. Ka fao, ke ile ka kitima ka lebelobelo go leka go sebotša diphoofolo tše dingwe gore di boloke maphelo a tšona."

"Morwarra, na o ka ba bogale go ka mpontšha gore masetlapelo a diragetše kae?" gwa botšiša tau.

"Aowa, nka se ke ka boela fao gape!" gwa bolela mmutla.

"Fofela mo mokokotlong wa ka, gomme ke tla go iša gona. Ke tla go hlokomela," gwa bolela tau.

Fela bjalo, ka go boifanyana, mmutla wa fofela mokokotlong wa tau, gomme ba sepela, ba namela dithaba le dithabanyana, ba putla dinoka, dikgwa le mašemo, go fihla ba goroga ka gabommutla.

"Ke gona mo ke e kwelego, Mohlomphegi. Gomme ke e kwele ya ba ya nkgwatha. Lefase la šikinyega." Tau ya lebelela gohle – gomme ka pelapela ya bona khokhonate ye kgolokgolo ye e ilego ya wa ka modumo wo mogolo go tšwa mohlareng. Gape ya bona kgabo e dutše godimo ga mohlare.

Tau ya topa khokhonate, ya namela godimo ga leswika, gomme ya lahlela khokhonate kua tlase ka maatla gomme ya wela fase. THUUU!

Mmutla wa fofa bogodimo bja metara. "Tšhišinyego ya lefase! Ka pela – tšhabang – e sa tšwa go diragala gape!" Gomme ka morago wa lemoga gore tau e be e sega, gomme wa bona khokhonate ye e pšhatlegilego mo maotong a yona.

"Oooo," wa sebaseba. "Go ra gore gabotsebotse e be e se tšhišinyego ya lefase, na ga go bjalo?"

"Ee," gwa realo tau, "e be e se yona, ebile o be o sa swanela go boifa."

"Se se ra gore ke bile mmutla wa setlaela!"

Tau ya myemyela ka lešoko. "O se ka wa tshwenyega ngwanešo. Ka moka ga rena – go bolela nnete, le nna – ka nako ye nngwe ke boifa dilo tše ke sa di kwešišego."

Gomme ka lebaka leo a boela morago kua diketeketeng tša mebutla, tlou le dithutlwa, tšeo ka moka di bego di sa letile kua godimo ga thaba, go yo di botša gore kua gae dilo di lokile gomme di ka boela gae.

Mothopo: E amantšwe go tšwa go *Rabbit heralds the earth quake* ka Rosalind Kerven in PIRLS Reader. The Natural World. MainSurvey 2001. IEA.

SEP HL G6 B2 THGhndd 37 2019/10/22 11:46:19

Go nagana ka ga kanegelo

Araba dipotšišo tše di lego mabapi le mmutla le tšhišinyego ya lefase. Ge o sa tsebe gore karabo ke eng, hle, boela morago o bale kanegelo gape.

Na selo se se bego se tshwenya mmutla kudu ke eng?

A	Tau
B	Go thulana
C	Tšhišinyego ya lefase
D	Mohlare wo o wago

Ke eng se se dirilego gore lefase ka moka le šikinyege?

A	Tšhišinyego ya lefase
B	Khokhonate ye kgolokgolo
C	Mebutla ye e tšhabago
D	Mohlare wo o wago

Na tau e be e nyaka gore mmutla o e iše kae?

Ke ka lebaka la eng tau e ile ya lahlela khokhonate mo fase?

A	Go dira gore mmutla o tšhabe
B	Go thuša mmutla go hwetša seenywa
C	Go bontšha mmutla gore go diregile eng
D	Go dira gore mmutla o sege

Mmutla o ile wa ikwa bjang ka morago ga gore tau e lahlele khokhonate fase?

A	O befetšwe
B	O nyamile
C	O ipona botlaela
D	O tshwenyegile

Molaetša wo mogolo wa kanegelo ke eng?

A	Tšhabela mathata.
B	Nyakišiša dintlha pele o tšhoga.
C	Mebutla e na le lebelo kudu.

Dilo di ile tša direga ka pela ka morago ga gore mmutla o goelele "Tšhišinyego ya lefase!" Ngwalolla mantšu a mabedi go tšwa mo kanegelong ao a re bontšhago se.

Tau e lekile bjang go dira gore mmutla o ikwe bokaone kua mafelelong a kanegelo? Ngwala dilo tše pedi tše e di dirilego.

1

2

SEP HL G6 B2 TTG1.indd 38 2019/10/22 11:16:19

Maikutlo a mmutla a fetogile bjang ge kanegelo e dutše e tšwela pele?

Kua mathomong a kanegelo mmutla o ile wa ikwa o
Ka gobane

Kua mafelelong a kanegelo mmutla o ile wa ikwa o
Ka gobane

Ka morago, kua mafelelong a kanegelo, go be go le molaleng gore tau e rata mmutla ka gobane

Mo kanegelong o kgona go bona gore tau le mmutla ba fapana kudu. Mo mmepeng wa segokgo wa ka tlase, ngwala **mahlaodi** ao a hlalošago yo mongwe le yo mongwe wa bona.

SEP HL G6 B2 THGhandd 39 2019/10/22 11:46:21

Go ngwala kanegelo

A re ngwaleng

Šomiša mmepe wa monagano go go thuša go anega gape kanegelo ya *Mmutla ya tšhišinyego* ya lefase. Bolela gore go direga eng seswantšhong se sengwe le se sengwe ka morago o ngwale dikgopolo tša gago kgauswi le sona.

Mmutla o sebotša ka ga tšhišinyego ya lefase

1

2

3

4

5

6

SEP HL G4 B2 TTG1.indd 40 2019/10/22 11:16:23

- Šomiša mmepe wa monagano gore o go thuše go rulaganya sengwalwa sa gago
- Ngwala mokgwarakgwarinyo
- Kgopela mogwera wa gago a rulaganye mokgwarakgwarinyo
- Buseletša sengwalwa sa gago gomme o dire diphošollo tše di nyakegago
- Ka morago o se ngwale ka bothakga ka pukung ya gago.

A re ngwaleng

Bjale, ngwala kanegelo ka bothakga sekgobeng seo se filwego.

1

2

3

4

5

6

SEP HL G6 B2 THGnadd 41 2019/10/22 11:46:26

Lengwalo le le lego mabapi le makhutšo

A re baleng

27 Apple Road
New Town
0301
20 Lewedi 2015

Dumela Hlabirwa

Ijo! Ke be ke le mahlatse kudu gore ke kgone go ya le bomotswala Kua Motse-Kapa mo matšatšing a makhutšo a dikolo a Phupu. Re tlogile ka la 12 Phupu gomme ra goroga ka letšatši le le latelago. Go be go le bose kudu go sepela ka setimela. Re be re robala ka diphapošaneng tša letorokisi, gomme nna ke robala pankeng ya ka godimo!

Ge re goroga kua Motse-Kapa, selo sa mathomo se ke se bonego ke Table Mountain e apešitšwe ke maru a mašweu a o ka rego lehlwa. Thaba e be e le ye botse kudu ka mokgwa wo ke bego ke sa letela.

Lebelela diswantšho ka moka tše ke go romelago tšona.

Ka letšatši la bobedi, re ile ra ya kua sehlakahlakeng sa Robben. Re ile ra sepela ka seketswana go ya gona. Gona kua re ile ra bona phapoši ye Nelson Mandela a bego a dula ka go yona – mengwaga ye 18! Re bone diphenkwini tše dintši kudu le maswika a mo sehlakahlakeng.

Ka letšatši la boraro re bone diphenkwini gape. Mo nakong ye re di bone kua Lebopong la Boulder. Gona kua re ile ra bona le disili tša boya tša kua Kapa. Go na le projeke kua Motse-Kapa, ye e ikemišeditšego go šireletša disili ka gore di kgauswi le go nyamalala. Projeke ye, e hlokometše gape le diphenkwini.

Ka letšatši la bone, re ile ra ema ntlheng ya Afrika kua Cape Point, kua mawatle a mabedi a kopanago gona. Mo ke fao meetse a go tonya a Lewatle la Atlantiki a kopanago le meetse a borutho a Lewatle la India.

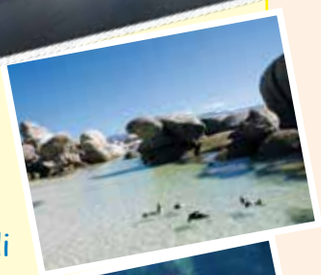

Ka letšatši la bohlano, letšatši la bofelo, re ile ra yo bona dibopiwa tša lewatle kua Akwareamong ya Mawatle a Mabedi. Go be go le bose e le ruri! Ga se aka ka batamela šaka bjalo mo bophelong bja ka! Re be re kgaogantšwe fela ke galase, gomme di be di se na dihlong go re bontšha gore di na le methalo ye mekae ya meno. Re ile gape ra bona mehuta yohle ya dihlapinaledi. – Tše dingwe di be di na le matsogo a masome a mahlano! Ge letsogo le ka kgaoga, go hloga le lengwe gona moo.

Gosasa re a tloga re boela gae. Ke fela pelo gore ke le bona neng, ka tla ka le anegela, ge re šetše re boetše kua sekolong.

Mogwera wa gago

Maredi

SEP HL G4 B2 TTG1.indd 42 2019/10/22 11:16:31

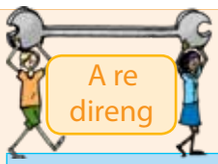

Lengwalo la Maredi le hlaloša matšatši a šupa. Beakanya matšatši a lenaneo la Maredi gomme o ngwale gore o dirile eng ka matšatši ao.

Letšatšikgwedi	Se a se dirilego
12 Phupu	*Go tloga go ya Motse-Kapa*
13 Phupu	
14 Phupu	
15 Phupu	
16 Phupu	
17 Phupu	
18 Phupu	
19 Phupu	

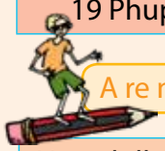

Bjale ngwala dikarabo tša dipotšišo tše.

Ngwalolla lefoko le tee go tšwa lengwalong, leo le bontšhago gore Maredi le Hlabirwa ke bagwera ba ba lokilego.

Efa mohlala o tee wa lefoko leo le bontšhago gore Maredi o ngwalela yo mongwe wa meng-waga ye e lekanago le ya gagwe.

Efa mohlala o tee wa lefoko le le bontšhago gore Maredi o be a se aka a gata kua Motse-Kapa.

Nyaka mantšu a ka go pukutšatši, ka morago o a šomiše mo mafokong go laetša ditlhalošo tša ona.

sehlakahlaka	
akwareamo	

Ke ka lebaka la eng Maredi a ngwalela Hlabirwa lengwalo le?

A	Go mmotša ka ga dišaka
B	Go mmotša ka ga matšatši a gagwe a makhutšo a bose
C	Go mmotša gore o tla boela kua sekolong kgauswana
D	Go mmotša ka ga setimela

O ra goreng ge a re dišaka di be di se na dihlong tša go bontšha methalo ya meno a tšona?

A	Dišaka di be di na le botho.
B	Dišaka di be di ba ntšha bodutu.
C	Dišaka di be di ntše di bula magano a tšona.
D	Dišaka di be di eja dihlapi tše dingwe.

SEP HL G6 B2 TTHG.indd 43 2019/10/22 11:46:36

Go ngwala lengwalo

A re ngwaleng

Ngwalela mogwera wa gago lengwalo o mo anegele ditaba ka ga se o bego o se dira kua gae le kua sekolong, goba ka ga tiragalo ye nngwe fela ye e kgahlišago.

Re go file dikakanyo mabapi le temana ye nngwe le ye nngwe. Kgwarakgwarinya lengwalo la gago pele gomme o kgopele mogwera wa gago gore a le lokiše. Ka morago o le ngwale gabotse mo letlakaleng le.

Leboga mogwera wa gago ge a go ngwaletše lengwalo.

Efa ntlha ya mathomo ya ditaba.

Lengwalo go

_____

_____

Ntlha ya bobedi ya ditaba.

Ruma ka go bolela ka ga tiragalo ye e sa tlago.

SEP HL G4 B2 TTG1.indd 44 2019/10/22 11:16:42

Ngwala atrese ya gago

Letšatšikgwedi

_____ *yo a rategago*

Thoma ka ditumedišo.

Ngwala ka ga ntlha ya gago ya mathomo ya ditaba.

Ngwala ka ga ntlha ya gago ya bobedi ya ditaba.

Fetša lengwalo la gago.

Mogwera wa gago

Ngwala leina la gago.

SEP HL G6 B2 THGhndd 45 2019/10/22 11:46:44

Emeile ye e tšwago go mogwera

A re baleng

Emeile ke mokgwa wa go kgokagana le bagwera ka go šomiša mararankodi (neteweke) a khomphutha. Ka mehla re šomiša diemeile bjalo ka mangwalo ao re tšeago dikgang le bagwera ba rena ka ona. Ge o nyaka go romela mogwera wa gago lengwalo la emeile bobedi bja lena, wena le mogwera wa gago le swanetše go ba le atrese ya emeile gape le be le khomphutha.

Ya go:	boati@school.com; tumišo@school.com	
Tšwa go:	kini@library.com	13 Hlakola 2011 11:56

Boati le Tumišo ba ba rategago

Ke tšea gore le badile ditaba ka ga tšhišinyego ye kgolokgolo ya lefase kua Japane. Ke tlile go dula le batswala ba ka mo Borwa bja Japane, gomme ke tla dula mo go fihla ge maemo a kaonafala kua gae Tokyo. Le ge ke thabetše go ba kgole le bogare bja lefase, gabotsebotse ke hlologetšwe balapa le bagwera ba ka kua Sekolong sa Praemari sa Boditšhabatšhaba se ke se tsenago.

Le ge go le bjalo, ke thabetše go dula le motswala. Re lekana ka mengwaga. Le yena o na le mengwaga ye 13, gomme bobedi re mphatong wa 6. Ka mahlatse motswala o dula kgauswi le phaka ya bogareng, fao re kgonago go raloka mo melekramong le meswinking fao re ikhwidinyago. Ge fela nkabe go sa tonye!

Mo gare ga go raloka, ke intšha bodutu ka se ke se ratago kudu – e lego, go bala le go raloka dipapadi mo khomphutheng. Ke bala puku ye e lego ka ga dikgwa, *Jungle Book*, gomme ke duma ge nkabe ke dula kua Afrika. Ke šetše ke etla mo bogareng bja puku ya gona.

Mogwera wa gago

Kini Hosh

Romela

A re ngwaleng

Kini o etetše mang?	
Ke ka lebaka la eng a ile fao?	
O ngwadile emeile ka letšatšikgwedi lefe?	

A re ngwaleng

Ka go sepediša mahlo ka lebelo, bala lengwalo gore o hwetše tshedimošo ka ga Kini, gomme ka morago o mo ngwalele karata ye.

Leina	
Mengwaga	
Mophato	
Sekolo	
Dintšhabodutu	

SEP HL G6 B2 TTG1.indd 46 2019/10/22 11:16:50

A re ngwaleng

Bjale ngwalela Kini lengwalo la go mo fetola. Re go file dikakanyo tša temana ye nngwe le ye nngwe. Kgwarakgwarinya lengwalo la gago mo pampišaneng, gomme ka morago o kgopele mogwera wa gago a go lokišetše lona. Ka morago o le ngwale ka bothakga mo letlakaleng le.

Ngwala atrese ya gago

Letšatšikgwedi

Kini yo a rategago

Thoma ka ditumedišo.

Bolela gore o kwele bohloko bjang go kwa ka ga Tšhišinyego ya lefase.

Bolela gore ke mo gobotse bjang go tšwela pele ka dintšhabodutu tša gagwe.

Anegela mogwera wa gago ditaba ka ga sekolo, dipapadi le dintšhabodutu tša gago.

Mogwera wa gago

Ngwala leina la gago.

SEP HL G6 B2 TH6.indd 47 2019/10/22 11:46:57

Tše dingwe gape ka ga popopolelo

Lebelela ka kelohloko dipara tše di latelago tša mafoko. Thalela leina gomme o dire sediko go lehlaodi leo le hlaolago leina leo.

Mpša ye nnyane.	Mpša ke ye nnyane.
Sefatanaga se sehubedu.	Sefatanaga ke se sehubedu.
Puku ye koto.	Krayone ke ye talalerata.
Matšoba a mabotse.	Matšoba ke a mabotse.
Tau ye šoro.	Tau ke ye šoro.
Phikoko ya mebalabala.	Phikoko ke ya mebalabala.

Gape ka ga mahlaodi

Re a tseba gore mahlaodi a re botša ka ga maina (motho, lefelo goba selo). Ka tlwaelo lehlaodi le tla ka morago ga leina. Ka nako le tla pele ga leina. O le bea kae goba kae, mošomo wa lona ka mehla ke go hlaola. Lehlaodi ge le etla pele ga leina, le šoma go gatelela seo se hlaolwago.

Bjale ngwala mafoko o šomiše maina le mahlaodi a. Sa mathomo ngwala lefoko leo go lona lehlaodi le latelago leina. Ka morago o ngwale fao lehlaodi le latelago leina le lentšu le, **ke**.

telele mošemane	Mošemane yo motelele. Mošemane ke yo motelele.
so katse	....
kgolo tau	....
botse mosetsana	....
nnyane mpša	....
mpsha kobo	....

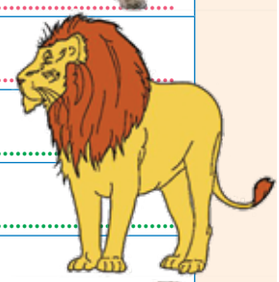

SEP HL G6 B2 TTG1.indd 48 2019/10/22 11:17:05

A re ngwaleng Nyalanya mantšu a le mahlalošetšagotee a ona.

koloba	timana	gopile	gotetša	setšu
kunana	thapa	thumaša	sejabana	pšhele

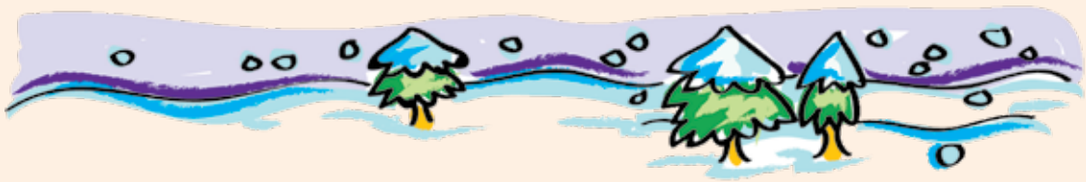

Bjale nyalanya mantšu a le malatodi a ona.

tonya	mosegare	robala	bofa	lešaedi
tsoga	fiša	sethakga	bofolla	bošego

A re ngwaleng Kopanya mafoko a, ka go šomiša makopanyi (mantšu a go kopanya) ao a lego ka mašakaneng.

Ke dula mo. Dilo di kaone ka gae. (go fihla)
Ke a ipshina mo. Ke hlologela sekolo sa rena. (le ge)
Ke mmoditše gore a dule fao a bego a le gona. Meetse a ile a sobelela. (gobane)
Ke lebeletše bobedi bja mathoko. Ke tshela mmila. (pele)
O a thothomela. O swanetše go apara jeresi. (ge)
Ke mmoditše gore a se ke a latelwa. O latetšwe gape. (etšwe)

SEP HL G6 B2 THGhandd 49 2019/10/22 11:47:08

Lefetilephethi

Go lebelela lefetilephethi

Ge re nyaka go bolela ka ga tiragalo ye e fetilego pele ga ye e sa tšwago go direga, re fela re šomiša lefetilephethi. Lefetilephethi le bolela ka ga tiragalo ye e diragetšego ka nako ye e **fetilego** pele ga tiragalo ye nngwe ye e diragetšego ka nako ye e **fetilego**. Se ke **lefetile mo go lefetile**.

Lebelela mehlala ye: Ge re fihla setimela se **be** se **tlogile**.

Ge re fihla gae maabane, tate o **be** a šetše a **apeile** dijo.

Ke	šetše	ke fihlile. ke jele.
O	šetše	a ralokile. a sepetše.
O	šetše	a robetše. a otletše.
O	šetše	a hlapile. a badile.

E	šetše	e bogotše. e jele.
Re	šetše	re etile. re otletše
Ba	šetše	ba rekile. ba sepetše.

A re ngwaleng Bjale feleletša mafoko a ka go šomiša **be + lediri** (ka lefetile).

Mogwera wa ka o mphile apola. Ke be ke sa swarwa ke tlala ka gobane ke be
Ke fihlile ka morago ga nako. Bagwera ba ka ka moka ba be
Ke be ke lapile ka gobane ke be
O mpoditše gore o be
Ke fihlile sekolong ka hwetša ba be
Tshipi e llile ke be
Re tsene ba be
Ke be ke thabile ka gobane ke be
Ke fihlile gae mme a be
Ba gorogile lepatlelong ba be

SEP HL Gr 3 2 THG.indd 50 2019/10/22 11:17:21

lebaka la letlagophethi

Go lebelela lebaka la letlagophethi

Lebaka la letlagophethi le laetša gore tiragalo e tla ba e phethilwe goba e feditšwe ka nako ye nngwe ye e tlago. Lebaka le le bopiwa ka "tla" + "be" le lefetile la lediri.

Ke **tla be** ke **feditše** tšhelete ya ka ka moka ngwaga wo o tlago ka nako ye.

A re ngwaleng

Nagana ka ga seo o tla bego o se dirile mafeleleng a sekolo sa praemari. Ngwala mafoko a mahlano o thoma ka: Ke **tla be + lediri**

Mafelelong a sekolo sa praemari

Ke tla be ke badile dipuku tše 50.

A re ngwaleng

Bjale feleletša mafoko a ka go šomiša **tla be + lediri** ka lefetile.

Nako ye beke ye e tlago, o _____ (šoma) mo go projeke ye matšatši a masomepedi.

Nako ye ngwaga wo o tlago re _____ (tsena) sekolo se mengwaga ye tshela le dikgwedi tše senyane.

Ka nako ye gosasa ke _____ (fetša) mošomogae wa ka.

Ka nako ye kgwedi ye e tlago, ke _____ (kitima) marathone.

Ka Krisemose, ke _____ (eta) Lešoka la Diphoofolo la Kruger.

SEP HL G6 B2 TTG.indd 51 2019/10/22 11:47:24

Supa Strika

A re ngwaleng

Bala matlakala a a mabedi a a latelago ao a tsopotšwego go tšwa go sengwalwa sa metlae sa Supa Strike. Nomoro ya 100. Nepiša go seo se diragalago ka go ye nngwe le ye nngwe ya dimišwago ka khathuning. Lebelela dipudula tšeo di laetšago seo baswayaswayi ba se bolelago ka go difreimi tše: 4, 5, 6, 7 le 8. Ela hloko mantšu a a laetšago modumo le ka fao a ngwalwago.

Khathune bjalo ka mohuta wa sengwalwa

Ngwaga wo, go fihla gabjale o šetše o badile mehuta ya go fapana ya dingwalwa: Nonwane goba kanegelotšhaba, theto, papatšo, dipego. Poledišano, sengwalwa sa tshedimošo le sengwalwa sa ditaelo. Dikhomikhi goba dkhathune ke mohuta wo mongwe wa dingwalwa. Dikhomikhi goba dingwalwa tša metlae di na le mantšu a asego kae gomme tša ba le diswantšho tše ntši gore o kgone go bona baanegwa. Kanegelo e bolelwa ka tatelano ya difreime – tše dingwe di na le mantšu tše dingwe ga di na mantšu.

SEP HL G4 B2 TTG1.indd 52 2019/10/22 11:17:36

SEP HL G6 B2 THGhndd 53 2019/10/22 11:47:38

Go nagana ka ga sengwalwa sa metlae

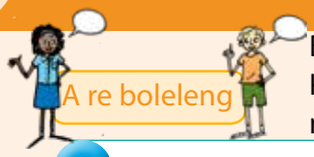

Boledišana le mogwera wa gago ka ga sengwalwa sa metlae sa Supa Strika. Ka morago, ngwala lefoko la go hlaloša seo se diragalago ka go foreimi ye nngwe le ye nngwe.

1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.
13.
14.

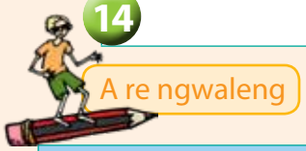

Bala sengwalwa sa metlae gape gomme ka morago o arabe dipotšišo tše di latelago:

1. Na bašireletši ba Super Striker ba rata go dira eng go no swana le ka fao ba ratago go bapala kgwele ya maoto?

2. Na sehlopha sa Super Striker se bapala le sehlopha sefe?

3. Na nakana ya molaolapapadi e dira modumo wa mohuta mang? Ke ka lebaka la eng a letša nakana ka go freimi ya 4?

4. Na sekoro se reng? (Temošo: lebelela freimi ya 4 le ya 8)

5. Dira lenaneo la malahlelwa/maekiši ka go sengwalwa sa metlae.

6. Na o bona dipapatšo dife ka mo go sengwalwa se sa metlae?

7. Na dipapatšo di lebišitšwe go bomang?

SEP HL Gr 2 T1 6.indd 54 2019/10/22 11:17:40

Letšatšikgwedi:

Tšhomišo ya dikhathune go bapatša

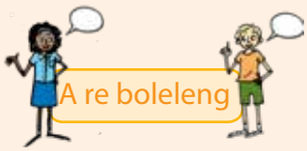

- ❖ Papatšo ya gago ya mmamoratwa ya thelebišene goba ya seyalemoya ke efe?
- ❖ Ke ka lebaka la eng o e rata?
- ❖ Na o ka reka setšweletšwa se e se bapatšago?
- ❖ Ke bomang bao ba naganago gore ba ka reka setšweletšwa?
- ❖ Na papatšo e šomiša tlhabataba (selokene) ka ga setšweletšwa?

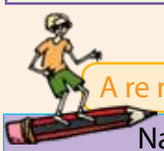

Lebelela dipapatšo ka morago o arabe dipotšišo tše.

Na papatšo e leka go go hlohleletša gore o dire eng?
Na ekaba papatšo e a oketša goba e go tshepiša se sengwe? Hlaloša gore ke ka lebaka la eng o realo.
Ke medumo efe ya mantšu ye e šomišitšwego mo papatšong?
Na papatšo e lebišitšwe go bomang? E lebišitšwe go batho ba bagolo, bašemane goba baset-sana?

SEP HL G6 B2 TTHO.indd 55 2019/10/22 11:47:50

Go ngwala papatšo

A re ngwaleng

Go beakanya go ngwala papatšo ya thelebišene ye o ingwalelago yona.
E laetše ka mokgwa wa khathune.

- Thoma go tšea sephetho sa gore o ile go oketša bjang papatšo ya gago ka tiro.
- O tla šomiša motho o tee goba go feta?
- Arola papatšo ya gago e be ditema tše nne.
- Thala seswantšho goba sega diswantšho go laetša tema ye nngwe le ye nngwe.
- Ngwala sengwalwa sa go laetša gabotse gore motho yo mongwe le yo mongwe o tlile go reng.

- Šomiša mmepe wa monagano gore o go thuše go rulaganya sengwalwa sa gago
- Ngwala mokgwarakgwarinyo
- Kgopela mogwera wa gago a rulaganye mokgwarakgwarinyo
- Bušeletša sengwalwa sa gago gomme o dire diphošollo tše di nyakegago
- Ka morago o se ngwale ka bothakga ka pukung ya gago.

1

2

3

4

Tikologo ke efe?

Baanegwa ke bomang?

Morero ke eng?

SEP HL G6 B2 TH6.indd 56 2019/10/22 11:47:53

Šomiša tlhamo ya gago o ngwale khathune ya gago. Bala dikhathune tša barutwana ba phapoši ya gago. Kgetha e tee ya dikhathune gomme le e diragatše ka phaphošing.

1

2

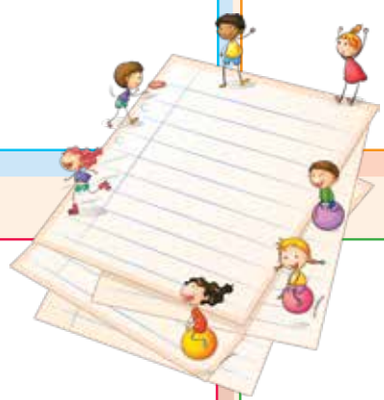

3

4

Ge o ngwadile sengwalwa ka moka sa papatšo ya thelebišene, kgetha maloko a sehlopha sa gago go e diragatša gore e tla bonagala bjang mo thelebišeneng.

SEP HL G6 B2 THGhandd 57 2019/10/22 11:47:57

Tše dingwe gape ka ga mahlaodi

O be o dutše o šomiša mahlaodi go hlaloša baanegwa mo dikanegelong tša gago. Mahlaodi a araba potšišo ye "E bjang?"

A re ngwaleng

Bala mafoko a gomme o ngwale mantšu ao a šomišwago go hlaloša selo.

Mothubi o be a apere jase ye koto, kuane ya wulu le segakiši (maske) sefahlegong.
Moraloki wa kgwele ya maoto o be a apere jeresi ye khubedu, masokisi a matelele le diputsi tše serolane.

jase	mongatse	seširafahlego	jeresi	masokisi	diputsi

Mehuta ye e fapanego ya tlhaolo

Maamanyi go laetša gore selo ke sa gago: ya rena | ya ka | tša bona | ya gagwe | ya gago

Mahlaodi a bokaakang: kudukudu | bontši | go feta | dingwe | pedi | tharo

Leamanyišupi: seo | tšeo | tše | ye

Maina a go hlaloša: maatla | bogale | bohlale | botse

A re ngwaleng

Lebelela mahlaodi a a thaletšwego mo mafokong a gomme o dire sediko mo go leina goba lešala leo a lebišitšwego go lona. Mo kholomong ya mafelelo šupa gore lehlaodi le ke la mohuta mang: Mabotšiši, lerui, la palo/ bokaakang, lešalašupi goba tlhaolo.

	Mohuta wa tlhaolo
Ben <u>yo motelele</u> o bonagetše a tšhogile.	
Ke puku <u>efe</u> ye o e ratago.	
O laleditše bagwera <u>ba bahlano</u> go tla moletlong wa gagwe.	
Mosetsana <u>yo mokopana</u> o thopile lebelo.	
O kamile moriri <u>wa gagwe</u>.	
Re tšere mekotlana <u>ya rena</u> ra tloga.	
Mpša <u>ye bogale</u> e mo lomile kudu	

SEP HL G4 B2 TTHG1.indd 58 2019/10/22 11:17:59

Moselana ke eng?

Meselana le yona ke ditlhomesetšo: yona e hlomesetšwa mafelelong a kutu goba modu go fetola tlhalošo ya lentšu.
Mohlala: moselana wa –ana, o fetola leina gore le be ka bonnyane kolobe - kolobjana.

Lebelela mohlala. go direga eng ge o kopanya moselana le modu wa lentšu? Tlhalošo ya lentšu le lefsa ke eng?

Modu	+	Moselana
tau		gadi

Dira sediko go dikologa meselana mo mantšung a a latelago. Ka morago o thalele modu goba kutu ya lentšu.

retile	lemile	ratana	bonana
lemiša	retela	lemela	retiša
gapiwa	laolwa	nwega	ngwalang
jega	tšhabang	opelang	nokeng
sekolong	toropong	motseng	kgošigadi
mohumagadi	mohlologadi	taugadi	

Na tlhalošo ya meselana ye ke eng?

Moselana	Tlhalošo
-ana	moselana wa go laetša bonnyane
-nyana	moselana wa go laetša lenyatšo goba lerato
-gadi	moselana wa go laetša botshadi
-ng	moselana wa go laetša lefelo

Moselana	Tlhalošo
-ana	moselana wa go laetša ledirani
-ela	moselana wa go laetša ledirela
-iša	moselana wa go laetša lediriši
-iwa	moselana wa go laetša tirwa

Mosetsana _____

Kgwele _____

Mošemane _____

Mosepetšaposo _____

SEP HL G6 B2 TTHG.indd 59 2019/10/22 11:48:03

Dan, naletšana ya kgwele ya maoto!

A re baleng

Diragatša tiragatšo ye. O swanelwa ke go ba le tše di latelago: mma, tate, morwa le moanegi, yo a balago dikarolo tše di lego gare ga poledišano (seo baanegwa ba se botšanago).

Tema: Ka lontšheng ya Dan. Dan o patlame sofeng a bogetše papadi ya kgwele ya maoto mo thelebišeneng. Mmagwe le tatagwe ba bonagala ba tshwenyegile ka gore Dan ga a dire mošomo wa gagwe wa gae.

Ditaetšo mabapi le tikologo le sefala di fiwa ka gare ga mašakana a sekwere.

MMA: Dan, o dirile mošomo wa gago wa gae?

DAN: Eeh – mmm... gabotse ... Ga ke tloge ke na le mošomo wa gae wo montši, Mma. Se ke swanetšego go se dira e no ba kanegelo ya mantšu a 300 ka selo se sengwe. Eupša ke no nyaka gore boni papadi mo thelebišeneng.

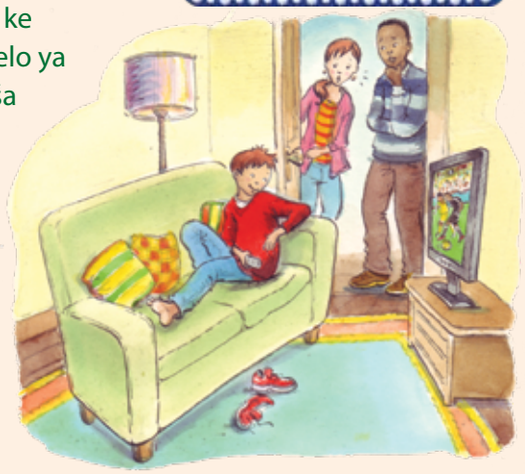

MMA: Daniel Shabalala, o ka upše o dire mošomo wa gago wa gae, gonabjale!

[O topa mokotlana wo a o belegago mo fase gomme o o bea godimo ga tafola.]

Re ngwala maina a baanegwa ka ditlhakakgolo. Re šomiša kgorwana (:) ka morago ga maina a bona. Mantšu ao baanegwa ba a bolelago ga a ngwalwe ka gare ga ditsebjana.

DAN: Aa, Mma! Morutiši wa rena o reng a re fa mošomo wo mokaaka wa go ngwala kanegelo ya mantšu a 300? Nna ga se nna William Shakespear! Mantšu a 300! Aa! Go tlo ntšea ngwaga ka moka! Ke tlile go ngwala ka ga eng? Go ka ba bjang ge nka thoma ka go bogela Pirates le Chiefs di bapala? Ke tla thoma ge papadi e fedile. Ke a tshepiša!

MMA: [O ntšha puku ka mokotlaneng wa go belegwa gomme o a e bula.] Mohlomongwe se se ka thuša. Lebelela mmepe wo wa monagano ka gare ga pukutšhomo ya gago. Mmepe re o ngwala hlogo gare gomme dikgopolo tša gago tše bohlokwa o di ngwale ka mapokising. Go bonolo kudu! Thoma, morwa.

DAN: Eupša Mma, nka ngwala ka ga eng? Ke tla thoma ka leina la ka le sefane. Ke šetše ke dirile mantšu a mabedi. Ke šaletšwe fela ke 298! Ke duma eke nka no bogela fela mafelelo a papadi. Go lokile, go lokile. Ke tla nagana. Nka ngwala ka ga eng, Mmm!

[Dan o swarwa ke boroko a beile hlogo ya gagwe godimo ga dipuku.]

Moanegi o bolela karolo ya kanegelo yeo e sa diragatšwego ke baanegwa.

MOANEGI: Dan ge a re o leka go hwetša kgopolo ke gona boroko bo mo swara go feta. O edimolela godimo gomme ka morago ga fao o inamela ka dipukung: o ile ka boroko. O lora ka ga papadi ye a bego a nyaka go e bogela. O lepatlelong la FNB, o dutše madulong a pele ka morago ga dipala tša Chiefs. O bogela ka maseme. Sehlopha se a se thekgago se

SEP HL Gr 3 2 THG.indd 60 2019/10/22 11:18:28

morago gomme go šetše fela metsotso ye mehlano. Moralokapele o a hlotša gomme moralokagare yo a gobetšego o ntšheditšwe ka ntle. Ka go fela maatla Dan o tabogela ka gare ga lepatlelo. O a tilatila (teribola) gomme o kgokološa bolo, go putla lepatlelo. O raloka ka lebelo le legolo go feta mmakiši. Ka morago ga fao, ka tlhokomedišišo ye kgolo le go šomiša segoba se sengwe le se sengwe sa mmele wa gagwe, Dan o nweša, nwee ka nako ya ge nakana ya go fetša papadi e letšwa. Sefahlego sa Dan se se edilego, se laetšwa mo thelebišeneng naga ka moka. Bagaši ba goelela: "Dan Shabalala o sa tšo nweša nwee ya go fenya papadi!" Ba tšwela pele, "Nkgwete ye mpsha, Dan Shabalala! Afrika-Borwa e na le nkgwete ye mpsha ya kgwele ya maoto!"

[Mma o tsoša Dan.]

MMA: Dan, tsoga … tsoga! O na le mošomo wa gae wo o swanetšego go o dira!

DAN: Hmmm? Heh? O rileng?

TATE: Dan! Gabotse o dirang? O swanetše go fetša mošomo wa gago wa gae!

MMA: Mohlomongwe ka ge o bo rile pšha! O tla ba le maatla a go fetša kanegelo ya gago. Goba o nyaka gore ke go thuše go nagana ka ga hlogo ya kanegelo ya gago?

DAN: [O a šinyalala.] Ee, go lokile, Mma. Ke tloga ke tseba gore ke ile go ngwala ka ga eng!

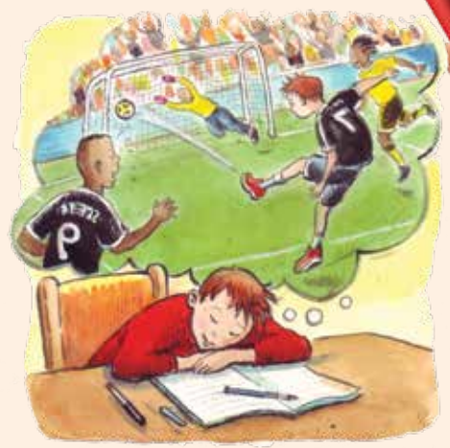

A re ngwaleng

O nagana gore Dan o tlile go ngwala ka ga eng?
Dan o be a era eng ge a re, "Nna ga se nna William Shakespeare"?
Tikologo ya tiragatšo ke kae (e diragala kae)?
Ke ditiragalo dife tše tharo tše di angwago ka go tiragatšo ye?
1
2
3

SEP HL G6 B2 TTHGnadd 61 2019/10/22 11:48:32

Phoustara ka ga papadi

Gomme, ka Afrika-Borwa . . .

Sega go fihla mahlakore a phatloga

O boile, ka go tuma le go nyakwa gape!

Teatere ya Bosetšhaba ya Bana e itumelela go tsebiša sehla sa ***Pippi Longstocking***, kanegelo ya bana ya go segiša. Tšweletšo ye e tla diragatšwa ka nako ya makhutšo a dikolo a Paseka, go tloga ka la 7 Hlakola.

Pippi ke mosetsana wa go kgahliša yoo a dulago a le noši ka **ntlong ya go segiša**, le pere gammogo le kgabo ya seruiwaratwa. Makatika a mahlajana a Pippi a tloga a segiša, eupša ka nako a mo tsenya mathateng! Bana ba tloga ba rata go lebelela gore o tlile go dira **mathaithai afe a go seleka**.

Ke moanegwa wa go ratega, gomme bana ka moka bao ba mmonago le bona ba rata go ba Pippi. Ge pontšho e fedile bana ba tla kitimela bokgobapuku go yo tšea puku ya Pippi Longstocking. Ge re nyaka go hlaloša gabonolo, Pippi o ka se mo fete, ga a tlogelege.

Pippi Longstocking e tla bontšhwa mo Teatereng ya Bana ya Bosetšhaba, go tloga ka la 7 Hlakola go fihla ka la 16 Moranang
3 Junction Avenue, Parktown, Johannesburg.
Ka nako ya makhutšo a dikolo, ditiragatšo di ka Mošupologo go fihla ka Mokibelo ka 10:30 le 14:30.

Peeletšo ya sehlopha le dithekophokoletšo di gona. Tšona ke tša dikolo.

A re ngwaleng Bala dipotšišo gomme o ngwale dikarabo tša gago.

Leina la papadi ke eng?

Re tseba ka eng gore ke papadi ya go segiša?

Baanegwa ke bomang? Thalela moanegwathwadi.

Papadi e lebantšhitšwe go bomang? Ngwala tshedimošo ye e go botšago se.

O nagana gore ke ka lebaka la eng mebala ya go kganya e šomišwa ka mo go phoustara ye?

SEP HL G4 B2 TTG1.indd 62 2019/10/22 11:18:38

Hlama phoustara ya tiragatšo (papadi)

Hlama phoustara ya go kwalakwatša/bapatša tiragatšo. O ka bapatša "Lesiba le tau" goba "Dan, naletšana ya kgwele ya maoto!". Nagana ka tlhokomelo ka ga papadi yeo o tlilego go e bapatša, ka gobane mo lephephetšhomong le le latelago o tlile o ngwala sengwalo ka ga yona. O swanetše go akaretša:

- Leina la papadi ke le legolo, la go kotofatšwa, la ditlhaka tša mebalabala (O swanetše go fa papadi leina)
- Ke bomang ba ba diragatšago mo papading
- E ya go swarelwa kae
- Matšatšikgwedi le dinako tša ditiragatšo
- Tlhalošo ye kopana ka ga gore papadi e mabapi le eng
- Tshedimošo ka ga peeletšo

Dikeletšo mabapi le go thala phoustara

- Šomiša polelo ye e kwagalago.
- Fetola mongwalo le bogolo bja mantšu, dikafoko le mafoko.
- Šomiša mebala ya go taga go goga šedi.
- Thala goba mamaretša diswantšho go botša batho tše dintši ka ga papadi.

Lebelela diphoustara tše di hlamilwego ke bagwera ba gago o kgethe e tee ye o e ratago go feta. Lephephetšhomong le le latelago o tla ngwala sengwalwa sa papadi.

SEP HL G6 B2 THGhndd 63 2019/10/22 11:48:40

Go ngwala papadi ye o itlhametšego yona

A re ngwaleng

Šoma le barutwana ba phapoši ya gago go tšweletša papadi.
Feleletšang papetla gore e le thuše ka thulaganyo.

Baanegwa Ngwala maina a barutwana ba phapoši ya lena le dikarolo tšeo ba tlilego go di diragatša.	Hlaloša moanegwa	Seo moanegwa o tlilego go se apara	Seo moanegwa a tlilego go se bolela

Le le sehlopha, fanang dikgopolo ka sengwalwa gomme le šomiše mmepe wa monagano go beakanya dikgopolo.

Baanegwa ke bomang?

Lefelo ke lefe? Hlaloša tikologo.

Leina la puku

Thulaganyo ke eng?

Sa mathomo

Morago

Ka morago ga fao

Bofelong

SEP HL G4 B2 TTG1.indd 64 2019/10/22 11:19:20

A re ngwaleng

Kgwarakgwarinya tiragatšo ya gago. E rulaganye gomme o ngwale maitekelo a gago a mafelelo mo sekgobeng se se filwego. Ge o nyaka sekgoba se sengwe tsenya letlakala le le tšwago pukung ya gago ya go ngwalela.

	Hlogo
Tikologo	
Baanegwa	

SEP HL G6 B2 THGhandd 65 2019/10/22 11:50:00

Di kopanye

Na hlogo ke eng?

Hlogo ga se lentšu leo le feletšego. Ke karolo ya lentšu ye e hlomesetšwago mathomong a karolo ya lentšu yeo re e bitšago kutu goba modu. Hlogo ye nngwe le ye nngwe e na le tlhalošo ya yona. Ge hlogo e hlomesetšwa mo go modu goba kutu ya lentšu, e fetola tlhalošo ya lentšu leo.

Lebelela mohlala. Go direga eng ge o kopanya hlogo le kutu goba modu wa lentšu? Tlhalošo ya lentšu le lefsa ke eng?

Hlogo	+	Modu
mo-		tho

Dira sediko go dikologa hlogo ya lentšu le lengwe le le lengwe. Ka morago thalela kutu goba modu wa lentšu.

sekero dikepe legapu morutwana mohlare dikgomo dikero magapu motse metse basadi barutwana mošemane motho mosetsana mehlare

Na tlhalošo ya dihlogo tše tša magoro a maina ke eng?

Hlogo	Tlhalošo
le-	botee bja legoro la Le- Ma-
ma-	bontši bja legoro la Le- Ma-
ba-	bontši bja legoro la Mo- Ba-

Hlogo	Tlhalošo
se-	botee bja legoro la Se- Di-
di-	bontši bja legoro la Se- Di-
n-	botee bja legoro la (N)- Di-

Tirwa

Ngwala mafoko a a latelago ka tirwa. Re go thometše le lengwe le le lengwe la ona.

Lefoko le ka mokgwa wa **tira** ge sediri sa lefoko se dira mošomo wo o bolelwago ke lediri. Mohlala: **Mpša e kokona lerapo**. Lefoko le ka mokgwa wa **tirwa** ge sedirwa se tšea boemo bja sediri mo lefokong. Mohlala: **Lerapo le kokonwa ke mpša**.

Lefastere le thubilwe ke mosetsana.

Bere e _____

SEP HL G4 B2 TTG1.indd 66 2019/10/22 11:50:17

Tše dingwe gape ka ga mahlathi

Ka tlwaelo mahlathi a go botša se sengwe ka ga lediri goba tiro. Araba dipotšišo tše di bontšhago gore tiragalo e diragetše: **Bjang, Neng, Kae, le Ka lebaka la eng.** Mahlathi a hlatholla:

- **Mokgwa** wa ka fao selo se diregilego: gabosele, ka go iketla, ka lebelo, ka modumo
- **Lefelo** fao selo se diregilego gona: mo, mola, kgole, ka gare, morago, pele
- **Nako** yeo selo se diragalago ka yona: pele ga, morago ga, lehono, gosasa
- **Boipoeletšo** ka mehla, le gatee, ka nako, kgafetšakgafetša , ka sewelo, go se go ye kae
- **Dikgatopapišo** nyakile, batametše, le gatee, le gatee
- **Nnete** ruri, kgonthe, go se na pelaelo, kgonagalo, o ka re, mohlomongwe.

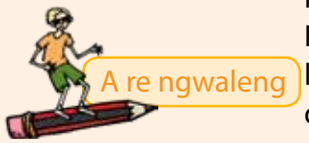

Thalela mahlathi mo mafokong a ka morago o dire sediko go dikologa lediri. Laetša gore na ke lehlathi la mokgwa, la nako, la lefelo, la boipoeletšo, dikgatopapišo goba nnete O tlwaetše go dira mošomo wa gagwe wa gae.

	Mehuta ya mahlathi
Khonsata e thomile morago ga nako.	Nako
Mošemane o jele ka pela.	
Lengau le kitima ka lebelo.	
O nyakile go fenya lebelo.	
Nonyana e rotogetše godimo.	
Ka nnete pula e tlo na.	
Tau e roretše godimo.	
O tlwaetše go dira mošomo wa gagwe wa gae ka meriti.	
Rangwane o fihlile lehono.	
Lesiba o ithutantšha kgafetšakgafetša.	

Ann o boile gae (_____) **ka pela** (_____) **maabane** (_____) go lebelela papadi.

MORUTIŠI: Saena _____ Letšatšikgwedi _____

SEP HL G6 B2 THGhndd 67 2019/10/22 11:50:18

Ke kgona go	🙂	☹
bala sengwalwa sa kanegelo		
go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa		
šomiša mahlaodi go hlaloša baanegwa ba kanegelo		
feleletša mmepe wa monagano gore o bolele kanegelo		
ngwala kanegelo go tšwa mmepeng wa monagano		
bala lengwalo la segwera		
ngwala lenanetshepetšo go tšwa go lengwalo		
nyaka mantšu ka go pukuntšu ka morago o ngwale ditlhalošo tša ona		
araba dipotšišo tša kgethontši tše di theilwego godimo ga ditlhalošo		
ngwala lengwalo la segwera		
šomiša mmepe wa monagano ge go beakanyetšwa lengwalo		
bala emeile		
araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga emeile		
šupa maina le mahlaodi mo mafokong		
šomiša mahlaodi pele le ka morago ga leina		
go nyalanya mantšu le mahlalošetšagotee		
nyalanya mantšu le malatodi a ona		
šomiša makopanyi		
šomiša madiri a lefetile		
šomiša lefetilephethi le lebaka la letlago le le le fetilego		
bala mongwalo wa khathuni		
boledišana ka ga khathuni ya freime ye nngwe le ye nngwe		
hlaloša freimi ye nngwe le ye nngwe ya khathuni		
ngwalolla mafoko ka polelopegelo		
ntšha maikutlo ka ga papatšo		
beakanya papatšo ya thelebišene le go ngwala tiragatšo ya yona		
hlaloša tikologo, baanegwa le morero wa papatšo		
ngwala kanegelo ya khathuni		
hlomesetša dihlogo le meselana mo go modu goba kutu ya lentšu		
šomiša tira le tirwa		
bala tiragatšo		
diragatša tiragatšo		
araba diotšišo tše di theilwego godimo ga tiragatšo		
bala phoustara ye e bapatšago tiragatšo		
araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga phoustara		
hlama phoustara ya tiragatšo		
ngwala tiragatšo		
šupa mahlathi a mokgwa, nako, felo		
šupa maina le mašala ao a hlaolwago ke mahlaodi		
šupa mehuta ya mahlaodi: a mmala, a sebopego le a palo		

SEP HL G6 B2 THG.indd 68 2019/10/22 11:50:31

Morero wa 7: Ka fao e dirwago ka gona

Dibeke 1 – 2: Latela melawana

97 Mokgwa wa go bapala SPUD 70

Go bala sengwalwa sa ditaelo tša gore papadi ye e bitšwago Spud e bapalwa bjang.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa.

98 Mokgwa wa go dira senkgwabešwa sa Sefora 72

Go bala motswako wa go dira senkgwabešwa sa Sefora.
Go latela tatelano ya diswantšho, le go nomora ditaelo ka tatelano ya maleba.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga motswako.
Go bapetša ditaelo tša motswako le papadi ya Spud.
Go boledišana le mogwera ka ga dikafoko tše di šomišwago mo diselefounung.
Go ngwala sengwalwa sa go laela.

99 Go ngwala ditaelo le melawana 74

Go ngwala ditaelo goba melawana ya go šomiša sediriša goba go kwešiša melawana ya papadi.
Go šupa madiri mo mafokong.
Go arola mafokofokwana ka dikarolo tša ona.

100 Mahlathi a nako, a mokgwa le a lefelo 76

Go šupa mahlathi le go laetša mehuta ya ona.
Go šupa mahlathi le maina ao a a hlalošago.
Go ngwala temana ya go hlaloša.

101 Na o kgona go gopola eng? 77

102 Go sepela lefaufaung 78

Go boledišana le go bonela pele mo go theilwego godimo ga diswantšho.
Go bala sengwalwa sa go laola.

103 A re kwešišeng 80

Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa sa taolo.
Go ngwala temana ka ga go ba moetasebakeng.
Go ngwala poskarata ya go hlaloša leeto la bona la go ya sebakabakeng.

104 Go šomiša lenanepotšišo la poledišano 82

Go dira dinyakišišo ka go šomiša lenanepotšišo.
Go hlopha dikutollo tša nyakišišo.
Go ngwala pego ka ga dikutollo tša bona.

Dibeke 3 - 4: Go balela tshedimošo

105 Bohle re dula mo go planete ye e bitšwago lefase 84

Go bala sengwalwa sa tshedimošo.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa.
Go hwetša tshedimošo ya go tšwa go sengwalwa.

106 Dikontinente tše šupa 86

Go ngwala maina a dikontinente tše šupa le mawatle a magolo.
Go phara ditlankana mo mmepeng ka go šomiša tshedimošo ye e filwego.

107 Go tanya ka polelo mabapi le mmepe wa lefase 88

Go bapala papadi ya go tanya ka polelo mabapi le mmepe wa lefase.

108 Ditšo tša palo ye kaaka 90

Go dira dipoledišano gomme wa rekota dikarabo.
Go ithuta ka ga naga ye nngwe gomme wa hwetša dikarabo tša dipotšišo.
Go feleletša dikgato tša go bapetša mo mafokong.

109 Go hwetša sediba 92

Go bala athekele ya kuranta.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga athekele ya kuranta.
Go ngwala ka pukutšatšing ka ga diteng tšeo di ithekgilego ka athekele ya kuranta.

110 Mdi Ples le Leotonyana 94

Go bala websaete ka ga mafelo a bohwa.

111 Bohwa bja rena 96

Go araba dipotšišo tšeo di theilwego godimo ga tshedimošo ye e hweditšwego websaeteng.
Go hlama phoustara ya go bapatša Lefelo la Lefase la Bohwa la Cradle of Humankind.
Go hlama mafoko ka go šomiša mahlathi a boipoeletšo.
Go thala diswantšho tša go laetša tlhalošo ye nngwe le ye nngwe ya mafoko ye e belaetšago.

112 Go beakanyetša pamfolete 98

Go hlama pukwana ya go bapatša Cradle of Humankind.

SEP HL G6 B2 TH7.indd 69 2019/10/22 11:46:32

Mokgwa wa go bapala SPUD

Na sengwalwa sa thutišo ke eng?

Mo nakong ya dibeke tše pedi o tlile go nepiša sengwalwa sa thutišo. Boikemišetšo bja sengwalwa se ke go botša mmadi gore a dire bjang, goba go dira se sengwe. Tshedimošo e ahlogantšwe ka bonnyane, tatelano ya dikgato tše nnyane. Mohlala wo o tlwaelegilego kudu wa sengwalwa sa thutišo ke motswako. Mehlala ye mengwe ye e tlwaelegilego ya sengwalwa sa thutišo ke go akaretša go šomiša selefounu goba khomphutha, le melawana ya dipapadi.

A re baleng

Sengwalwa se sa thutišo se ama papadi yeo e bitšwago Spud. E fa ditaelo mabapi le gore papadi e bapalwa bjang.

Se o swanetšego go ba le sona

Bolo ya raba

Baraloki ba bahlano

Lefelo la ka ntle.

Moo go ralokelwago gona

Lebala la ka ntle le le lekanetšego, kgole le mafastere, le kgole le tsela.

Maikemišetšo a papadi

Go ba moraloki wa mafelelo mo papading; baraloki bao ba ka fiwago ditlhaka ba a tšwa mo papading ge ditlhaka di peleta S-P-U-D.

SEP HL Gr 2 T1 7.indd 70 2019/10/22 11:16:38

Melawana ya papadi

1. Moraloki yo mongwe le yo mongwe o tšea nomoro ya sephiri go tšwa ka lepokising. Mokgwa wo mongwe ke gore yo mongwe motho a bolele gore nomoro e fiwa ke mang, mohlala: “Morutiši wa lena o tla fa moraloki yo mongwe le yo mongwe nomoro ya sephiri.”
2. Kgethang moraloki yo a tlilego go thoma go bapala. O tšea kgwele. Moraloki yo a swerego kgwele o bitšwa **Yona**.
3. **Yona** o phošetša kgwele godimo gomme a bolela nomoro. Moraloki yo a swerego nomoro ye, o ba **Yona**, gomme o swanetše a sware kgwele.
4. Baraloki ba bangwe ka moka ba swanetše ba tšhabe. **Yona** o a goelela o re SPUD.
5. Baraloki ka moka ba swanetše go ema. **Yona** o tšea dikgato tše tharo go ya go moraloki yo mongwe gomme o phošetša kgwele maotong a moraloki yoo.
6. Baraloki ba bangwe ga se ba swanela go šutha. Ge **Yona** a ka betha (ka kgwele) goba moraloki yoo a šutha, gona moraloki yoo o ba **Yona** gomme o hwetša tlhaka ye **S**, ye e lego mo go **SPUD**.
7. Moraloki yoo ge a ka bethwa gape, o hwetša tlhaka ye: **P**, gomme ge a ka bethwa gape, o hwetša **U**, le gape, **D**. Ge moraloki a ka hwetša ditlhaka tše nne tša kotlo (SPUD) , gona o a tšwa, gomme papadi e tšwela pele ka ntle le yena.

Leka go bapala papadi ye, o bone ge eba melawana ye e a šoma.

A re ngwaleng

Bjale araba dipotšišo tše ka ga melawana ya Spud.

Ke nomoro ya bonnyane bjo bokaakang ye e nyakegago gore papadi e ralokwe?

Baraloki ba swanetše go dira eng ge Yona a goelela a re “SPUD”?

Ke mafelong afe moo o sego wa swanela go bapala papadi ye?

Ke seswantšho sefe seo se swanelago molawana wa 5?

SEP HL G6 B2 TH7.indd 71 2019/10/22 11:46:43

Mokgwa wa go dira senkgwabeŠwa sa Sefora

A re baleng

Lebelela diswantšho gomme o bale ditaelo.
Ka morago latela tatelano ya diswantšho gomme o nomore ditaelo ka tatelano ya maleba.

Motswako wa SenkgwabeŠwa sa Sefora

Ditswaki

- 2 mae
- 4 dilai tše koto tša borotho
- mahwana a mabedi a teye a kgotlaomone
- $\frac{1}{4}$ komiki ya maswi
- Mosobo wa letswai

Mokgwa

- [ ] Apea dilai tša borotho, o di phethole ge di le tše tsotho.
- [ ] Di sole ka tšamo.
- [ ] Alela letlase la pane ya go gadika ka llaga ya oli.
- [ ] Fehla mae le maswi.
- [ ] Inela mahlakore ka moka a selai se sengwe le se sengwe sa borotho ka motswakong wa maswi.

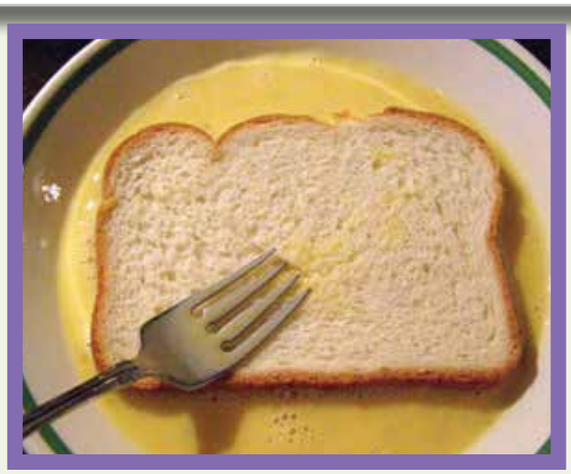

SEP HL G4 B2 TH7.indd 72 2019/10/22 11:16:50

A re ngwaleng

Hwetša gore ke dibjana dife tše o tla nyakago go ba le tšona ge o dira Senkgwabešwa sa Sefora.

Bjale bapiša ditaelo ka go motswako le ditaelo (goba melawana) ya go raloka SPUD.

Na disete tše tše pedi tša melawana di swana bjang?

Na disete tše tše pedi tša melawana di fapana bjang?

Ge re efa ditaelo gantši re swanetše go šomiša mareo a sethekniki. Lebelela dikafoko tše, tšeo di lego mabapi le diselefounu, gomme o hlalošetše mogwera wa gago gore a dire eng.

tšhupanako		menyu (lenaneo la didirišwa)	
beteri e tlase		mogala wo o sa kwewago	
khalentara		baboledišani	
bolela		SMS	
tsenya PIN		notlolla	
kgatišontšu		ngwala molaetša	

Ngwala ditaelo tša go botša Robbie Robot gore sms e romelwa bjang goba gore molaetša o theeletšwa bjang.

Ke nna Robi Roboto gomme ga ke tsebe selo. Hle nthušeng!

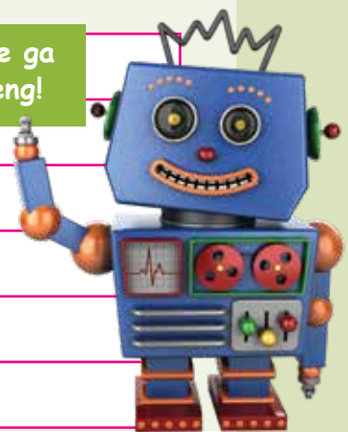

SEP HL G6 B2 TH7.indd 73 2019/10/22 11:46:54

Go ngwala ditaelo le melawana

Na o kgatha tema dipapading?

Na o šomiša selefounu?

Na o šomiša aene ya mohlagase le ketlele ya mohlagase?

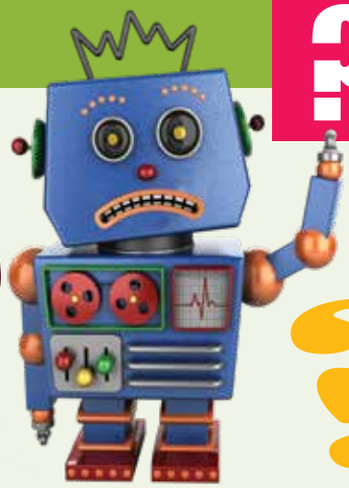

Na o kgatha tema papading?

A re ngwaleng

Ngwala ditaelo goba melawana go thuša Robi Roboto go šomiša sedirišwa goba go kwešiša melawana ya papadi yeo o e ralokago.

Melawana le ditaelo

Ya: _____

SEP HL Go B2 T4 17.indd 74 2019/10/22 11:16:58

Letšatšikgwedi: _____

Mafokofokwana

Mafokofokwana a na le madiri a go feta le tee.

Thalela madiri mo mafokong a. Ka morago o ahloganye lefokofokwana le lengwe le le lengwe le be mafoko a mabedi.

Mošemane yo a bego a hlotša o gobetše leoto.	
Mošemane o be a hlotša.	Mošemane o gobetše leoto.

Ke rata kgwele ya maoto ya go bapalwa sekolong sa rena.	

Morutiši o thušitše ngwana yo a bego a sa kwešiše.	

Mpša ye e bogolago e kwele lešata.	

Nna le Mma re teka tafola yeo re jelago go yona.	

Ke dira mošomo wa ka wa gae, pele nka lebelela thelebišene.	

MORUTISI: Saena _____ Letšatšikgwedi _____

SEP HL G6 B2 TH7And.indd 75 2019/10/22 11:47:04

Mahlathi a nako, a mokgwa le a lefelo

Mehuta ye e fapanego ya mahlathi ke efe?

Bjale ka ge o bone mo maphephetšhomong a a fetilego, bontši bja mahlathi bo re botša gore selo se direga bjang, ka tsela efe, neng le kae. Ka mantšu a mangwe, a hlaloša mokgwa, lefelo goba nako ya tiragalo.

Go lebelela mahlathi

Mahlathi a mokgwa a araba potšišo ye: bjang?

Lehlaodi

Lehlaodi	Lehlathi
telele	bjang
kopana	neng

Lehlaodi	Lehlathi
serolane	sekolong
ngwagola	ntlong

Tatelano ya mahlathi/Dipharologantšho tša mahlathi

Mahlathi a araba dipotšišo tše: bjang, kae, neng le ka lebaka la eng.

Sediri le lediri	Mokgwa	Lefelo	Boipoeletšo	Nako	Nepo
Hunadi o rutha	ka mafolofolo	ka letangwaneng	mosong wo mongwe le wo mongwe	pele letšatši le hlaba	gore a phele gabotse
Tate o sepela	ka pela ge a eya	lebenkeleng	mathapama a mangwe le a mangwe	pele ga dilalelo	go hwetša kuranta
Yena o sepela	ka lebelo ge a eya	mošomong	mosong wo mongwe le wo mongwe	pele ga difihlolo	gore a fihle ka nako

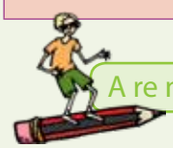

Thalela lehlathi lefokong le lengwe le le lengwe, le gore na le hlatha: **mokgwa, lefelo** goba **nako** ya tiragalo.

	Mohuta wa lehlathi
O bolela gaboleta.	
Re dula mo.	
Re tlile go tloga ra ya Durban gosasa.	
O dira mošomo wa gagwe wa gae, ka mehla.	
O sepela ka go nanya ka gore o gobetše leoto.	
Khwaere e opela gabotse.	
Re tlo dira Senkgwabešwa sa Sefora mesong ya gosasa.	
Ga ke je nama bošego.	
Bana na bapetše ka lethabo.	
O tlile gae ka pese.	
Ke ja mosegare.	
Maabane ke ile toropong.	
O be a tšhogile, ka fao, o bolela ka lebelo.	

SEP HL G4 B2 T117.indd 76 2019/10/22 11:17:05

Na o kgona go gopola eng?

A re ngwaleng

Thalela mahlathi ka moka ao John a a šomišago ge a bolela. Ka morago dira sediko go dikologa madiri ao mahlathi a a hlathago.

Bošego bja go feta ke bapetše papadi ye botse ya kgwele ya maoto. Ke be ke kitima ka lebelo, ke hlasela ka go tuka bogale, gomme ka noša dinwee tše tharo gabonolo kudu. Ke nyakile go noša ya bone. Ke bapetše gabotse kudu, moo morutantšhi a bilego a ba a re ge nka ithuta gantši, letšatši le lengwe le le lengwe nka ba naletšana ya Bafana Bafana. Lešaba le be le goelela kudukudu ka dinako tšohle ge ke be ke noša.

Tšatši le lengwe ke tlile go ba seraloki sa kgwele ya maoto sa seithuti. Ge ešita le go ba kapotene ya Bafana Bafana nka ba yona!

A re ngwaleng

Bjale ngwala setšweletšwa sa ditaelo ko fao teye e dirwago ka gona. Ngwala lenaneo la ditlabakelo le ditswaki.Hlaloša tshepedišo (mokgwa)

Na o a tseba gore ke na le seruiwaratwa sa mohuta mang? Ke na le segokgwana sa go makatša. Ke seruiwaratwa se bohlokwa se sebotsana, sa mohola. Gape, se na le "botho". Morwarre o be a nyaka katsana ye ntsho. Dikatsana ke dilo tše botsana, eupša nna ke nagana gore segokgo se thabiša go feta. Ga se bake tshenyegelo ya go se fepa, ebile ke se sennyane. Motho o kgona go šika naso letšatši ka moka! Ba bangwe bagwera ba ka ba tšhaba segokgo, eupša ga se na kotsi. Segokgo sa ka se kgahliša go feta diruiwaratwa tše dingwe mo e lego gore diruiwaratwa tša ba bangwe di a tšwafiša, di leša bodutu! Ge ke godile ke nyaka go ithutela go ba motsebadiphoofolo. Ke nagana gore dibopiwa tša maoto a a tshelelago di a makatša.

A re ngwaleng

Bjale ngwala tlhalošo ya papadi yeo o e ralokilego goba seruiwaratwa seo o nago le sona. Šomiša mahlaodi le mehuta ye mengwe ya tlhaolo (le mehuta ye e fapanego ya mahlathi).

SEP HL G6 B2 TH7And.indd 77 2019/10/22 11:47:09

Go sepela lefaufaung

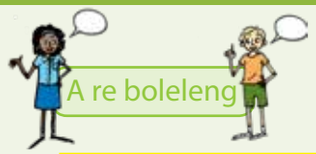

Lebelela diswantšho tše di lego letlakaleng le gomme le boledišane gore le nagana gore sengwalwa se se mabapi le eng. Boledišana le molekane wa gago ka ga dipotšišo tše.

- ❖ Batho ba ya bjang lefaufaung?
- ❖ Batho ba, ba bitšwa eng?
- ❖ Baetalefaufaung (diastronote) ba apara eng ge ba sepela lefaufaung?
- ❖ Na o a tseba gore ke ka lebaka la eng ba swanetše go apara diaparo tša go ikgetha?

Bjale bala ditaelo tše tša go apara sutu ya sebakabakeng.

1 Sa pele basepelalefaufaung ba apara selo se o ka rego borokgo bjo botelele bja ka gare. Se dirilwe ka elastiki ka ditšhupu tša rabara tše di rokeletšwego mo go sona. Meetse a elelela mo ditšhupung tše go tontšha baetalefaufaung ka gobane borutho bja mebele ya bona ga bo kgone go tšwela ka ntle ge ba fetša go konopetša disutu tša bona tša lefaufau.

2 Sa bobedi basepelalefaufaung ba goga karolo ya kua tlase ya sutu ya bona, ye e lego selo se tee le diputsi tše dikgolo tše bothata dikgokeletšwe mo marokgong ao a budulogilego, a a tematemago, e bile a thibilwe. Mo lefaseng baetalefaufaung ba be ba tla swanela go robala fase gore ba tsene ka marokgong a bona. Kua lefaufaung, ba kgona go šohlomela ka go ona ba dutše ba phepheulega mo moyeng.

3 Basepelalefaufaung ba phepheulegela mo seaparong sa moya gomme ba tsena ka go thelela ka seripagareng sa godimo sa disutu tša bona. Diripagare tše tša godimo ke kgopa ye thata gomme e na le matsogo ao a tematemago. Hlogo ya moetalefaufaung e tšwa mo lešobeng la metale mo molaleng, mo helmete ye e hlomelwago gona, gomme diatla di rotoga mo mašobeng a mabedi a dimetale, mo ditlelafo di tlogo kgomaretšwa gona. Karolo ye ya sutu ya lefaufau e boima kudu mo lefaseng. Ke yona e ba fago oksijene, meetse, difene le dibeteri.

4 Ge basepelalefaufaung ba tsene ka disutung tša bona, moetalefaufaung yo mongwe (yo o šalago ka gare) o thuša go notlela dikarolo tša sutu ye nngwe le ye nngwe. Pele ba ka rwala dihelemete, diastronote di rwala dikuane tše di nago le dipikara tša seyalemoya ka mo gare ga ditsebjana le dimaekerofounu tše di rotogago mo pele ga melomo ya bona gore ba tle ba kgone go bolela mmogo gape le batho bohle ba ba nametšego le bona.

SEP HL Go B2 T117.indd 78 2019/10/22 11:17:25

5 Tše ka moka di tšea diiri tše mmalwa. Gomme kua mafelelong, ba ka no rwala dihelmete le ditlelafo tše dikgolo tša bona tša go se be botse. Ba beakanya dikuane tša bona gomme ba ba ba ngwaya dinko tša bona la mafelelo. Ba ka se ke ba kgona go dira dilo tše go fihla ge mošomo wa bona wa lefaufaung o phethilwe.

6 Moastronote yo a bego a thuša o tlogela setswalelamoya (airlock) gomme a tswalela lebati. Mo disutung tša bona tše dikgolo, basepelalefaufaung ba tlatša lefelo lohle. Ba ema ba le noši mo go setswalelamoya, metsotso ye mmalwa ge moya o pompelwa ka ntle ka go iketla. Ba kgona go kwa ditsebe tša bona di pompapompa ge ba dutše ba emetše selekanyakgatelelo go bontšha gore moya o tšwele.

7 Ge ba feditše ke gona ba ka bulago lebati gomme ba tsena lefaufaung. Pele ba fofela ka ntle ga *airlock*, ba swanetše go huka mathale a masesane ka gare ga disutu tša bona le sešuhlalefaufau. Mathale a, a thuša diaseteronote gore di se ke tša sepelela kgakala le sešuhlalefaufau.

8 Ge basepelalefaufaung ba phaphamala mo lefaufaung, ba ba disatalaete tša batho. Ba dikologa lefase! Ga ba hloke sešuhlalefaufau, ka gobane disutu tša bona tša lefaufau di na le moya wo o lekanego le go ba maatla a beteri go ba swara ba phela lebaka la diiri tše šupa. Gape go na le kotanyana ya dijo gammogo le mokotlana wa meetse mo helmeteng ye nngwe le ye nngwe. Ba tsena mo bobolokelong bja dithoto tša sešuhlalefaufau. Ye ke kgaolo ye didirišwa tše ba di hlokago tša mošomo wa lefaufaung di bewago gona, mo rakeng ye kgolo ya didirišwa. Ba ntšha didirišwa tše ba di hlokago, gomme ba di kgwaetša mo mathekeng a bona goba mo matsogong. Go šoma o apere sutu ya lefaufau ga go bonolo. Menwana ya bona, diatla le matsogo di a lapa ka gobane mosepelo wo mongwe le wo mongwe wo ba o dirago o nyaka gore ba kgorometše karolo ye nngwe ya sutu ya lefaufau go tšwa ka mo gare. Ge e le nako ya go kopana le bašuhlalefaufau ba bangwe ka gare ga sešuhlalefaufau, morago ga diiri tše mmalwa ba le kua ntle, basepelalefaufaung ba boela ka go airlock. Le ge ba ka ba ba lapile bjang, ba tšea metsotswana go lebelela lefase le legodimo la mafelelo pele ba ka tswalela lebati.

(Mothopo: PIRLS 2006 *Assessment framework and Specifications* – athekele e ntšhitšwe ka go Risem, S & Okie, S. 1991.)

SEP HL G6 B2 TH7.indd 79 2019/10/22 11:47:40

A re kwešišeng

1. Athekele e bolela ka ga eng kudukudu?

A	Ke ka lebaka la eng basepelalefaufaung ba šoma ka babedi ka babedi?
B	Sešuhlalefaufau ke se sebjang?
C	Ke ka lebaka la eng diastronote di tšea leeto la go ya lefaufaung ka sešuhlalefaufau?
D	Go bjang go šoma kua lefaufaung?

2. Efa lebaka le tee. Ke ka lebaka la eng diastronote di etšwa mo sešuhlalefaufaung?

A	Go beakanya
B	Go ba le pono ye kaone ya Lefase
C	Go itontšha
D	Go intšha bodutu

3. Ke goreng basepelalefaufaung gantši ba tšwela kua ntle ga sešuhlalefaufau ka babedi ka babedi?

A	Gore ba thušane
B	Gore ba dule kua ntle sebakanyana
C	Gore ba se ke ba fofela kua kgakala
D	Gore ba tle ba ipshine

4. Ditšhupu tša rabara tše di lego ka tlase ga disutu tša lefaufau di ba thuša bjang?

A	Di thuša go dula ba bofeletšwe mo sešuhlalefaufaung
B	Di ba thuša ka oksijene goba moya wo o hlwekilego
C	Di ba swara ba tonya
D	Di ba thuša go bolela le banamedi ba bangwe

5. Ke eng se se thušago basepelalefaufaung gore ba se ka ba fofela kgakala ge ba le kua ntle ga sešuhlalefaufau?

A	Diphakete tša dibeteri
B	Diputsu tša lefaufau
C	Mathale a masesane
D	Go swarana ka diatla

6. Nomora dikarolo tša sutu ya lefaufau ka tatelano ye basepelalefaufaung ba di aparago ka yona. Di nomore go tloga ka 1 go fihla go 4.

	Seripa sa kua godimo sa sutu
	Helmete
	Karolo ya kua tlase
	Diaparo tša ka gare tša elastiki

Go ya ka athekele, phapano ye kgolo magareng ga go ba ka gare ga sešuhlalefaufaung le go ba mo lefaseng, ke eng?

Ke ka labaka la eng diastronote di swanetše go apara disutu tša mo lefaufaung ge ba tšwele ka sešuhlalefaufaung? Efa mabaka a mabedi go tšwa mo athekeleng.

Ke ka labaka la eng diastronote di tšea diiri tše mmalwa go itokišetša go tšwa ka sešuhlalefaufaung?

SEP HL Go B2 T17A.indd 80 2019/10/22 11:17:40

Ke ka lebaka la eng karolo ya mafahla ya sutu ya lefaufau e le bohlokwa?
Ke ka lebaka la eng mongwadi a bolela gore diastronote "di ngwaya dinko tša tšona lekga la mafelelo" pele ba tsena mo lefaufaung?
Tšea gore o nyaka go ba astronote goba ralefaufau. Bolela ka selo se tee se o ka se ratago le selo se tee seo o ka se se ratego mabapi le go ba astronote. Ke ka lebaka la eng o realo?
Se nka se ratago le gore ke ka lebaka la eng ke se rata:
Se nka se kego ka se rata le gore ke ka lebaka la eng nka se se rate:

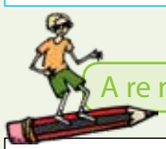

Romela balapa la geno goba bagwera poskarata go tšwa kua lefaufaung o ba anegele gore go bjang.

SEP HL G6 B2 TH7And1 S1 2019/10/22 11:47:44

Go šomiša lenanepotšišo la poledišano

Re bona bjang gore batho ba rata goba ga ba rate motho yo mongwe, goba selo se sengwe? Mokgwa wo mongwe ke go ba botšološa (go ba botšiša) gore ba nagana bjang ka ga motho yoo goba selo seo. Potšološo ya mohuta wo e swanetše go beakanywa, ge go ka se be bjalo, re ka no lebala gore re botšiše dipotšišo dife,

goba re ka no ikhwetša re botšiša dipotšišo tše di sego tša loka. Ka fao, re beakanya lenaneo la dipotšišo, leo re le dirišago ka nako ya potšološo. Šomiša lenaneo la dipotšišo la ka tlase go nyakišiša gore bagwera ba gago ba nagana eng ka ga dithulaganyo tša sekolo le gore ba ka duma go fetoga eng mo go tšona. Potšišo ya bofelo e re "Tše dingwe". Mo ke fao o ka ngwalago potšišo ye nngwe le ye nngwe ye o e ratago, fela ge e le gore e bolela ka selo se tee se se swanago. Botšiša dipotšišo tše lesome tše di ka arabiwago ka **Ee** goba **Aowa** mo go tšona.

Nyakišišo mabapi le go fetola thulaganyo ya sekolo

Ngwala palogohle ya maswao

Swaya Ee goba Aowa mo dikholomong tše ka thoko ga potšišo.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Palomoka Ee	Palomoka Aowa
1. Re swanetše go kgona go apara sengwe le sengwe se re se ratago kua sekolong, e sego fela yunifomo ya sekolo.												
2. Re swanetše go ba le dipapadi pele ga ge sekolo se thoma, ge go tonya, e sego mo mantšiboeng.												
3. Letšatši la sekolo le oketšwe gore re se ke ra fiwa mošomo wa gae.												
4. Dikolo tša bong di phala dikolo tše go tsenago bašemane le basetsana.												
5. Go swanetše go boledišanwe le bana ka ga melawana ya sekolo.												
6. Tše dingwe												

Tlatša dikutollo tša gago go tšwa dipotšollošong mo lenaneong le:

Lenaneo 1: Dikutollo tša nyakišišo ka ga go fetoga ga thulaganyo ya sekolo

Ngwala palo ya bagwera ba gago bao ba dumelelanago le pego						
	Tlogela go šomiša yunifomo	Dipapadi tša mesong	Matšatši a sekolo ao a okeditšwego	Dikolo tša bong bjo bo swanago	Poledišano ka ga melawana	Tše dingwe

SEP HL Gr 4 P2 TH7.indd 82 2019/10/22 11:17:50

A re ngwaleng

Bjale ngwala pego ka ga dikutollo goba diphihlelelo tša gago. O swanetše go ngwala bonnyane mafoko a mabedi ka ga ye nngwe le ye nngwe ya dipotšišo.

Potšišo ya 1: Na bagwera ba gago ba thabetše gore ba apare se sengwe le sengwe se ba se ratago kua sekolong?

Potšišo ya 2: Bagwera ba gago ba nagana eng ka ga go ba le dipapadi pele sekolo se tsena?

Potšišo ya 3: Na bagwera ba gago ba be ba dumela gore letšatši la sekolo le oketšwe gore ba tle ba se ke ba dira mošomo wa gae?

Potšišo ya 4: Na bagwera ba gago ba rata dikolo tša bong bjo bo tswakilwego goba dikolo tša bong bjo bo swanago?

Potšišo ya 5: Na bagwera ba gago ba dumetše gore go boledišanwe le baithuti ka ga melawana ya sekolo?

Potšišo ya 6: Na ke potšišo efe "ye nngwe" ye o ilego wa e botšiša?

Bagwera ba gago ba naganne eng ka ga potšišo ye o e botšišitšego ka godimo?

Bjale ka gore o bone gore batho ba nagana eng ka dilo tše, o nagana gore ke diphetogo dife tše di swanetšego go dirwa mabapi le thulaganyo ya sekolo?

SEP HL G6 B2 T17.indd 83 2019/10/22 11:47:53

Bohle re dula mo go planete ye e bitšwago lefase

A re baleng

Ka moka re batho ba lefase. Re phela gohle mo ditoropong tše di tletšego batho le mo ditoropong tše dinnyane. Re phela mo mapatlelong a mašweu ao a tonyago le mo dikgweng tše ditala tše di fišago. Re phela mo maganateng, mo dithitong tša dithaba, le mo dihlakahlakeng ka lewatle.

Re tla re le mebalabala. Bangwe ba rena ba na le matlalo a borutho a masehlana bjalo ka lesedi la letšatši mo lešabašabeng. Bangwe ba rena ba na le matlalo a botsothwa bjo bo tseneletšego bjalo ka tšhokolete. Bangwe ba rena ba na le matlalo a bopinki bja dirosa bjalo ka mmala wa legodimo ka mahube. Gomme bangwe ba rena ba na le matlalo a a amilwego ke bohubedu. Mahlo le meriri ya rena le yona di a fapana. Re na le mahlo a matalalerata, a makhulong , a maso goba a matalamorogo. Meriri ya rena ke ye mesehla, goba ye mehubedu goba ye meso. E ka no hlarologa goba ya raragana.

Re tla ka dibopego le disaese tšohle. Bangwe ba rena ke ba batelele gomme bangwe ke ba bakopana. Bangwe ke ba basesane mola bangwe ba rena e le ba bakoto. Re na le mekgwa ye mentši ye e fapanego ya bophelo, ditumelo le ditšo tše dintši. Re rata mehuta ye e fapanego ya dijo. Re aga dintlo tša rena ka mekgwa ya go fapana. Re tšwa malapeng, dihlopheng, merafong le ditšhabeng tše di fapanego.

Re swana ka mekgwa ye mentši ye bohlokwa. Ka moka re nyaka dijo. Ka moka re nyaka go dula re bolokegile, re iketlile, re thabile. Ka moka re nyaka lerato le segwera. Ka moka re rata dilo tše botse.

Ka moka re maloko a lapa le lengwe le legologolo la batho ba ba ka bago dibilione tše 7. Ka moka re na le borakgolokhukhu ba ba swanago. Ee, ka moka re batho ba planete ye e bitšwago lefase, gomme ka moka re thomile mono Afrika-Borwa.

(Mothopo: *World book: childcraft, volume 8:7*)

A re ngwaleng

Mongwadi o bolela ka mehuta ye šupa ye e fapanego ya mafelo fao batho ba dulago gona. Efa mafelo ao.

Efa mekgwa ye mene ye mo go yona mongwadi a rego batho ba fapana ka yona.

Na rena ka moka re swana ka mekgwa efe?

SEP HL Gr 4 P2 T117.indd 84 2019/10/22 11:17:59

A re baleng

Batho bohle ba hloka dijo, diaparo le dintlo gore ba phele gabotse. Gomme ga re je mehuta ye e swanago ya dijo. Ga re apare mehuta ye e swanago ya diaparo. Gape ga re dule mo mehuteng ye e swanago ya dintlo. Malapa a rena le ona a a fapana.

Chloe ke Leesikimo. O na le mengwaga ye 12. O dula leboa la Canada. Yena le balapa la gabo ba dula mo karolong ye e tonyago kudukudu gomme ba apara diaparo tše di dirilwego ka matlalo a diphoofolo gore ba dule ba ruthetše. Ba ja makhura a maruarua gammogo le nama ya dibera le disili. Makhura a a humilego ka dijo tše, a swara mebele ya bona e ruthetše. Mo nakong ye e fetilego, Maesekimo a be a dula ka dintlong tša go bopša ka lehlwa (igloo) goba mo ditenteng tše di dirilwego ka matlalo a diphoofolo. Lehono ba dula mo dintlong tše di nago le mohlagase.

John o dula kua Engelane. O na le mengwaga ye 13. O sa le a thoma go tsena sekolo ge a na le mengwaga ye 3. O rata go ja hlapi le ditšhipisi. O apara yunifomo ya sekolo, gomme o ya kua sekolong ka paesekele ge e le selemo. O rata kgwele ya maoto kudu.

Ruth o dula kua Israele, mo go kibbutše, ye e lego mohuta wo mongwe wa polasa. Ruth o na le mengwaga ye 11. Mo kibbutšeng, batswadi le bana ga ba dule mmogo. Batswadi ba dula mo ntlong ya ba bagolo, gomme bana ba dula mo ntlong ya bana. Ruth o tsena sekolo sa mo polaseng, gomme o ja dijo tša letena tša gagwe kua sekolong.

Adili o dula kua Malešia mo motseng. Motse o na le ntlo e tee fela. Ntlo ye e bitšwa ntlo ye telele, gomme e kgona go ba le legae la malapa ao a ka bago 50. Malapa a ikgethela hlogo ya ntlo ya bona ye kgolo.

Kwi o na le mengwaga ye 7. O dula mo leganateng kua Botswana. Ke yo mongwe wa batho baMasan. Tatagwe o tsoma diphoofolo tša lešoka gore e be dijo tša bona. Kwi o tla ya kua sekolong sa hostele ge a le yo mogolwanyane. Gonabjale o ithuta ka ga histori ya bona mo go dikoša le dikanegelo tše balapa ba mo anegelago tšona.

Kofi o tšwa motsaneng wo mongwe kua Ghana. O dula ka ntlong ya Ashanti le mmagwe le kokoagwe. Mo ntlong ye, Kofi o bitša basadi ka moka “mma”, gomme bana bohle ke bosesi le bobuti ba gagwe goba bomorwarragwe.

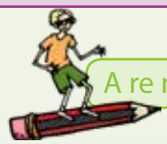

A re ngwaleng

Ngwala lenaneo le, ka go diriša tshedimošo go tšwa ditlhalošong tše o sa tšwago go di bala.

Leina le mengwaga	Naga	Ka ga setšo sa gagwe

SEP HL G6 B2 TH17.indd 85 2019/10/22 11:48:02

Dikontinente tša šupa

Lebelela mmepe wo o lego kua morago mo go pukutiro ye, ka morago o laetše maina a di kontinente tše šupa le mawatle a magolo.

Methalo ya lesetafase (longitšhute) le mogaranafase (latitšhute) ke ya boikgopolelo ye re e šomišago go nyaka mafelo mo lefaseng. Methalo ya mogaranafase le ya lesetafase, e ralala go tšwa phoulong ya leboa go ya go phoulo ya borwa (go tloga godimo go ya tlase). Ka fao di a putlana.

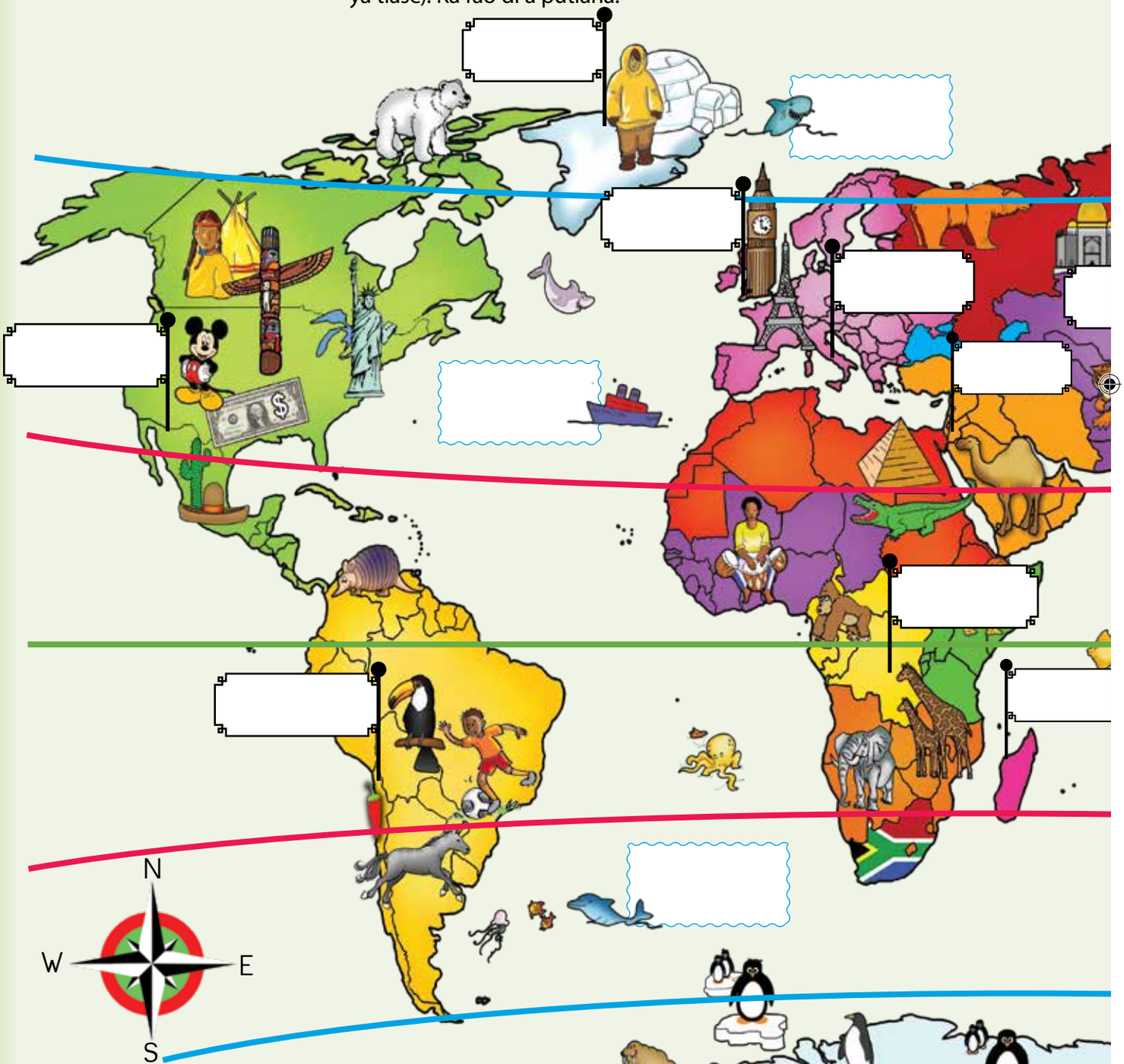

SEP HL G4 B2 T17.indd 86 2019/10/22 11:18:06

Letšatšikgwedi:

Tsenya maina mo mmepeng o diriša tshedimošo ye e latelago:

Mogarafase (ikhweita) ke mothalo wo o naganwago wo o dikologago bogare bja lefase.

Molatšatši wa Cancer o 23° kua leboa la mogarafase.

Molatšatši wa Capricorn o 23° kua borwa bja mogarafase.

Sediko sa Artiki se bokgole bja 66° ka borwa bja mogarafase.

Sediko sa Antartiki se bokgole bja 66° ka borwa bja mogarafase.

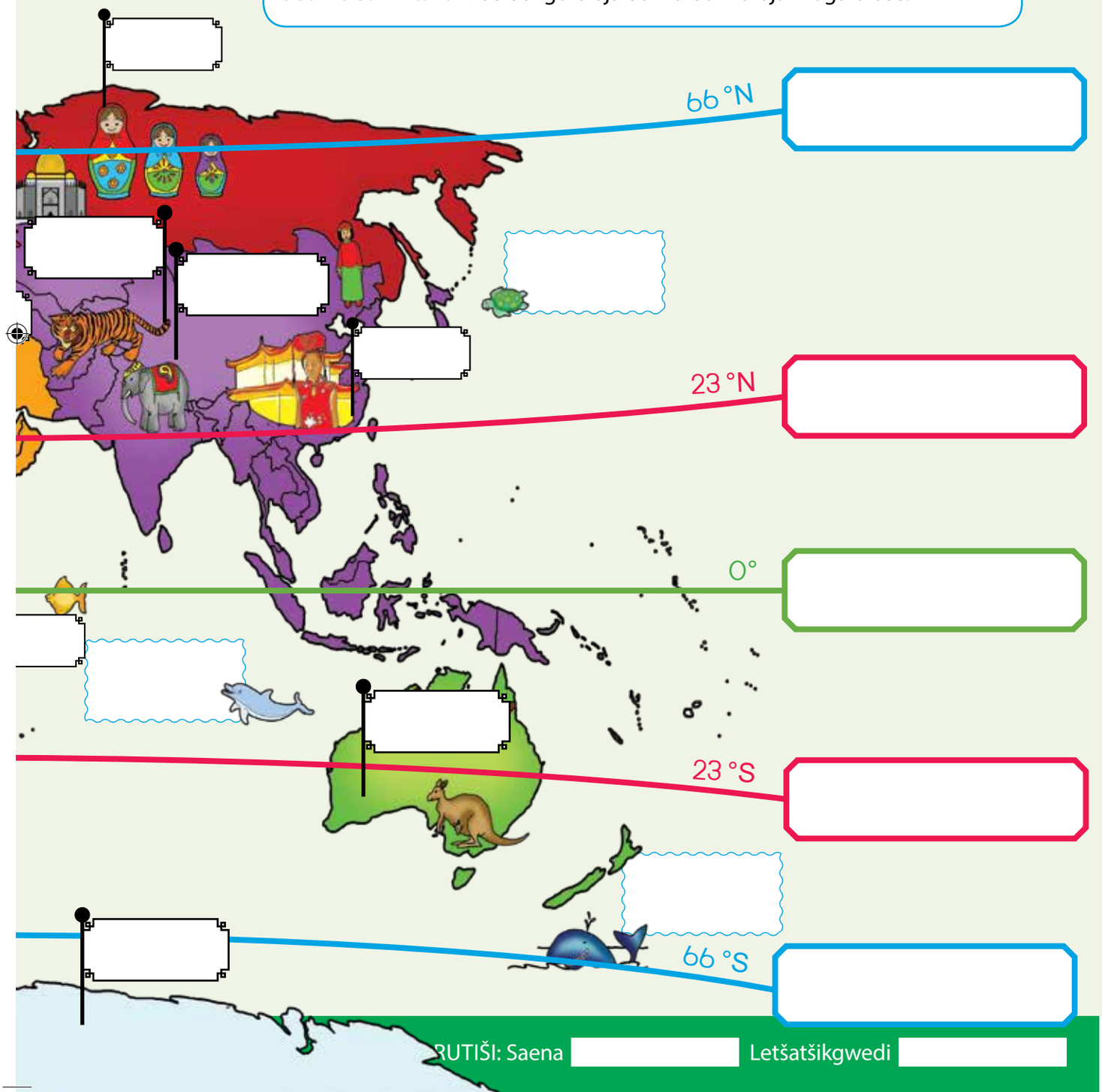

RUTIŠI: Saena Letšatšikgwedi

SEP HL G6 B2 TH7And.indd 87 2019/10/22 11:48:11

Go tanya ka polelo mabapi le mmepe wa lefase

29 Efa leina la naga ye e lego borwa bja Afrika.

30 Ke ditlou dife tše di nago le ditsebe tše nnyane go feta tša ditlou tše dingwe: tša India goba tša Afrika?

31 Ke lewatle lefe leo o swanetšego go le tshela ka sekepe ge o nyaka go tloga Afrika-Borwa wa ya Australia?

FETŠA

32 Ke ka lebaka la eng Somalia e bitšwa lenaka la Afrika?

28 Gagabo "Mickey Mouse" ke kae?

27 Na o nagana eng? Na diphenkwini di dula fela mo go Antaktika?

26 Go na le dinaga tše kae mo Amerika-Borwa?

25 Go na le dinaga tše kae mo Afrika?

24 Na lewatle la Antaktika le la India a kopana kae mo Borwa?

23 Na tšhelete ye e šomišwago Yuropa ke efe?

22 Ke ka lebaka la eng bere ya diphoulong e sa gatsele? Ke ka lebaka la eng diphenkwini di sa gatsele?

21 Lebelela Igloo kua Greenland. E dirilwe ka eng?

20 Na o ka šupa gore Bohlabela ke kae?

19 Na o ka šupa gore Leboa le kae mo mmepeng?

18 Ke lewatle lefe leo o swanetšego go le tshela ka sekepe ge o nyaka go tloga Afrika-Borwa go ya Amerika-Borwa?

17 Na o ka laetša mo mmepeng gore Borwa ke kae?

SEP HL Go B2 TH7.indd 88 2019/10/22 11:18:24

Letšatšikgwedi: _____

Bapala papadi ye le mogwera. Phošetša khoine godimo. Hlogo ge e le ka godimo o sepela dikgato tše pedi. Mosela ge o le ka godimo, o sepela kgato e tee. Lebelela mmepe go hwetša dikarabo.

1. O dula nageng efe?
2. Bolela leina la naga e tee mo Afrika.
3. Na Tšhaena ba bolela leleme lefe?
4. Bolela maina a diphofoolo tše pedi tša Australia.
5. Na Australia ba bolela leleme lefe?
6. Na tora ye Eiffel o ka e hwetša kae?
7. Efa leina la phoofolo e tee mo diphoofolong tše hlano tše kgolo.
8. Na o ka hwetša diphiramiti kae?
9. Na Dinagakopano tša Amerika di šomiša tšhelete efe?
10. Nonyana ya setšhaba ya Afrika-Borwa ke efe?
11. Mošate wa Dinagakopano tša Amerika ke eng?
12. Mošate wa Brazil ke eng?
13. Mošate wa Namibia ke eng?
14. Naga ye kgolo mo lefaseng ke efe?
15. Na ke naga efe ya go di feta tšohle ge re lebelela bontši bja batho?
16. Na o ka šupa Bodikela mo mmepeng?

MORUTIŠI: Saena _____ Letšatšikgwedi _____

SEP HL G6 B2 TH7And.indd 89 2019/10/22 11:48:27

Ditšo tša palo ye kaaka

Bjale o ile go dira dinyakišišo tše dingwe ka bowena.

Ka Afrika-Borwa re na le ditšo le ditumelo tše dintši tše di fapanego. Botšološa mongwe yo tumelo ya gagwe e fapanago le ya gago. Botšiša motho yoo dipotšišo tše di lego mo lenaneong la ka tlase, gomme ka morago o ngwale dikarabo mo kholomong ye e lego ka go la mmagoja.

Na mo bodumeding bjo go rapelwa mang?	
Na go rapela go direga kae?	
Batho ba rapela gakae?	
Ke meletlo efe ya bodumedi, ditirelo tša bagwera ye ba nago le yona?	
Batho ba apara bjang ge ba eya meletlong ye?	
Na basadi le banna ba rapela mmogo?	

Kgetha naga e tee, gomme o ithute tše dintši ka ga yona, ka go nyaka dikarabo tša dipotšišo tše.

Naga e kae – e mo kontinenteng efe? Swaya naga yeo mo mmepeng wa gago.	
Na tše dingwe tša ditšo tša yona ke eng?	
Ke tshedimošo efe gape ye o e hweditšego ya go kgahliša?	

SEP HL Gr 2 T1 7.indd 90 2019/10/22 11:18:33

Letšatšikgwedi:

Mahlathi ka dikgato tša go bapetša

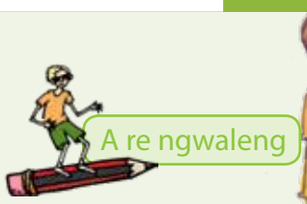

Matome

Tumišo

Tshepo

Feletša dikgato tše tša go bapetša:

Matome o na le matšoba a mantši.

Tumišo o na le matšoba a _____.

Tshepo o na le matšoba a _____.

Borokgo bja Lethabo ke bjo botelele.

Borokgo bja Tumišo ke bjo _____.

Borokgo bja Tshepo ke bjo bo _____.

Boati

Lethabo

Mokgadi

Boati ke yo motelele.

Lethabo ke yo _____ kudu.

Mokgadi ke yo _____ go feta.

Boati o eme pele.

Puku ya Lethabo ke ye _____.

Puku ya Mokgadi ke ye _____.

Ke na le tšhelete ye pela.

Yena o na le tšhelete ye _____.

Mosetsana o na le tšhelete ye _____.

Sehlare se a kgauswi.

Sehlare se se baba go _____.

Sehlare se se baba go _____.

SEP HL G6 B2 TH17.indd 91 2019/10/22 11:48:40

A re baleng

DITABA TŠA BANA

Mošemane wa sekolo (9) o thulana le motho wa mathomo

15 Phato 2015

MAROPENG A MOTHO (cradle of humankind), Afrika-Borwa — Matthew Berger wa mengwaga ye senyane o ile a tabogela mpša ya gagwe, Tau, mo mabjanyeng ao a goletšego godimo mono Maropeng, mosong wo mongwe. O ile a kgopiwa ke kota gomme a ribolla selo se segolo sa akhiolotši. “Papa, ke bone fosele!”. Matthew a goeletša tatagwe, Ngaka Lee Berger, yo a bego a dutše a nyaka marapo a badimo babogologolo sebaka sa mengwaga ye 20.

Matthew yo monnyane o be a swere marapo a mošemane wa botelele bja dimetara tše 1,27, yo go bonalago a be a feta Matthew ka mengwaga ye mmalwa pele a hlokagala. Ge Ngaka Berger a eya go bona gore Matthew o mmiletša eng, o ile a makatšwa ke gore morwa wa gagwe o be a swere lerapo la legetla la motho.

Re šomiša mašakana a sekwere [go swana le a] ge re oketša mantšu go feleletša seo batho ba se bolelago.

“Ke be ke sa dumele! Ka ikwa ke thothomela,” Ngaka Berger a bolela bjalo ka moragonyana. “Gabotse ke nyakile go hwa ka go makala.”

Ngaka Berger le banyakišiši ba bangwe ba go tšwa Yunibesithing ya Witwatersrand kua Johannesburg ka morago ga fao, ba ile ba ribolla marapo a mangwe a skelethone sa mošemane yola, gammogo le marapo a sona a hlogo.

Ba dumela gore mohlomongwe yena le balapa la gabo ba be ba tlile nokeng gomme diphoofolo tše di bego di tsoma tša ba hlasela gomme ba ya go pšhatlagana kua tlase ga šafote boteng bja dimetara tše di ka bago 30 go ya go tše 45.

Ngaka Berger le sehlopha sa gagwe sa borasaense ba rile difosele di bontšhitše gore mošemane o be a le wa lešika la dihominitše. Dihominitše ke badimo ba batho le lešika la motho.

Borasaense ba biditše lešika le la motho Sediba (ke lereo la Sepedi le le rago mošima wo go hwetšwago meetse mo go ona goba motswedi wa meetse). Lešika le le be le sepela thwi ka maoto a matelele gomme le ntše le namela mehlare. Ke lešika le le bego le na le meno a mannyane le difahlego tše o ka rego ke tša motho wa selehono. Maoto a bona a be a sa bopega gabotse, le bjoko bo be bo le bjo bonnyane kudu. Dithuto tša borasaense di bontšha gore lešika la Sediba le phetše bogologolo bja mengwaga ye e ka bago dimilione tše 1,78 go ya go tše 1,95.

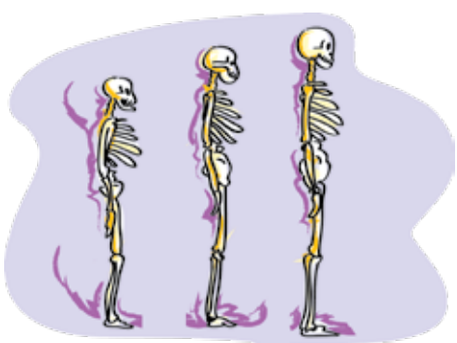

SEP HL Gr 4 P2 TH7.indd 92 2019/10/22 11:18:51

A re ngwaleng

Na mošemane le mpša ya gagwe ba ile ba utolla eng?
Difosele ke eng?
Na re tseba bjang gore tatagwe o be a maketše? Ke ka lebaka la eng a maketše?
Lentšu le, sediba le ra eng? O nagana gore ke ka lebaka la eng ba bitša difosele Sediba?
Na lešika la Sediba le be le swana le batho bjang?
Na lešika le le be le fapana bjang le batho?

Itšee gore ke wena ngwana wa mengwaga ye senyane, Matthew Berger. Ngwala ka go pukutšatši ya gago gore go diragetše eng ka letšatši leo.

Pukutšatši ye e rategago Letšatšikgwedi:

Lehono ke be ke sepela le mpša ya ka, Tau

SEP HL G6 B2 TH17.indd 93 2019/10/22 11:48:55

Mdi Ples le Leotonyana

Re phela mo planeteng ye e fetogafetogago. Nako ye nngwe diphetogo tša gona di bakwa ke dilo tša tlhago, bjalo ka tšhišinyego ya lefase le go šuthašutha ga mawatle. Gomme tshenyegelo ye ntši e dirwa ke motho, ka go tšhilafatša dinoka le mawatle le ka go rema dikgwa tša pula. Diphetogo tšohle tše di baka gore re lahlegelwe ke se sengwe se bana ba rena ba ka se sa se bonago bjalo ka dikgwa tša pula goba diphoofolo tše kgolo bjalo ka nkwe ya Bengale, ye gonabjale e nyamelago. Go bohlokwa gore re šireletše setšhaba sa ka moso, bohwa bja rena – bana ba rena le ditlogolo tša rena.

http://en.workbookpedia.org.work.sterkfontein

Yahoo! Google Maps YouTube Wikipedia News (585) Popular

Mogala: +1-615-668-5422 Re romele emeile

workbookpedia

Dikgokagano tša ka pela | Lefelo la bohwa ke eng? | Mafelo a mangwe a bohwa | Setlogo sa batho ke mono Afrika-borwa | Lefelo la bohwa la Robben Island

Lefelo la bohwa ke eng?

Mokgatlo wa Thuto le Saense wa Ditšhaba tše di Kopanego (UNESCO) o kgopela mafase go bolela gore ke mafelo afe mo nageng ya ona ao a lego bohlokwa gore a šireletšwe. Ka morago UNESCO e a a sekaseka, gomme ge mafelo ao a le bohlokwa kudu, UNESCO e a tšea bjalo ka mafelo a bohwa a lefase. Afrika-Borwa e na le mafelo a bohwa a bohlokwa a robedi. Sehlakahlaka sa Robben ke le lengwe la mafelo a. Le lengwe la mafelo a a bohlokwa kudu ke Maropeng a Motho (Cradle of Humankind), kua borasaense ba rego batho ba mathomo ba hlolegile gona.

Ke ka lebaka la eng lefelo le le le bohlokwa?

Difosele tše di utulotšwego mo legageng kua lefelong le le lego mo mollwaneng wa Gauteng le Leboa-Bodikela, kgauswi le Krugersdorp. Go dumelwa gore ke marapo a dikabatho a mathomo a go phela mo lefaseng.

Difosele di hweditšwe bjang?

Borasaense ba thomile go epa mašaledi a dilwana tša pele ga bo1890, ge baepi ba ba bego ba nyaka gauta ba ile ba re ba hwetša difosele tše dintši ka tlase ga lefase. Borasaense ba hweditše difosele tša marapo a dikabatho tše di bego di dula mo lefaseng mengwaga ye dimilione ye e fetilego.

Ka 1947, Ngaka Robert Broom o ile a hwetša legata la mosadi, sekamotho sa pele ga histori

SEP HL Gr 4 B2 TH17.indd 94 2019/10/22 11:19:03

Letšatšikgwedi:

Pukuntšu ya ka

Mantšu a mafsa

google

Lefelo la bohwa ke eng?

Nyaka

se se bitšwago *Plesianthropus* transvaalensis mo magageng a Sterkfontein. Batho ba ile ba hwetša leina le go le bothata go le gopola, ka fao, ba thea legata le leina la: Mdi Ples.

Na o phetše neng?

Mdi Ples o phetše mengwaga ye dimilione ye e fetilego, pele ga ge mollo o tla utollwa goba pele didirišwa tša tshipi di dirwa. Borasaense ba dumela gore dihominitše tše e be e le borakgolokhukhu ba batho ba lehono le gore setlogo sa motho se thomile lefelong le. Ke ka fao le bitšwago Maropeng a Motho.

Ke bohlatse bofe bjo bongwe bjo re nago le bjona ka ga batho ba mathomo ba ba tšwago mo Afrika?

Ka 1995, rasaense yo mongwe yo a bitšwago, Ronald Clarke, o ile a utolla mašaledi a hominitze ye nngwe gona mo lefelong le. Skeletone se be se bitšwa Little Foot (Leotwana), ka gobane ge borasaense ba be ba epa skeletone se, dikarolo tša marapo a leoto e bile tšona tša mathomo tša go hwetšwa. Ka lebaka la bohlokwa bja dikutollo tše UNESCO e ile ya tšea sephetho sa gore mafelo ka moka ao a dikaneditšego magaga a, a tla ba Lefelo la Bohwa bja Lefase ka 2000.

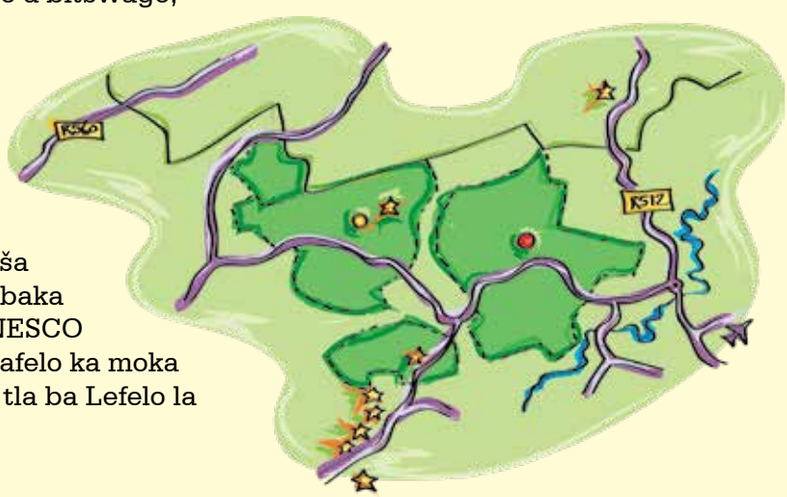

SEP HL G6 B2 TH17.indd 95 2019/10/22 11:49:14

Bohwa bja rena

Ahlaahla dipotšišo tše le molekane wa gago, ka morago le ngwale dikarabo mo dikgobeng tše di filwego.

Lefelo la bohwa ke eng?
Ke ka lebaka la eng **Maropeng a Motho** e le lefelo le bohlokwa mo go rena Maafrika-Borwa?

Bala athekele ya kuranta ye e lego ka ga Matthew Berger gape gammogo le pego ya inthanete ye e lego ka ga Maropeng a Motho, gomme ka morago o ngwale phoustara ya go bapatša **Lefelo la Bohwa bja Lefase bja Maropeng a Motho**.

Hlama phoustara. Phoustara ya gago e swanetše go dira gore batho ba nyake go etela lefelo la Maropeng a Motho, ka fao o swanetše go šomiša mantšu le diswantšho tše di tutuetšago.

SEP HL G4 B2 T117.indd 96 2019/10/22 11:19:19

Letšatšikgwedi: _____

Tše dingwe gape ka ga polelo

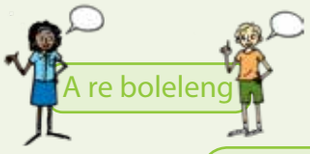

Ahlaahla mahlathi a go šomišwa kgafetšakgafetša le molekane wa gago. A hlaloša gore selo se diragala gakae. Dira mafoko ao a laetšago tlwa! Gore se sengwe le se sengwe se ra eng. Ka morago ngwala mafoko a gago mo lenaneng la mo tlase.

le gateetee | gantši | ka mehla

0 2 4 6 8 10

le gatee | ka nako | ka tlwaelo

Kgafetšakgafetša	Se ke se dirago
ka tlwaelo	
ka mehla	
gantši	
ka nako	
le gatee	
le gatee	

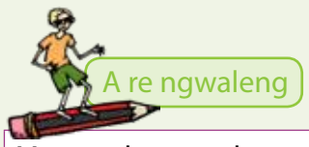

Ngwala mafoko ao a hlalošago ditiro ka go šomiša mahlathi a go šoma kgafetšakgafetša.

Mesong ke _____ ka mehla
Mathapama a mangwe le a mangwe ke _____.
Mafelelo a beke ka tlwaelo ke _____.
Bošego ke fela ke _____.
Ka nako ya makhutšo a dikolo ke fela ke _____ ka mehla.
Ka matšatši a matswalo gantši ke _____.
Ka mašego a Mekibelo ke fela ke _____.
Ka nako ya marega le gatee ga ke _____.

Botemepedi

Mafoko a a mabedi, le lengwe le le lengwe le na le ditlhalošo tše pedi. Šoma le mogwera le hwetše gore a ra eng. Thala seswantšho go laetša tlhalošo ya temepedi.

Mosetsana o ngwala hlogo.		Na o ka rata go itekanya roko yela e lego mo lefastereng?	

SEP HL G6 B2 TH17.indd 97 2019/10/22 11:49:27

Go beakanyetša pamofolete

Gagola letlakala la ka thoko yela gomme o le mene gore le dire pukwana ya karata ya Z. Hlama pukwana ya go bapatša Thari ya Batho.

O tla swanelwa ke go bala wepepheitši go kgoboketša tshedimošo. Letlakala la gago la mo pele le swanetše go laetša gore lefoko leo le kae le tlhabataba ya maatlakgogedi gomme o ngwale tlhalošo ya seo ba tlago go se bona.
Gopola go akaretša:

- aterese ya lefelo,
- tšhelete ya go tsena le gore
- go thomiwa neng.

1 Hlama khabara ya ka ntle ya ka pele.

2 Ngwala tshedimošo ya maleba.

3 Ngwala tshedimošo ya maleba.

4 Ngwala tshedimošo ya maleba.

5 Ngwala tshedimošo ya maleba.

6 Efa tshedimošo ya gore o ka hwetšwa kae le aterese.

SEP HL G4 B2 T117.indd 98 2019/10/22 11:19:28

SEP HL G6 B2 TH7.indd 99 2019/10/22 11:50:16

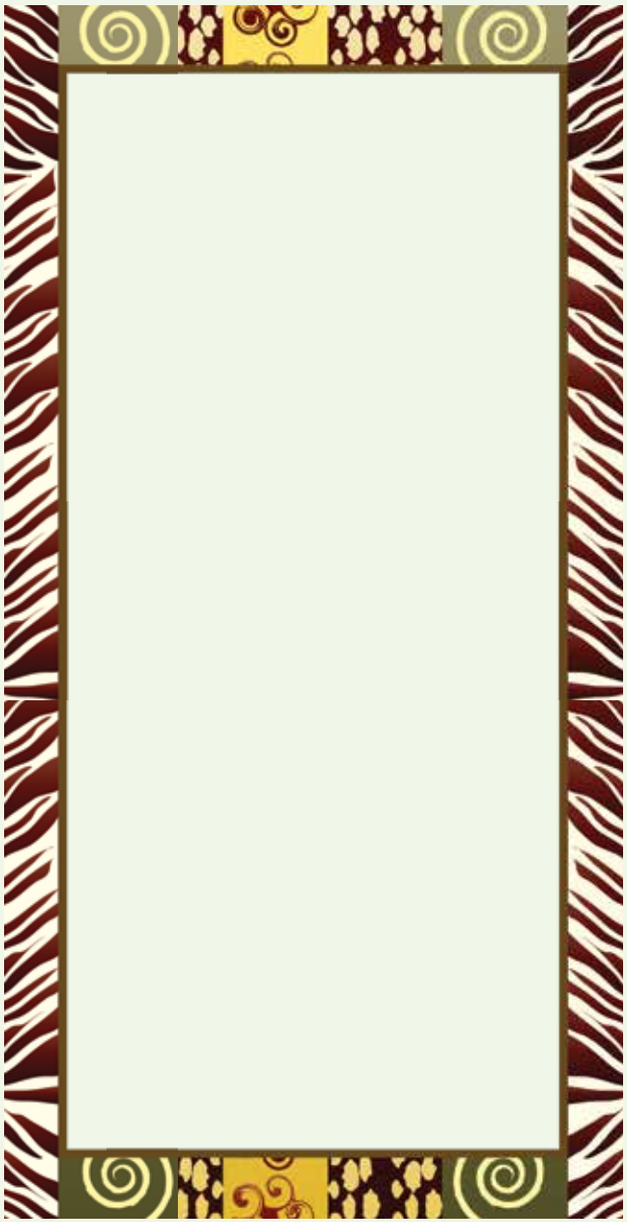

5

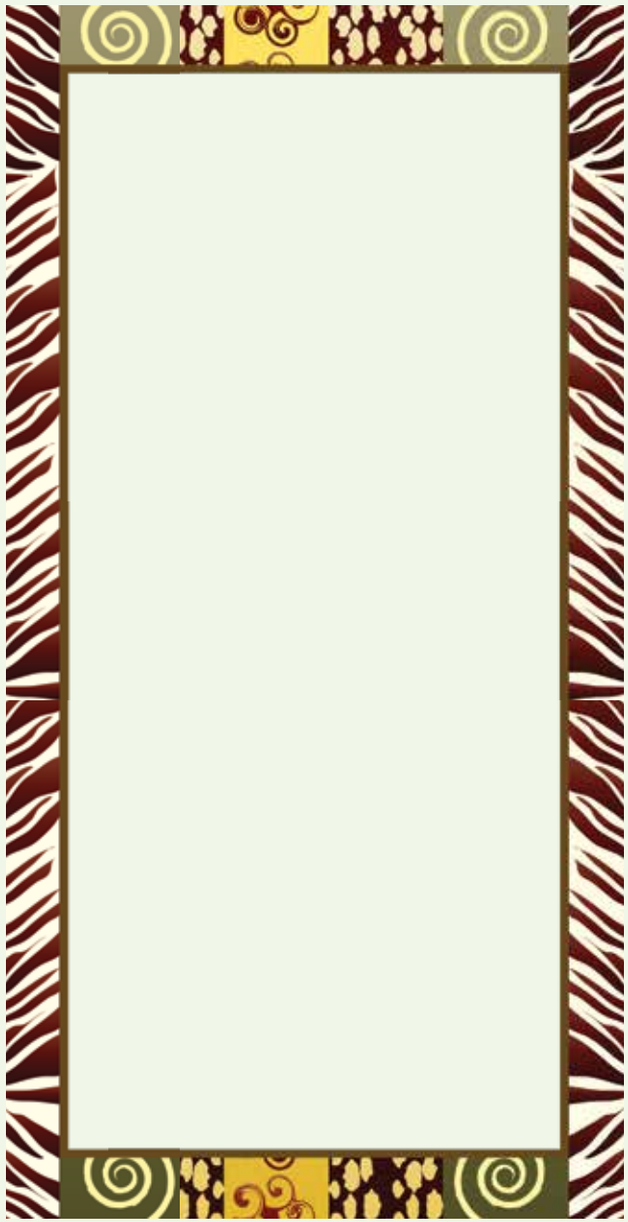

LETLAKALA LA KA MORAGO: la go fa tshedimošo ya kakaretšo ye bjalo ka nomoro ya founu ya gago; atrese le atrese ye emeile.

6

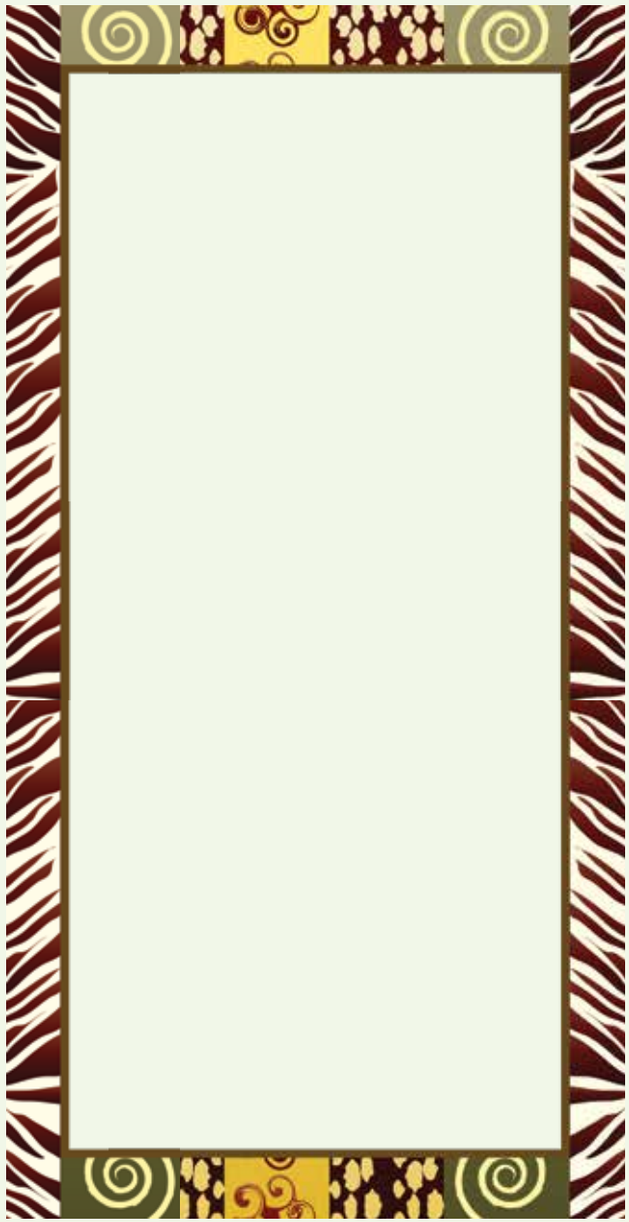

LETLAKALA LA KA PELE: Le menele pele

1

2

3

4

Diteng

Morero wa 8: Batho, mafelo le theto

Dibeke 5 - 6: Nako ya dikanegelo

113 Kgolomodumo ya bokgobapuku 102

Go bala sengwalwa sa kanegelo.
Go ahlaahla dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa.

114 Ke mang yo a jago dipuku tša rena 104

Go bala sengwalwa sa kanegelo.
Go ahlaahla mafelelo a go fapana a kanegelo.
Go hlama tiragatšo ka ga mafelelo a kanegelo le go e hlagiša.
Go ngwala mafelelo a mabotse go feta a kanegelo.

115 Beke ya Bokgobapuku 106

Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa sa beke ya bokgobapuku.
Go ngwala ditsenywa tša pukutšatši le go hlaloša kanegelo.
Go ngwala mafoko ka kganetšo ka go šomiša sebopego sa khutsofatšo.

116 Ngwala kanegelo yeo e lego ya gago 108

Go šomiša mmepe wa monagano go beakanyetša go ngwala kanegelo, šedi e le godimo ga baanegwa, thulaganyo, tikologo le ditiragalo.

117 Bana ba ya go khempa 110

Go bala sengwalwa sa kanegelo.
Go šupa mahlalošetšagotee mo sengwalweng.

118 Bose bja go tsoma mo lešokeng 112

Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa se se lego lephephetšhomong la go feta.
Go nyalanya mafoko go tšweletša lebaka le phetho.
Go kopanya mafoko ka go šomiša makopanyi.
Go ngwala temana ya go hlaloša ka ga maitemogelo a kua sekgweng.

119 Go foufala ga go a nthibela le gatee 114

Go bala taodišophelo.
Go ngwala ka tatelano ya maleba ditiragalo tše di tšweletšego ka go taodišophelo.
Go ngwala maina a bona ka breile ka go šomiša papetla ya alfabete ya breile.

120 Go lebelela popopolelo 116

Go nyalanya madiri le diswantšho tša maleba.
Go šupa madiri, mahlathi le mabopi mo mafokong.
Go ahlaahla ditlhalošopedi tša diphane (metlae ka mantšu).

Dibeke 7 - 8: Theto ya bana

121 Nkhakhane Ngwanamautswa, katse ya mathaithai 118

Go bala sereto.
Go diragatša sereto.
Go šupa mantšu a morumokwano mo seretong.
Go lebelela mantšu ka go pukuntšu gomme a ngwala ditlhalošo tša ona.

122 Go gopola ka ga katse ya mathaithai 120

Go balela sereto godimo.
Go hlaloša katse.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sereto.
Go ngwala sereto sa go itlhamelwa ka ga phoofolo ye bohlale.

123 Tselane ka sekopodi se sehubedu le Phiri 122

Go bala sereto.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sereto.
Go hlama tiragatšo ka ga sereto.

124 Dilimeriki 124

Go bala dilimeriki.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga dilimeriki.
Go itlhamela le go ngwala dilimeriki.

125 Go ipshina ka theto 126

Go fa mehlala ya tshwantšhanyo, tshwantšhišo, poeletšomedumo, poeletšotumanoši, onomatopia/ leekiši, poeletšotumammogo le pheteletšo.

126 Ke ngwaga wo mofsa 128

Go bala sereto.
Go araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sereto.
Go hlaloša dilo tšeo ba ithutilego tšona gomme ba tšweletše go tšona gare ga ngwaga.
Go hlaloša dipeakanyetšo tša bona tša ngwaga wo o tlago.

SEP HL G6 B2 TH8.indd 101 2019/10/22 11:46:47

Kgolomodumo ya bokgobapuku

Pele o thoma go bala

- Lebelela diswantšho le dihlogo gomme o leke go bonela pele goba go akanya gore sengwalwa se tla ba mabapi le eng.
- Bala letlakala ka go sepediša mahlo ka lebelo go bona gore o ile go bala ka ga eng.

Ge o dutše o bala

- Bapetša go bonela pele ga gago le seo o se balago. • Ge go na le karolo ye o sa e kwešišego, e bale gape ka go iketla. E balele godimo.

A re baleng

"Beke ya Bokgobapuku e kgauswi!" a realo Mdi Maharaj. Tumišo le bohle ka phapošing ba be ba thabile. Beke ya Bokgobapuku e laetša diphadišano le go **etela mafelo** a go swana le bokgobapuku bja ka toropong le dikanegelo tše dintši.

"Ngwaga wo morero wa Beke ya Bokgobapuku o ka ga diphoofolo tša lešoka," gwa bolela Mdi Maharaj. "Ka fao re ile go thala diphoustara le go ngwala dikanegelo ka ga diphoofolo tše di **lego kotsing** ebile di ka no **nyelela**. Le a gopola gore re boletše ka tšona beke ya go feta." O ile a šupa tše dingwe tša diswantšho tše di kgomareditšwego mo lebotong.

"Diphoofolo tše dingwe di kotsing ka gobane batho ba di tsomela boya bja tšona," a realo Tumišo, yo gantši a bontšhago a tseba tšohle. "Gomme ka nako ye nngwe di hwa ka lebaka la gore ga di kgone go hwetša dijo tša maleba gore di je."

"O nepile, Tumišo," gwa bolela Mdi Maharaj. "Ka fao, bana," a tšwela pele, "thomang go nagana ka ga diphousetara tša lena le dikanegelo ka ga mehuta ye ya diphoofolo."

Ba bangwe ka mo phapošing ba ile ba thala diswantšho tša dipanda le dibere. Ba bangwe ba thala tšhukudu le mangau. Ba bangwe ba thala dodo le kwaga ya Afrika-Borwa. Gomme bontši bja bona gammogo le Tumišo ba ile ba ngwala ka ga daenasore. E sego fela daenasore ya tšofe, eupša ya go ikgetha kudu. Ba ngwala ka ga lehohomedi, leo ba ithutilego ka ga lona mo bekeng ye e fetilego.

Tumišo a gopola seswantšho sa kgolomodumo gabotse kudu. E be e na le maoto a mabedi a kua pele le mosela wo mokopana wo mokoto kudu. Mo dinaong tša yona go be go na le menwana ye mehlano ya makgwakgwa. E be e le menwana ye mehlano mo letsogong le lengwe le le lengwe le mogogorupa wa lenala le nkego ke lenakana le bogale. Lehohomedi le ja dimela – le se sengwe le se sengwe se se dirilwego ka dibjalo.

Dikolo ka moka mo motseng di kgathile tema mo go Beke ya Bokgobapuku bja ka toropong. Bana ba feditše dibeke tše mmalwa ba thala le go penta diphoustara tše di tlogo romelwa kua bokgobapuku.

SEP HL Gr 4 B2 TTS.indd 102 2019/10/22 11:16:50

Pukuntšu ya ka

Mantšu a mafsa

Ge letšatši la gore diphoustara le dikanegelo di bontšhiwe kua bokgobapuku le fihlile, phapoši ya boTumišo e ile ya tlala ka peseng ya sekolo gomme ya tlogelela. E be e le letšatši la go tonya la marega gomme phefo e be e foka.

Ge ba goroga, selo sa mathomo se bana ba se dirilego e be e le go nyaka diphousetara tša bona.

"Ya ka še!" gwa bolela Tumišo. E be e bontšha daenasore ye e myemyelago ka letšoba le lekeletše molomong wa yona, go bontšha gore e be e le mohuta wa daenasore ye e jago dibjalo.

"Kanegelo ya ka ka ga phoulabere!" gwa realo Anna.

"Se ke se ke se ngwadilego ka ga tšhukudu!" gwa realo Mogoroši ka boikgantšho.

Ge bana ka moka ba gorogile, Mdi Monene Makwela, mmabokgobapuku, a re, "Ke le swaretše ditaba tša go makatša."

Ka fao bana ba dula fase mo lebatong, gomme ba maketše gore taba ye e makatšago ke efe. Ka morago lebati la bulega gomme gwa tsena phoulabere e apere onoropaki ye botse ya digaswa, e šetšwe morago ke tau le panda. "Ke tša nnete!" gwa goeletša ngwana yo mongwe.

"Aowa, aowa!" gwa bolela yo mongwe.

"Ba apere. Ke batho fela ba ba aperego."

Phoulabere e ile ya binanyana, e fofafofa go tšwa lehlakoreng le go ya kua go le lengwe. Ka morago ya dikologa, e swara bana ka moka ka diatla.

A re boleleng

- ❖ Na le na le beke ya Bokgobapuku kua sekolong sa lena goba mo toropong ya lena? Na ke ye bjang?
- ❖ Tumišo o fa mabaka a mabedi a gore ke goreng diphoofolo di ehwa. Na ke afe?
- ❖ Na didodo le dikwaga di a nyamalala goba go belaelwa gore di a nyamelela? Na o tseba gore ke tše dibjang?
- ❖ Na Tumišo o ratile eng ka ga beke ya Bokgobapuku?
- ❖ Na daenasore ye bana ba e tsebago e bitšwa eng?
- ❖ Na tau le yona ke phoofolo ye e nyamelelago? Goreng o realo?
- ❖ Na mantšu ao a kotofaditšwego a ra goreng? Boledišana le molekane wa gago.

SEP HL G6 B2 TTS.indd 103 2019/10/22 11:46:59

Ke mang yo a jago dipuku tša rena

A re baleng

Mdi Makwela o be a ipeakanyetša go bala kanegelo ge lebati le bulega gomme go tsena selo se sengwe se lahlela hlogo ya sona ye kgapetlana mahlakoreng ka moka.

"Na ga se selo se sebotse!" gwa bolela yo mongwe wa barutiši. "Ke khosetšhumo ye botse go di feta ka moka!".

"Batho, bonang!" gwa bolela bana. "Ke legogomedi."

"Ee, go lokile!" a realo Mdi Makwela. "Daenasore!" O be a maketšenyana ka gobane ga a gopole a otara khosetšhumo ya daenasore.

Daenasore ya fofafofa e lebile kua go bana nke e be e nyaka motho yo mongwe. Ke moka ya bona Tumišo kua moragorago. Ya fofafofa e lebile go Tumišo gomme ya mo fa seatla. "Dumela!" Tumišo a realo.

Bana ka moka le bona ba be ba nyaka go swara seatla sa daenasore, ka fao ya sepela bjalo e dumediša bohle ka borofa bja yona bja dikgapetlana. Ka morago daenasore ya dula fase kgauswi le Tumišo. Ya edimola, ya bea hlogo mo godimo ga marofa a yona gomme ya robala. Tumišo o be a leka go botša Mdi Makwela ka ga daenasore, fela o be a nyaka gore a eme pele go fihla ge a feditše go bala kanegelo ya phoulabera.

Ikuanotone e phetše nako ye e ka bago mengwaga ya go feta dimilione tše 130, eja dimela, e imela dikilogramo tše di ka bago 2 000, gomme ge e eme e lekana le dimetara tše 3 mo dinokeng gape e botelele bja go ya godimo bja dimetara tše 6 go ya go tše 10. E tšere leina la yona ka lebaka la go ba le meno a go swana le legogomedi.

Tumišo o be a sa kgone go theeletša kanegelo ka ge go be go etšwa modumo wo o sa tlwaelegago go tšwa phoofolong ye e robetšego mo kgauswi le yena. Daenasore e be e ona. Modumo wa gola, wa ba wa gola. Yo mongwe le yo mongwe a gadima go bona gore go diragala eng.

"Itlhokomološeng yona," a realo Mdi Makwela.

Kanegelo e ile ya fela gomme daenasore ya tšwela pele go robala. Bana bohle ba emelela ba thoma go lebelela dipuku. Mdi Makwela o be a sa bontšha bana ba bangwe puku ya dinonyana, ge a ekwa lentšu ka morago ga gagwe. E be e le hlogo ya sekolo.

"Ntshwarele," a realo hlogo. "Ke be ke nyaka go fetša ka pela. Na dilo di sepetše gabotse? Ke a bona dikhosetšhumo di gorogile." "Fela," a realo Mdi Makwela, a maketše, "na ge e se wena mo khosetšhumong ya daenasore, gona ke mang?"

SEP HL Gr 4 B2 TTS.indd 104 2019/10/22 11:17:02

Pukuntšu ya ka

Mantšu a mafsa

"Ke lekile go go botša," a realo Tumišo. "Ke be ke tseba gore e be e se motho yo a aperego."

"Ijoo!" a realo yo mongwe, a šupa kua karolong ya diraka tša dipuku. Daenasore e be e šuputša tsela ya yona ka pukung ye go thwego ke *Mawatle a Magolo le Dinoka tše Kgolo tša Lefase*.

Tumišo a leka go hlaloša. "Ke lkuanotone," a realo go Mdi Makwela. "Di ja dibjalo gomme gape pampiri e tšwa mo legonyeng gomme legong le tšwa mo mehlareng gomme mehlare ke dibjalo. Ke ka fao e ratago pampiri."

Bana ba bogela daenasore e eja Kgaolo ya boselela ya puku ye e bolelago ka ga mawatle. "Eya ruri," a realo Mdi Makwela, "se sona ga se a loka le gatee." Daenasore ya bona ngata ya dipuku tše difsa tša dikanegelo. Dikhabara tša tšona tše dibotse tša mebala di be di le bothata di phadima. "Hlahuhlahu!" ya tšwela pele daenasore. "Hlahuhlahu!" Gomme puku ya kanegelo ya mathomo ya nyamalala ka mehlagareng ya yona ye megologolo.

Gomme yo mongwe le le yo mongwe a leka go nagana gore ba ka raka daenasore bjang.

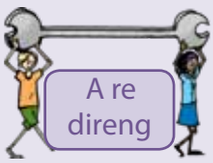

Ga go na motho yo a nyakago gore daenasore e je bokgobapuku bja bona. Bjale, na bana ba ba ka dira eng gore daenasore e tšwe ka bokgobapukung bja bona? Ahlaahlang se, gomme ka morago le diragatše dikgopolo tša lena ka phapošing.

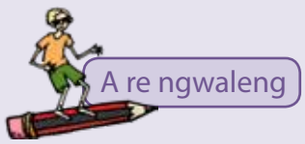

Ka morago ga go bona ditiragatšo tša go fapana, bjale tšeang sephetho sa gore ke efe ya go di phala ka moka, gomme bjale le ngwale tharollo yeo. Bjale le bone mafelelo a kanegelo ya *Kgolomodumo ka Bokgobapukung*.

SEP HL G6 B2 THS.indd 105 2019/10/22 11:47:07

Beke ya Bokgobapuku

Lebelela kanegelo gape. Araba dipotšišo tše di latelago.

Ke ditiragalo dife tše di beakanyeditšwego beke ya Bokgobapuku?

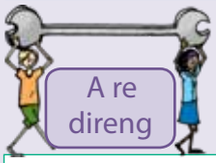

Ikuanotone e lebelega bjang? Bala tlhalošo ye Tumišo a e fago mo kanegelong ka morago o e thale.

Ngwala kakaretšo o bolele seo se diragetšego ka bokgobapukung lehono. Ngwala ka motho wa pele o šomiša "Nna" gape le ka lebaka la lefetile.

Lehono kgolomodumo e tsene ka bokgobapuku ya thoma go ja dipuku.

SEP HL Gr 4 B2 TTS.indd 106 2019/10/22 11:17:22

Bolela le mogwera wa gago ka ga lenaneo le, gomme o le šomiše gore le go thuše go ithuta go hlama mafoko ka **kganetšo** ka go diriša "**ga ke**", "**nka se**".

Nna	ga ke	rate rugby.
Wena	ga o	tshele mmila.
Rena	ga re	bapale kgwele.
Bona	ga ba	opele koša.
Yena	ga a	bolele kudu.
Yona	ga e	je mae.
Yena	ga a	pake dikuku.
Yona	ga e	lome batho.

Bjale ngwala sebopego se sekopana sa maganetši a.

ga se a	**ga se ba**	**ga se ya**	**ga a**	**ga ba**
ga a				

ga se ka	**ga se sa**	**ga se bja**	**ga se tša**	**ga se la**

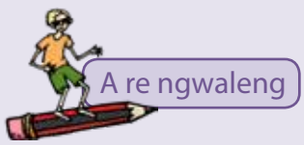

Bjale šomiša lenaneo gomme mohlala ofe goba ofe wo o ka o naganago go ngwala mafoko ka kganetšo ka go šomiša mantšu ao a kopanafaditšwego. Re go diretše ya mathomo.

Ga se a raloka rugby.

Go lebelela dikhutsofatšwa

Re hlama dikhutsofatšwa ka go dira tlogelo ya mantšu gare ga mantšu a mararo. Ga re šomiše ditsebjana go laetša gore go na le lentšu le le tlogetšwego.

SEP HL G6 B2 THSA.indd 107 2019/10/22 11:47:37

Ngwala kanegelo yeo e lego ya gago

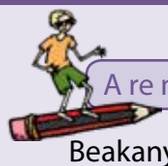

A re ngwaleng

Beakanyetša go ngwala kanegelo goba nonwane.

Sa mathomo ngwala dikgopolo tša gago mo go mmepe wo wa monagano. Ka morago o šomiše mmepe wa monagano ge o ngwala kanegelo ya gago letlakaleng le le latelago.

Baanegwa ke bomang?

Thulaganyo ya yona ke eng?

- Šomiša mmepe wa monagano gore o go thuše go beakanyetša sengwalwa sa gago
- Ngwala mokgwarakgwarinyo pampišaneng
- Kgopela mogwera gore a bale le go rulaganya mokgwarakgwarinyo wa gago
- Buseletša sengwalwa sa gago gomme o dire diphošollo mo go swanetšego
- Ka morago o se ngwale ka bothakga ka pukung ya gago.

Hlogo ya kanegelo ya gago ke eng?

Tikologo ke efe?

Sa mathomo go direga eng?

Gwa latela eng?

E fela bjang?

SEP HL G4 B2 TTSA.indd 108 2019/10/22 11:17:48

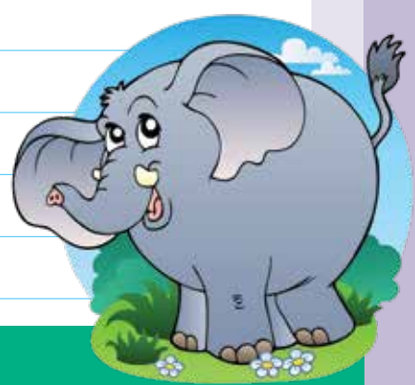

SEP HL G6 B2 THSA.indd 109 2019/10/22 11:47:48

Bana ba ya go khempa

- Pharologanyo magareng ga diamuši le digagabi ke eng?
- Ke digagabi tše kae tše o ka di bolelago?
- Botša phapoši ka fao o kilego wa gahlana le segagabi ka gona.

Tumišo o ka morago ga mogwera wa gagwe, Mike, yo a bulago zipi ya tente. Tumišo a fofa ka letšhogo ge mogwera wa gagwe a goelela ka lentšu la godimo, gomme a wela godimo ga Mogoroši, yo a lego fela ka morago ga gagwe.

"N...n...noga!" Mike a goelela a dutše a katakata ka sa morago gomme a wela godimo ga Tumišo.

TatagoTumišo, Mna Mangena, a tla a kitima go tloga kua mollong wa kampa. "Le tseba bjang gore ka nnetenete ke noga?" a botšiša, a fihlile myemyelo ge a lebeletše bana ba bararo ba thothomela.

"E dutše e ntša leleme ebile e le bušetša ka ganong, Tate. E swana le mokgaditswane wo mogolo kudu!" Tumišo a hemela kua godimo.

"Emang mo hle, lena ka moka, ge ke sa ile go nyaka thotšhe ka kua jiping. Mogongwe ga se noga." Mogoroši a swara legetla la Mike. "E ka se be noga bjang? Na o tseba ka ga phoofolo ye nngwe gape ye e nago le leleme le le thantshetšago ka ntle ga molomo wa yona?" a botšiša.

Mike le Tumišo ba thintha dihlogo. Ba be ba se na tlhalošo le e tee.

Mna Mangena a boa a swere thotšhe mo letsogong le lengwe gomme mo go le lengwe a swere garafo. A biletša Tumišo go yena.

"Tumišo, ntshwarele thotšhe gore ke tle ke sware garafo gabotse," a goeletša.

"Goreng nna, Tate?" Tumišo a botšiša ka lentšu le lesesane.

"O se ka wa tshwenyega. Go tla tsena nna pele go lebelela segagabi seo."

SEP HL Gr 2 P2 TTS.indd 110 2019/10/22 11:17:51

Mna Mangena a emišetša lebati la tente godimo ka letsogo le lengwe, gomme a bonega ka tenteng ka thotšhe.

Bana ba bararo ba batamela, ba dutše ba le kgakalanyana le tente.

"Ee, ke sona se ke bego ke ntše ke se gopotše," gwa mumura Mna Mangena, a gadimela kua baneng." Gopane ya Kapa. Mme gona o tsene bjang mo? Ke nagana gore ke le boditše gore le bofe boalo bja tente ka mahlakoreng."

Tumišo a lebelela diteki tša gagwe, gomme ba bangwe ba lebelelana gomme ba goletša magetla godimo. Ba be ba sa swarege mosong woo, le gatee. Tumišo o ile a tšea sephetho sa gore ke nako ya go fetola ditaba. "Gopane ya Kapa ke eng, tate? Na e a loma goba e no tshwa mpholo fela?"

Mogoroši o makaditšwe ke sebopego sa mokgaditswane woo wo mogolo bjale. Mo leseding la thotšhe, go eme dipoloko tše tšhweu ka patrone ye e phadimago mo godimo ga letlalo la yona la dikgepetla. E na le manala a matelele a maso mo marofeng ka moka a mane. A fofa ka letšhogo ge phoofolo e gopa e gwaša ka modumo wo o lego kua godimo.

"Hlokomelang, bana, se ke mošomo wo o sego botse le gatee. Ge e ka go loma, re ile go nyaka peke go ahlamiša molomo wa yona," gwa bolela Mna Mangena.

"Se tšhoša bjang!" gwa ngunanguna Mike ge a boela kua morago, a tlogela sediko sa lesedi.

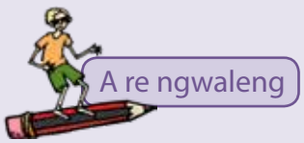

Bala kanegelo gape, gomme o nyake mahlalošetšagotee a mantšu a a latelago mo kanegelong. (Gopola: mahlalošetšagotee ke mantšu a go swana le: "bolela"le "apa", a na le tlhalošo ya go swana.)

tšhoga	
boela kua morago	
etla gape	
makatša	
patrone	

SEP HL G6 B2 THSA.indd 111 2019/10/22 11:47:52

Bose bja go tsoma mo lešokeng

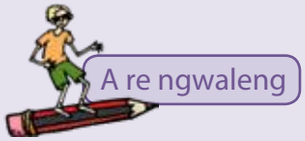

Bala kanegelo ka ga gopane ya Kapa gape, gomme o boledišane ka dikarabo tša dipotšišo le molekane wa gago. Ka morago le ngwale dikarabo mo dikgobeng tša ka tlase.

Bana ba ya kua tenteng ka tatelano efe?		
wa pele	wa bobedi	wa boraro

Na o nagana gore Tumišo o kile a bona gopane ya Kapa (lekuwana)? Ke ka lebaka la eng o realo?

Ke ka lebaka la eng Tumišo a thula Mogoroši?

Na Mna Mangena o tšhaba digagabi? Ke ka lebaka la eng o realo?

Re tseba bjang gore bana ba tšhaba digagabi?

Gopane ya Kapa e tsene bjang ka tenteng?

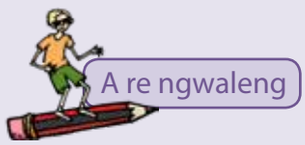

Re tle re nyake go bolela ka ga lebaka le phetho ya selo. Go dira bjalo, re šomiša "ka gobane" goba "ka fao". Nyalanya mantšu ao a lego ka go kholomo ye talamorogo le lebaka goba phetho ye e lego ka go kholomo ye talalerata.

Gopane e tsene mo tenteng.	O be a nyaka go yo tšea thotšhe.
Gopane e be e bona gore bana ba e thibeletše.	O thulane le Tumišo.
Mna Mangena o ile a ya kua sefatanageng sa jipi.	O nagana gore o lebeletše noga.
Mike o ile a boa ka samorago ka lebelo.	Bana ba be ba se ba bofa boalo bja tente.
Tumišo ga se a ka a bona gopane.	E ile ya huba ya ntšhetša leleme la yona ka ntle le ka gare.

Bjale šomiša **gobane** goba **ka fao** go kopanya mafoko, gomme o ngwale mafoko a mafsa mo lenaneong la ka tlase.

SEP HL Go B2 TTS.indd 112 2019/10/22 11:17:56

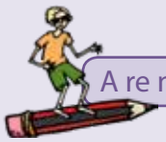

Ngwala ditemana tše pedi ka ga nako ye o e dutšego kua khempeng ka sekgweng. (Ge e le gore ga se wa ka wa khempa, hlaloša gore o nagana gore go ka ba bjang). Diriša mantšu a a latelago gore a go thuše. Hlaloša gore o ile wa ikwa bjang, gore go be go nkga bjang, gore o be o ekwa eng, mabjang le mehlare ya gona ke ye mebjang.

Maitemogelo a ka a kua sekgweng

tente garafo kgamelo meetse dikgong mollo pitša ya maoto a mararo menang mohlare pala boleta segagabi phiri mongwe tšhogile ditserentsere ditsela tša mabu serapa sa diphoofolo polasa toroko thaere hlabošago dinonyana tswirinya

SEP HL G6 B2 THSA.indd 113 2019/10/22 11:47:58

Go foufala ga go a nthibela le gatee

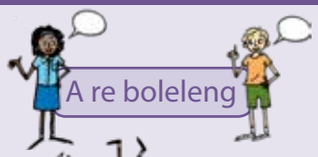

Na o šetše o kile wa ikwa o ka re o ka ineela? Gore dilo ka nnete di a go thatafalela? Na o na le mathata ao a go paledišago go dira mošomo wa sekolo?

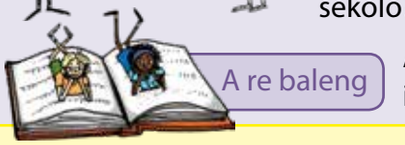

A re baleng ka ga ngwana yo a bego a sa ineele.

Ke nna Obert Maguvhe. Ke belegwe ka 1967 mo motseng wo mongwe kua Venda, mo profenseng ya Limpopo. Ge ke be ke na le mengwaga ye tshela, ke ile ka swarwa ke Mooko, bolwetši bjo bo tlwaelegilego bja bana. Ke ile ka hloka mahlatse, go bile le mathata gomme ka foufala. Ke ile ka ikwa ke hloka kholofelo, ke se na maatla ebile ke bona gore ke lahlegile. Nnete ruri ke be ke yo phela bjang?

Ke tsene sekolo sa difofu sa Bosele ka 1973, gomme gona kua ke ile ka ithuta go bala Breili. Ke ile ka šomiša sebaka sa thuto ya maemo ya fao ka go ithuta ke babaletše. Ke be ke tseba gore ke swanetše go tšwelela go Marematlou gabotse. Bana ba sekolo ka nako ye nngwe ga ba lemoge gore go bohlokwa bjang go šoma ka maatla kua sekolong, gomme gantši ba itshola kudu ka morago mo bophelong bja bona.

Ge ke fetša ka 1987, ke ile ka yo ithuta Yunibesithing ya Leboa kua Limpopo, gomme ka 1991 ke ile ka thoma dithuto tša ka tša ka morago ga tikirii kuaYunibesithing ya Witwatersrand kua Johannesburg. Ke be ke nyaka go ithutela go ba ramolao. Ke be ke tseba ka ga boramolao ba bantši ba ba foufetšego. Gomme makgolo a re ke swanetše go ba morutiši. Ee, o be a bolela nnete. Ke bo rata ka pelo ya ka ka moka.

Ka 1997, ke ile ka amogela pasari ya Fullbright. Se se be se era gore nka no ya kua Amerika go ithutela dithuto tša tikrii ya Mastase kua Kholetšheng ya Boston. Ke be ke thakgetše kudu. Nna, Obert Maguvhe, ka namela sefofane go ya kua lefelong lengwe la kgole go tšwa motseng wa gešo wa Venda. Go ema la mathomo ya ba Amerika! Ke be ke palelwa ke go nagana ka ga seo. Le ge go le bjalo, ke ile ka namela, gomme ka tsena mo leetong. Ke be ke dula ke le noši kua Dinaga-Kopano tša Amerika, gomme ka dira lenaneo ya mengwaga ye mebedi ka dikgwedi tše lesomepedi fela. Diprofesara tša ka di be di nagana gore ke moithuti wa go ikgetha kudu, gomme ka boela gae ngwaga pele nka gopola go ya gae go ya ka fao kua gae ba bego ba holofetše ka gona.

Mengwaga ye šupa ka morago ga go boela gae go tšwa Amerika, ke ile ka wetša dithuto tša ka tša Bongaka kuaYunibesithing ya Pretoria. Nnete ke gore selo se sengwe le se sengwe se a kgonagala ge o itshepa, ebile o ikemišeditše go šoma ka maatla. Legodimo ke lona fela selekanyetso. Sengwe se se nthušitšego gore ke dumele mo go nna mo mengwageng ya bonnyane bja ka, ke gore tate o be a nyaka gore ke dire se sengwe le se sengwe se se bego se dirwa ke batho ba bafsa ba ba sa golofalago, bjalo ka go diša dikgomo le dipudi, le go hlagola ka mašemong a mafela. Se se makatšago, mogwera wa ka yo bohlokwa, mo motseng, e be e le mošemane wa sefoa. Le ge re be re sa diriše polelo ya dika ya go bolela, re be re kwešišana, gomme re bapala mmogo bjalo ka bana ba bangwe. Re be re bopa diphoofolo le dinonyana ka letsopa, re rutha, re gama dipudi, ebile re namela mehlare. Bjalo ge, le ge ke be ke sa kgone go bona, ebile le mogwera wa ka a sa kgone go kwa, ga se ka ka ka tlelwa ke kgopolo ya gore ke tšee gore dilo tše re di dirago di re dira batho ba maemo a fase go batho ba bangwe. Se, go bonala e le sona se se ntutueditšego go šoma mengwaga ye mentši kua Khanseleng ya Boditšhabatšhaba ya Difofu ya Afrika-Borwa, ke lwela ditshwanelo tša batho ba bangwe le tša bana ba ba sa bonego.

Ka 2015 ke ile ka tsena mo go Kgoro ya Thuto ya Motheo go sepediša karolo ya lesolo la go ruta go bala le go ngwala la KhaRiGude. Lesolo le, le ikemišeditše go ruta batho ba bagolo bao ba ka bago dimilione tše 3,5 go ithuta go bala le go ngwala, gomme karolo ya ka ke go ruta bagolo ba difofu go bala Breile. Ga re kgone go diriša mahlo a rena go bala, ka fao re diriša menwana ya rena.

Ke be ke thabile kudu ge ke kgethwa go ba Moprofesatlaleletši Yunibesithing ya Afrika-Borwa. Mo posong ya ka ye mpsha, ke swanetše go ruta barutiši bao ba yago go ruta bana ba go se itekanele mmeleng.

Molaetša wa ka go bafsa ke go re: "Ithuteng le sa le kua dikolong. Le se ke la dumelela mathata le go kwa bohloko, go le nyemiša moko. Ka moka re swanetše go atlega mo ditorong tša rena, gomme se le swanetšego go se dira gore le atlege ke go šoma ka maatla!"

SEP HL Gr 4 B2 TTS.indd 114 2019/10/22 11:18:01

Lenaneo la ka tlase ke khutsofatšo ya bophelo bja Ngaka Obert Maguvhe. Ngwala seo se diregilego bophelong bja Obert Maguvhe mo mengwageng ye. Boela morago, gomme o bale boitaodišophelo bja gagwe gape ge e le gore ga o gopole dintlha ka moka. O ka no balela mengwaga ge e le gore ga se ya fiwa mo kanegelong.

Ngwaga	Se se diregilego
1973	
1987	
1991	
1997	
2004	
2015	
2013	
Ke molaetša ofe wa go ikgetha wo Obert a o fago bafsa ka moka?	

Boitaodišophelo ke kanegelo ye motho a ngwalago ka ga bophelo bja gagwe. Taodišophelo e ngwalwa ke motho yo mongwe ka ga wena goba ka ga motho yo mongwe.

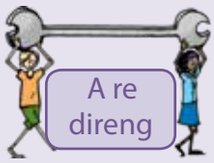

Breili ke eng?

Breili ke thulaganyo ye e dirišiwago ke batho ba ba foufetšego go bala le go ngwala, ba diriša menwana ya bona. Tlhaka ye nngwe le ye nngwe ya alfabete e emelwa ke patrone ya maronthorontho ao a kokomogilego, ao ba kgonago go a kwa ka go a kgoma, gomme ba a lemoga ka dintlhana tša menwana ya bona. Lenaneo la ka tlase le bontšha gore alfabete ya Breili e dutše bjang.

A	B	C	D	E	F	G	H	I
J	K	L	M	N	O	P	Q	R
S	T	U	V	W	X	Y	Z	

Ngwala leina la gago ka Breile. Tsenya ditlhaka tše tša leina la gago mo mothalong wa ka tlase, gomme ka morago o ngwalolle maronthorontho a tlhaka ye nngwe le ye nngwe mo mothalong wa ka godimo.

SEP HL G6 B2 THSA.indd 115 2019/10/22 11:48:03

Go lebelela popopolelo

A re ngwaleng

Madiri

Nyalanya madiri le diswantšho tša maleba. Ngwala nomoro ya seswantšho kgauswi le lediri la maleba. Šomiša lediri gatee fela.

- ☐ apea
- ☐ dira
- ☐ nwa
- ☐ otlela
- ☐ ja
- ☐ eya
- ☐ eba
- ☐ rata
- ☐ theeletša
- ☐ phela
- ☐ bapala
- ☐ bala
- ☐ bolela
- ☐ paka
- ☐ bogela
- ☐ apara
- ☐ namela
- ☐ tima

1 ka foleteng 	2 paesekele 	3 seruiwaratwa
4 khekhe 	5 sejeremane 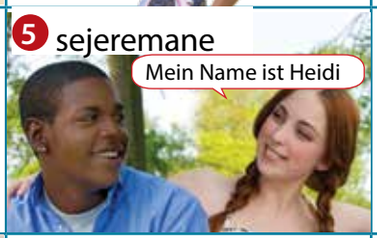	6 sefatanaga sa VW
7 kuranta 	8 seyalemoya 	9 paesekopo
10 thelebišene 	11 dikerese 	12 thenisi
13 sangwetše 	14 kofi 	15 dijohlokaphepobotse
16 dijo tša letena 	17 mošomogae 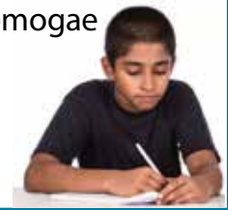	18 dipaketsana

SEP HL Go B2 TTS.indd 116 2019/10/22 11:18:32

Dikafoko tša madiri

Dikafoko tša madiri di hlamilwe ke lediri le mathuši a lediri a go swana le: **tla, nka, dio, no**.

Thalela madiri ao a lego mafokong a ka morago o dire sediko go dikološa mantšu ao a lego mathuši a madiri.

Nna ke no emela pese ya sekolo.
Pese ya sekolo e šetše e batamela.
Paesekele ya ka e ile ya fo bofelelwa mohlareng.
John o tla ja apola.
Bana ba filo bapala ka ntle le bolo.
Khaete ya ka e fofetše kua kgakala.
Barutwana ba phapoši ya rena ba tla etela serapa sa diphoofolo.

Dikafoko tša maina

Sekafoko sa leina ke sehlopha sa mantšu se se lego mo lefokong, seo se šomago bjalo ka leina. Motswaledi o ile toropong. (**Motswaledi** ke leina) **Morwarre yo mogolo** o ile toropong. (Morwarre yo mogolo ke sekafoko sa leina)

Thalela dikafoko tša maina mo mafokong a a latelago.

Ngwana wa gešo o na le mengwaga ye tshela.
Kgaetšedi ya ka o be a na le moletlo.
Ntlo ye kgolo e be e eswa.
Matšoba a ka a mabotse a šwabile ka lebaka la letšatši.
Paesekele ya ka ya kgale e utswitswe.
Thaba ye telele e be e khupeditšwe ke maru.
Koko wa ka yo a tšofetšego o feetše lebala.

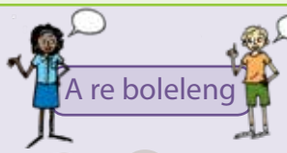

Boithabišo ka metlae ya mantšu

Bala mafoko a a nago le mantšu a metlae goba a go ba le ditlhalošo tša go fapana.

Go tsena ka noka go boima kudu.

Go fihla felo mo go tsebjago ke wena fela go a thabiša.

Lesogana le hlabile kgomo ya mokete.

Mosetsana o bone letlakala le tšewa ke phefo a leka go le swara!

Go swara hlogo ka seatla go fokotša letšhogo.

Leswao mo hekeng ya polasa ya dikolobe.

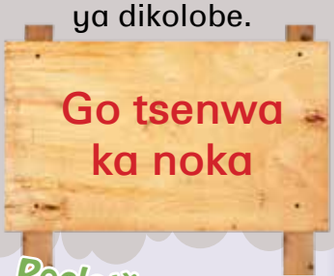

Tshwantšhišo

Na o gopola dikapolelo tše?

Tshwantšhišo e bapetša dilo tše pedi ka gore selo se ke selo se sengwe. Yona ga e šomiša bjalo ka goba swana le.

Mohlala: Monna ke tau.

Poeletšotumanoši

Mantšu a go ba le modumo wa go swana wa tumanoši ya go swana a šomišwa go etša goba go bušeletša modumo wa selo se o ngwalago ka ga sona goba go tšweletša maikutlo.

Mohlala: Lesogana le letelele le letela letago.

MORUTIŠI: Saena _____ Letšatšikgwedi _____

SEP HL G6 B2 THS.indd 117 2019/10/22 11:48:39

Nkhakhane Ngwanamautswa, katse ya mathaithai

A re baleng

Bala sereto se: *Nkhakhane Ngwanamautswa, katse ya mathaithai*.
Diragatša sereto go laetša mathaithai a katse ye.

- Dira sediko go dikološa mantšu a a lego mo seretong ao a nago le morumokwano.
- Lebelela mantšu ao a ngwadilwego ka bokoto mo go sengwalwa. Ngwala ditlhalošo tša ona ka lepokising le le lego kgauswi le mathoko a sereto.

Nkhakhane, Ngwanamautswa, katse ya mathaithai

Nkhakhane ke katse ya mathaithai, e bitšwa borofa bjo bo fihlegilego –
Ka gore ke yena ketapele ya bosenyi, yeo e ka nyatšago molao.
Ke yona kgakanego ya Bonkopo ba Afrika-Borwa, tlhobogo ya Dipekwa
tša Mmušo: Ka gore ge ba fihla mo bosenyi bo diragetšego –
Nkhakhane ga a gona!

Nkhakhane, Nkhakhane, ga go na yo a swanago le Nkhakhane,
O tshetše melao ka moka ya setho, o tshela molao wo boima.
Maatla a gagwe a go phaphamala a ka dira gore modulanoši wa
mokgopedi a tomole mahlo,
Eupša ge a fihla mo bosenyi bo diragetšego *Nkhakhane ga a gona*!
O ka mo nyaka leobong, o ka mo nyaka leratadimeng-
Eupša ke go botša gape le gape, *Nkhakhane ga a gona*!

Nkhakhane ke katse ya mafolofolo, ke yo motelele, yo mosese;
O ka mo tseba ge o ka mmona, ka gore mahlo a gagwe a **phirimetše**.
Dintšhi tša gagwe di tletše methaladi ya kgopolo,
hlogo ya gagwe ke ya **sethothobolo**;
Jase ya gagwe e tletše lerole ka lebaka la go **hlokomologwa**,
ditedu tša gagwe ke mahlafahlafa.
O hwidinyetša hlogo ya gagwe ka mo le ka mo,
ka mesepelo ya **go swana le ya noga**;
Gomme ge o nagana gore o robetše gannyane, o lebaleba kudu.

SEP HL Gr 4 B2 TTS.indd 118 2019/10/22 11:18:52

Nkhakhane, Nkhakhane, ga go na yo a swanago le Nkhakhane,
Ke **sathane** ka sebopego sa **katse**; kgolomodumo ya go **hloka botho**.
O ka gahlana le yena mokgotheng wa ka morago,
o ka mmona **sekwaereng** –
Eupša ge bosenyi bo hwetšwa, *Nkhakhane ga a gona*!

Ka ponagalontle o a hlomphega. (Ba re o jeletša ge go bapalwa dikarata.)
Gape, mohlala wa gagwe ga o hwetšagale ka **difaeleng tša maphodisa**.
Gomme, ge **bobolokelo bja dijo bo hlakolwa**,
goba ge lepokisana la dibenyabe le **hulwa**,
Goba ge maswi a sa hlwe a le gona,
goba ge sebjana sa go jela mpša se fenyekolotšwe,
Goba galase ya mo setupung e pšhatlegile,
gomme **mabalelo** a sa hlwe a le ao a ka lokišwago –
Go na le taba ya go makatša! *Nkhakhane ga a gona!*

Nkhakhane, Nkhakhane, ga go na yo a swanago le Nkhakhane,
Ga se gwa ka gwa ba Katse ye e hlalefetšago ka tsela ye, le botho.
Ka mehla o ba le khupamarama goba boitatolo bjo botee goba a mabedi:
E ka ba nako efe yeo bosenyi bo diregilego –
NKHAKHANE O BE A SE GONA!
Gape ba re dikatse ka moka tšeo bosenyi bja tšona bo
tsebjago gohle (Nka bolela Bothola, Botlampulele)
Ga se bona selo ge e se go ba bommaditsela ba
Katse yeo ka dinako ka moka,
A nogo laola ditiro tša bona: Marangrang wa bosenyi!

Nkhakhane, Nkhakhane, ga go na yo a swanago le Nkhakhane,
Ke sathane ka sebopego sa katse; **kgolomodumo ya go hloka botho**.
O ka gahlana le yena mokgotheng wa ka morago,
o ka mmona sekwaereng –
Eupša ge bosenyi bo hwetšwa, ke moka
Nkhakhane, Nkhakhane, Nkhakhane, Nkhakhane –
Eupša ge bosenyi bo hwetšwa, *Nkhakhane ga a gona*!

TS Elliot (e amantšwe)

SEP HL G6 B2 THS.indd 119 2019/10/22 11:48:59

Go gopola ka ga katse ya mathaithai

A re baleng

Balela sereto godimo gomme o bolele ka ga tlhalošo ye e fiwago ka ga katse ye. Na ke sefe sa diswantšho tše seo se emelago Nkhakhane?

A re ngwaleng

Ke mafoko afe mo seretong ao a go botšago gore Nkhakhane o lebelega bjang?

Ke eng seo se lego mo tlhalošong, seo se re botšago gore o hlalefile?

Na "Marangrang wa mosenyi" mo go tematheto ya boselela e ra eng?

Ke ka lebaka la eng katse ye e bitšwa "borofa bjo bo fihlegilego"?

Sereti se šomiša mothofatšo ge se hlaloša Nkhakhane bjalo ka motho. Ke dibopego dife tša batho tšeo sereti se rego katse e na le tšona?

SEP HL G6 B2 THS.indd 120 2019/10/22 11:49:11

Bjale ngwala sereto seo wena o itlhamelago sona ka ga phoofolo ye bohlale. Hlaloša dibopego tša phoofolo yeo. E dira eng yeo e bontšhago bohlale? Bolela le sehlopha sa gago ka ga phoofolo yeo. Ngwala mantšu ao a hlalošago phoofolo yeo. Bjale, oketša ka mantšu ao a nago le morumokwano le mantšu ao o šetšego o na le ona. Šomiša mantšu a, gore a go thuše go ngwala sereto sa gago. Šomiša mantšu ao a nago le merumo ya go swana mafelelong a phere ye nngwe le ye nngwe ya mafoko. Ngwala mokgwarakgwarinyo wa gago godimo ga pampišana pele o ngwala sereto sa gago ka pukung ya gago ya go ngwalela.

Thala seswantšho sa sereto sa gago.

SEP HL G6 B2 THSA.indd 121 2019/10/22 11:49:15

Tselane ka sekopodi se sehubedu le Phiri

A re baleng

Ka moka re tseba kanegelo ka ga Tselane ka sekopodi se sehubedu le Phiri.

Balelang sereto se godimo le le sehlopha. Le tla lemoga gore se swana kudu le nonwane, phapano ke gore sereti se dira mathaithai ka sereto gore go laetšwe mosetsana a itšhireletša kgahlanong le phiri.

Tematheto ke sehlopha sa methalotheto mo seretong. Direto tše di na le tematheto e tee fela mola tše dingwe di na le ditematheto tše ntši. Na sereto se se na le ditematheto tše kae?

Ka pela ge phiri e thoma go kwa
Gore o nyaka go hwetša dijo tše kaone,
E ile ya ya go kokota lebating la Koko.
Ge Koko a le bula, o bone
Meno a bogale a mašweu, go šinyalala
mo go boifišago.
Gomme Phiri a re, "Nka tsena?"
Koko wa batho o be a tšhogile,
"O tlile go ntša!" a goelela.
Ka nnete o be a rereša.
O mo lahletše ka ganong ka mokwametšo o tee.
Eupša Koko o be a le yo monnyane a bile a tiile,
Gomme Phiri o ile a golola a re, "Ga go a lekana!
Ga ke a khora!
Le go thoma ga se ka thoma go kwa
Gore ke jele dijo tše di lekanego!"
O ile a kitimela godimo le fase ka khitšhing, a tlentše, a re "Ke swanetše go hwetša **sesola sa bobedi**!"
Gomme o oketša ka go šinyalala ka go tšhoša.
"Ka fao ge, ke tlile go leta gona mo,
Go fihla ge Mohumagatšana Tselane,
A etla gae a etšwa go itšhidulla
sethokgweng ka go sepela."
Ka lebelo a apara diaparo tša Koko,
(Nnete ke gore o be a se a di ja)

A apara jase le mongatse.
A apara dieta gomme ka morago ga fao,
A kama le go lokiša moriri wa gagwe,
Ke moka a dula setulong sa Koko.

Wa tle wa ba le ditsebe tše kgolo ge, Koko."

"Di loketše gore ke go kwe ka tšona," Phiri ya fetola.

"Wa tle wa ba le mahlo a magolo, Koko."
a realo Tselane wa sekopodi.
"A loketše gore ke kgone go go bona ka ona,"
Phiri a fetola.
A tsena mosetsanyana a apere bohubedu.
A ema. A lebeledišiša. O ile a dula moo a mo lebeletše, gomme a myemyela.
O ile a nagana gore, ke tlile go ja ngwana yo.
Ge ke mmapetša le Kokoagwe yo a tšofetšego,
O tlile go ba le tatso ya hlapi ya saratine.

SEP HL Gr 4 B2 TTS.indd 122 2019/10/22 11:19:21

Ka morago Tselane o rile,
"Eupša Koko, wa tla wa apara baki ye kgolo ya boya, ye botse!"

"O a phoša!" Phiri a lla.
"O lebetše go mpotša gore ke na le meno a magolo, bjang?
Aowa, go lokile, ga go tshwenye gore o reng;
Go a swana: Ke tlile go no mo ja."
Mosetsana yo monnyane o a myemyela. Lepanta la gagwe le leso le a wa.
O ile a itia Phiri ka mokgwa wa karate.
Go itia ga gagwe o go lebiša hlogong ya sebopiwa seo.
Go itia gammalwa ka moragonyana gwa bolaya phiri yela.

Dibekenyana tše mmalwa ka morago, sethokgweng,
Ke gahlane le Mtšana Tselane ka sekopodi se sehubedu.
A o ra go fetoga!
Ga go na seikgakantši se sehubedu godimo ga hlogo.
O rile, "Dumela. Gomme, hle, o hlokomele
Baki ya ka ye botse, ya boya bja phiri."

Roald Dahl (e amantšwe)

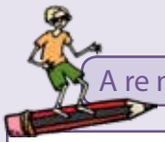

Ke dikarolo difetša sereto se tšeo di swanago le nonwane ya Tselane?

Bofelo bja sereto se bo fapana bjang le bofelo bja nonwane ye? (Mosetsana o iphemela bjang?")

Re tseba bjang gore sereti se gahlane le Tselane? (Lebelela temana ya mafelelo ya sereto.)

Diragatšang sereto se. Le swanela go ba le baanegwa ba ba latelago: Tselane, Koko, phiri le sereti.

SEP HL G6 B2 TTHS.indd 123 2019/10/22 11:49:28

Dilimeriki

A re baleng

Bala dilimeriki gomme o arabe dipotšišo.

Go kile gwa ba mošemane wa go hlomola pelo yo a bitšwago Sid
Yoo a bego a nagana gore o tseba go feta ka moo a bego a tseba.
O be a nagana gore šaka e ka tšhaba ge o bogola.
Gomme o ile a rutha, a ya go leka seo …
mošemane wa batho!

Mapentane, yoo a bego a dula Botloga,

O ile a šitiša basetsana ba babedi ba loga

O ile a re, ka go ehuga, pankeng

"Le a tseba, panka ye ya mo phakeng,
Ke sa tšo e penta, gona moo le dutšego."

Ke nyaka lebati la ka pele la holo ya ka;
Le ke le reketšego go tšea sebaka.
Ka fao, ke le segile ka ba ka le rema;
Gape ka tlhokomelo ka le poma.
Gomme bjale selo se sa go se bolele se,
ke se sennyane kudu.

SEP HL Go B2 TTSA.indd 124 2019/10/22 11:19:55

A re ngwaleng

Limeriki e na le methalotheto ye mekae?

Ke methalotheto efe yeo e nago le merumo ya go swana?

Mothalotheto wo mongwe le wo mongwe o na le dinoko tše kae?

Mothalotheto 1	Mothalotheto 2	Mothalotheto 3	Mothalotheto 4	Mothalotheto 5

A re ngwaleng

Bjale, ngwala limeriki ye e lego ya gago, o thome ka tsela ye:

Go kile gwa ba mosetsana yo a bego a bitšwa Roma

Bjale dira lenaneo la mantšu ao a swanago ka merumo le lentšu la mafelelo mothalothetong wa mathomo - bjale lona ke Roma.
Lenaneo la gago la mantšu ao a felelago ka morumo wa go swana a ka ba: oma, loma, koma, kgoma, poma, hloma le thoma.

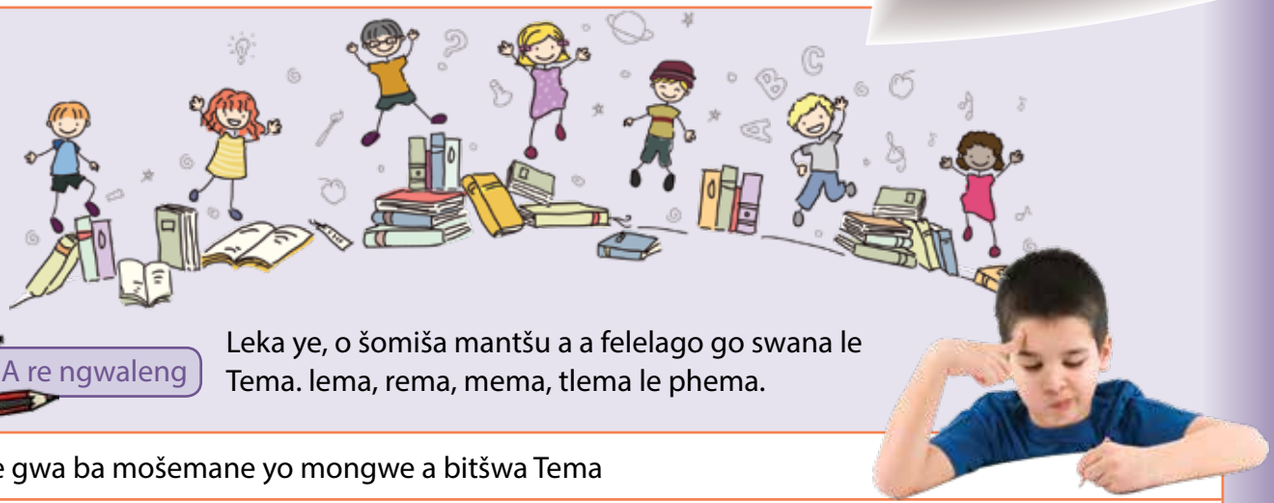

A re ngwaleng

Leka ye, o šomiša mantšu a a felelago go swana le Tema. lema, rema, mema, tlema le phema.

Go kile gwa ba mošemane yo mongwe a bitšwa Tema

SEP HL G6 B2 THS.indd 125 2019/10/22 11:50:12

Go ipshina ka theto

Na o šetše o kile wa bona legogomedi?

Na le kwagala bjang ge o le phophola?

Na le nyakile go swana le eng?

Ke sepela
le legogomedi la ka

Ge themperetšha e hlatlogela
kua godimo ga masomeseswaihlano,
legogomedi la ka le bonala
eke le a phafoga.

Ka fao re ya kua lebopong,
nna le legogomedi la ka,
ka morago le dula legetleng
ge re sepelasepela lebopong
le legogomedi la ka …

Ee, ge mongwe a re bona re a
mo makatša re semaka se segolo,
nna le legogomedi la ka re a makatša
mo go itšhidulleng ga rena ga
letšatši le legolo,

go fihla mongwe a leletša
maphodisa a selegae
a re ke swere kwena
e bofeletšwe lepanteng.

Ke marapo a meetlwa
mokokotlong a dirago gore e tšhoše,
gomme go tsikiditlwa ke gona e go
ratang le gona mo
seledung, e se go tšhoša.

Gomme ke tseba gore legogomedi
la ka le nyaka go robala
ge le apara dipejama selonyana sa ka
legetleng le robatša hlogo, la otsela.

Gomme ke sepela
le legogomedi la ka

Le la ka legogomedi …
le mofsa wa ka
le tšhwene ya ka
le tšhwenemakopo ya ka,
le kwena ya ka,
le seboko sa ka …
gomme ke sepela le legogomedi
la ka …

Brian Moses (e amantšwe)

SEP HL Go B2 TTSA.indd 126 2019/10/22 11:50:17

Nyalanya mantšu le ditlhalošo tša maleba. Bolela maina a diphoofolo, gomme o theeletše medumo.

šaka	sekamotho sa makopo
legotlo le legologolo	senkhonyana se sennyane
mpšanyana	sethala ka meetseng sa meno a bogale
tšhwene	selo sa go rata mo go bodilego
lebopong	e swana le kwena gomme nko ya yona ke ye nnyane ya mmele wo mokopana
legogomedi	lefelo la kgauswi le lewatle

UN e tsenya magogomedi mo lenaneong la diphoofolo tše di lego kotsing ya go nyamalala

22 Hlakola 2010 – lenaneotshepedišo la Tikologo ya Ditšhaba tše di Kopanego (UNEP) e tsenya digagabi tše mmalwa mo lenaneong la diphoofolo tše di nyamelago ka gobane go gwebiwa ka tšona. Nepo ya lenaneo le ke go thibela batho lefase ka bophara go gwebišana ka diphoofolo tše di nyamelago.

Mehuta ye mene ya magogomedi e tsentšwe mo lenaneong le. Magogomedi a a šireleditšwego a a swarwa gomme a rekišetšwa batho, kudu Yuropa le Dinagakopano tša Amerika, bao ba nyakago go a rua bjalo ka diruiwaratwa. Go tsenywa ga mehuta ye ya magogomedi go ra gore mmušo o ka kgona go laola kgwebo ya ona.

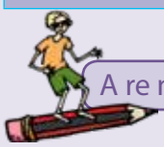

Bala sereto sa ka godimo ka kelohloko, gomme ka morago o arabe dipotšišo tše.

Na o nagana gore mongwadi ka nnete o be a sepela le legogomedi la gagwe goba ke sereto fela se se segišago? Ke ka lebaka la eng o realo?
Mongwadi o bolela gore themperetša ke 85°F. Na themperetša ye ke bokae ka Diselšiase?
Ke ka lebaka la eng o nagana gore batho ba ka nagana gore legogomedi ke kwena?
Na o ka makatšwa ke go bona monna a sepela le seruiwaratwa sa gagwe sa legogomedi? Lebaka?
Na o ka leletša maphodisa ge o ka bona pono ye? Ka lebaka la eng?
Ke mantšu afe ao a rumago ka go swana mo seretong se? Efa diphere tše nne tša mantšu a go fapana, a go ba le morumokwano.

SEP HL G6 B2 TTHS.indd 127 2019/10/22 11:50:18

Ke ngwaga wo mofsa

A re baleng Bala sereto.

Šatee! Šatee! Ke Letšatši la Ngwaga wo Mofsa

Šatee! Šatee! Ke Letšatši la Ngwaga wo Mofsa!
Letšatši le re thomago sefsa.
Ka fao, ngwaga wo ke tšere sephetho
Sa go ba kankaru.

Goba mo gongwe nka ithuta go fofa,
goba go sepela mo mabotong ke fofa,
goba go fetoga moya wo o sa bonalego,
goba go sesa mo diphororong.

Ke tla itira elasitiki
Gomme ke tla ithuta go šošobana sepolasitiki.
Ke tla fetoga seela
Gomme ke tla itšhela mo sinking
bjalo ka seela.

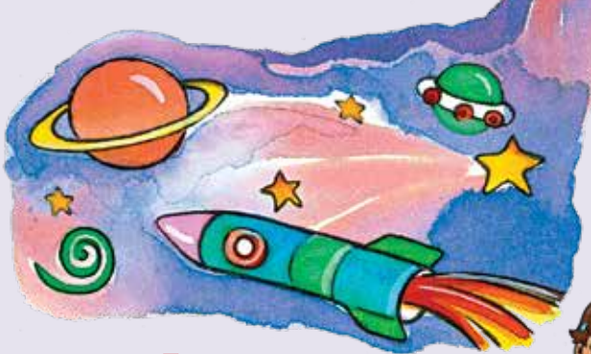

Ke tla etela dipolanete tše dingwe
Gore ke bone ba re sa ba tsebego ba bangwe.
Ke tla etela bogologolo bja Botalatala
Gore ke ipone ke nametše daenasore ya botalatala.

Ke na le maano a mabotse kudu.
Ke tla thoma bjale ka khudu.
Ee, wono e tla ba ngwaga wo mobotse.
Šatee! Ke Letšatši la Ngwaga wo
Mofsa wo mobotse!

Kenn Nesbitt (e amantšwe)

SEP HL Gr 4 P2 TTS.indd 128 2019/10/22 11:50:24

Ke kgona go		
bala sengwalwa sa kanegelo		
ahlaahla dipotšišo tše di theilwego godimo ga sengwalwa sa kanegelo		
ahlaahla mafelelo a maleba a kanegelo		
diragatša mafelelo a kanegelo gomme ka e hlagiša pele ga barutwana ka phapošing		
ngwala mafelelo a kanegelo a mangwe a go se swane le ao a filwego		
ngwala ditsenywa tša pukutšatši ka go šomiša motho wa pele		
šomiša kganetšo le dikhutsofatšo tša yona		
ngwala kanegelo goba nonwane ke ela šedi baanegwa, thulaganyo, tikologo le ditiragalo		
go nyalanya mafoko a lebaka le phetho ke šomiša makopanyi		
ngwala temana ya go hlaloša		
bala taodišophelo		
šupa madiri, mahlathi le matlema goba mabopi		
ahlaahla ditlhalošopedi tša diphane (metlae ka mantšu)		
bala sereto		
diragatša sereto		
šupa mantšu a morumokwano mo seretong		
balela sereto godimo		
ahlaahla semelo sa moanegwa		
araba dipotšišo tše di theilwego godimo ga sereto		
ngwala sereto		
go hlama tiragatšo ka ga sereto		
nyalanya madiri le diswantšho tša maleba		
ngwala limeriki		
fa mehlala ya tshwantšhanyo		
fa mehlala ya dikokwane tša go fapana tša theto (mohlala: tshwantšhišo)		
ngwala lengwalo la semmušo		
fa mehlala ya go fapana ya dikokwane (mohlala: pheteletšo)		
ngwala lengwalo la semmušo		

SEP HL G6 B2 THSA.indd 129 2019/10/22 11:50:33

O yo bohlokwa.
Mmele wa gago o bohlokwa.
Mmele wa gago ke wa gago fela!

GO SE BE MOTHO yo a kgwathago Maponapona a gago.

O swanetše go botša yo mongwe ge motho yo mongwe a kgwatha maponapona a gago.

O swanetše go botša yo mongwe ge motho yo mongwe a dira gore o dire dilo tše o sa nyakego go di dira.

Bao o swanetšego go ba leletša mogala ge o nyaka thušo:

Mogala wa Tšhireletšo ya bana: 0800 05 55 55

Mogala wa Maphodisa wa Thibelo ya Bosenyi: 086 00 10111

Mogala wa Maphodisa wa tšhoganyetšo: 10111

Mogala wa Thušo go Batho: 0861 322 322

Yuniti ya Tšhireletšo ya Bana: 012 393 2359/2362/2363